

VEČERY NAD ŽENEVSKÝM IAZEROM

NAPÍŠAL
MARIÁN MORAWSKI, S. I.

KRITICKÉ POZNÁMKY DODAL
JAKUB OVERMANS, S. I.

PRELOŽIL
STANISLAV WEISS-NÄGEL, S. I.

TRNAVA 1933
VYDAL SPOLOK SV. VOJTECHA

SLOVO VYDAVATELSTVA (POLSKÉHO)
K ÔSMEMU VYDANIU

Odtedy, čo sa v decembri 1893 prvý z týchto „Večerov“ ukázal v „Przeeglądzie Powszechnom“ bude už 34 rokov. Že sa v tom dlhom a tak veľmi bohatom období všeličo zmenilo vo svete pochopov, to netreba pripomínať. Celkom nové myšlienkové smery — uvedme na pr. aspoň modernizmus — narodily sa a zanikly; iné, čo sa už pri písaní tejto knižky začaly ukazovať na obzore, ďaleko pokročily vo svojom vývoji, a vydíjaly sa nie vždycky podľa smerníc, aké auktor predvídal; celý rad problémov, úzko súvisiacich s apologetikou, dočkal sa nového osvetlenia; na zápasíšti katolíckej nauky sa ukázalo množstvo nových diel i ľudí.

Že pritom všetkom, predsa znovu vydávame „Večery nad Ženevským jazerom“, celkom nezmenené, tak ako vyšly zpod ruky veľkého pôvodcu, na to vplývajú predovšetkým dva nasledujúce ohľady. Po prvé, dotknúť sa tohoto arcidiela cudzím štetcom, tak aby sa ono nezošpatilo a nezkazilo, bolo by veľmi ťažké. Nemožno si ani predstaviť akékoľvek dodatky alebo prerábania samého textu, ktorými by neutrpela nevídaná ľahkosť a priehľadnosť a spolu aj myšlienková dokonalosť pôvodnej práce. A po druhé, všetky podobné opravy pokladáme za zbytočné. Lebo nebohý P. Morawski, ako to sám poznamenáva v prekrásnom úvode, vôbec nezamýšľal napísať vedeckú apologeti-

ku, ktorá by mala mať presný ohľad na najnovšie vedecké výsledky. On chcel novovekým, učeným mysliam ukázať, ako píše, voľajakú „skrátenu cestu“, ktorá by rozličnými psychologickými, etickými a historickými úvahami oblahčila „hľadajúcim“ dojsť k pravde. A na takejto „ceste“ ide nie tak o materiál presných dát a faktov, ako skôr o samé myšlienky, ktoré pôvodca rozvíja predívne ľahko a hlboko.

Konečne najlepším dôvodom nevädnucej sviežosti diela P. Moravského je uznanie čítajúceho obecnstva. Francúzsky, anglický, holandský, chorvátsky,* japonský, maďarský a dva ruské preklady tešia sa veľkému zdaru. Nemecký preklad, popri množstve v tej reči napísaných apológií, dočkal sa už pätnásteho vydania. Z poľských veľkých vydaní siedme sa celkom minulo. A ani najmenej nepochybujeme, že i toto terajšie vydanie nijako nebude posledné.

Len tú novotu zavádzame, že sme na konci dodali do poľštiny preložené, výborné kritické poznámky, ktorými nemecký prekladateľ, naďaleko známy dp. prof. Jakub Overmans, S. J., obohatil štrnáste nemecké vydanie (Herder. Freiburg im B. 1923). Hoci tie poznámky vyšly z pera cudzinca, predsa majú náter takého pietizmu k pôvodcovi a takého vniknutia v jeho spôsob myslenia, že pre ten dodatok jeho dielo nič netratí, ba ešte získava.

Nech dá Boh, aby táto pekná knižka i naďalej robila veľa dobrého mysliam a srdciam!

Krakov, 23. septembra 1927.

* I česky už z roku 1905 (Pozn. prekl.)

Drahý Priateľu!

Milé a vážne rozhovory, ktoré som mal s Tebou — i s inými po svete, ktorí, tak ako Ty, hľadajú — boly mi pohnútkou, napísať túto knižku. Odtiaľ forma rozhovoru, ktorú som v nej upotrebil.

Vôbec nevyznačujem pre túto knižku široký plán a úlohy apologetiky; hľadám len istú skrátenú cestu, ktorou by myslí novovekého strihu, ako Tvoja, dojsť mohli k presvedčeniu, aké potrebujú.

Vedieť Ťa na miesto medzinárodné, do prostredia medzinárodného, lebo v skutočnosti rozličné národy pomáhajú vytvoriť tú duchovnú atmosféru, ktorú dýchate; a k tomu otázky, o ktorých sa nám treba hovárať, sú všeobecno-ludskej prirodzenosti a dôležitosťi.

Tvoj úprimne oddaný priateľ

Pôvodca

PRVÝ VEČER

Vracal som sa z južného Francúзка do svojho kraja, v spoločnosti p. Bielskeho z Varšavy, s ktorým som sa v kúpeľoch obznámil. Cestou nám prišlo na um, zastaviť sa na niekoľko dní pri Ženevskom jazere, aby sme si oddýchli po úmornom lenošení, akým býva vodoliečba. Bielski, ktorý rád má mestá, chcel ostať v Ženeve, no, na moje stále prosby dal sa zaviesť do Ouchy, malej dedinky na úpätí Lausanny, pri samom jazere, kde som poznal výhodný a na čarokrásnom mieste postavený hotel „Beau Rivage“.

O chvíľočku sme už sedeli za stolom pri obede na terase, v tóni dvoch košatých agátov, skoro nad samou modrou hladinou jazera, trasúcou sa zlatými zábleskami od zapadajúceho slnka. Oproti nám, na druhom brehu sa vypínaly belasé, snehom zdobené vrchy, fantasticky povykrajúvané na azúre neba, ako opálová stuha podstavcov, odťaté od zeme. Napravo bolo vidieť na obzore v bleskoch zapadajúceho slnka horiacu Ženevu. Naľavo tiahlo sa bez konca jazero a slievalo sa, nevedieť kde, s nebom v jasno-perlistej farbe.

Stolová spoločnosť, neveľká ale vyberaná, hneď prejavovala rozmanitosť národných typov, pre svoj všeobecný rozdiel. Pri mne sedel p. Siemionow, človek s krásnymi, modrými očami, trošku zahmlenými a trošku tajomnými, ktoré, zdalo sa, hľadia do neurčitej diale, s belavou bradou, trošku pridlhou, ale utešene

usporiadanou. Naproti sedela vážna postava, s múd-
rym a úprimným pohľadom; vlasy už šedivé, tvár
dosť plná, oholená, ústa s úzkymi perami, trošku za-
tisnutými. To bol p. Deville, pastor z Lausanny. Pri
ňom sedel p. Leroy, štíhly a počerný človek s jem-
nými črtami tvári a so živými, intelektualizmus pre-
zradzujúcimi očami; jeho pohyby a trošku aj prízvuk,
pripomínaly južné Francúzsko. Bol auktorom niekoľ-
kých cenných drám a románov, i teraz ešte vždy na
tomto poli pracoval. Trošku ďalej sedel p. von Hain-
berg, tiež múdra fyziognómia, v okuliaroch, bývalý
docent filozofie práva v Lipsku, teraz otec rodiny a
majiteľ pozemkov v Hessensku. Konečne predsedala
za stolom miss Wilsonová, s hodnými, blýskavými
očami pod počernými obrvami, a s hodnými, bielymi
zubami v klasicky vykrojených ústach; vek ťažko
uhádnuť, ale bola už auktorou filozofického románu,
zv. „Excelsior“, čím zintrigovala mienku a kritiku v
Anglicku.

Oboznámili sme sa všetci naraz, lebo Bielski, kto-
rý už dávnejšie poznal p. Hainberga, ma jemu pred-
stavil, po čom predstavovania obehly dookola obyčaj-
nými pohybmi. Rozprávalo sa, keď sme sem prišli, o
náboženskom prenasledovaní vo Francúzsku a bolo
vidieť, že to všetkých bolí, hoci sa naň s rozličného
hľadiska dívali.

Bielski sa hneď zamiešal do rozhovoru.

— My Poliaci — povedal — najlepšie vieme, aké
nepríjemné je pre veriacich ľudí náboženské utláčanie.
Ba ešte aj v záujme kultúry som protivníkom takých-
to násilností. Veď dobre vieme, že zobúdzajú iba ná-
boženský fanatizmus; a tomu treba dať spokojne
umrieť. Jeho dni sú už beztak spočítané. Šíriť osvetu
— to je podľa môjho presvedčenia najlepší prostriedok
odstrániť až od koreňov všetky viery a predsud-
ky.

Deville

Pane, myslím, že príľahko zaobchodíte s vecou, ktorá je predsa vážna. Aby mohla veda, alebo — ako vy vravíte — o s v e t a, vytisnúť náboženstvo, myslím, že by jej samej bolo treba odpovedať na otázky, ktoré dáva náboženstvo a ktoré najväčšmi zaujímajú ľudské srdce. Zatiaľ veda nijaké takéto otázky n e r i e š i. Ba po chvíľkových ilúziách sama sa presvedčila, že tieto záhady prevyšujú jej sféru.

Hainberg

Správne. Len by som ešte dodal, že teraz nie je časové hovoriť o spočítaných dňoch náboženstva. Veď práve náboženské hnutie sa dnes celkom jasne vzmáha po svete. U nás v Nemecku od časov Luthera nebolo obdobia, v ktorom by náboženská otázka bola tak zaujímala mysl, literatúru, ba ešte aj život štát-ny, ako v druhej polovici tohoto storočia. Evanjelic-lická cirkev, pravda, dostáva r a n y na dogmách a na ľuďoch, ale sa hýbe, reorganizuje, bojuje, roz-sieva po celom Nemecku množstvo dobročinných, náboženstvom presiaknutých inštitúcií. Ba ešte aj rímsky katolicizmus — treba mu to uznať — vz-máha sa. Tlačia ho, pravda, vždy väčšmi, ale sa zato spája a shromažďuje ako pruský regiment. A pritom zú-častňuje sa verejného života vo všetkých jeho od-vetviach, vo vede, v dobročinnosti, vo vojne so so-cializmom. Na každom kroku nám prichodí si ho vší-mať. A že je to znamením nielen nemeckých krajín, ale všeobecno-svetovým, toho dôkazom je podivný vzrast pápežstva v našich časoch; tak veľký, že sa mu všetci, tak štáty ako aj ľudia, klaníme. Verte mi, pán Bielski, keď začne náboženstvo so sveta miz-núť, nebude sa vz-máhať nijaká náboženská mocnosť.

Bielski

V tom všetkom hrá rolu politika. Vedúce kruhy v mnohých krajinách sú si povedomé veľkého vplyvu, aký má ešte i dnes náboženstvo na ľud, a preto robia sa horlivými v náboženstve, chránia jeho záujmy, ba ešte aj svoj hold posielajú, keď treba, do Vatikánu. Ale okrem toho nič viacej.

Hainberg

Ja naozaj nevidím, že by vedúce kruhy, alebo aspoň tie ich čiastky, čo bránia náboženstvo, už či v parlamentoch, v tlači alebo v spoločenskej práci, nešly v tom za vlastným náboženským presvedčením. Neviem, v ktorej krajine sa to tak robí. Ale hoci by aj tak bolo, že by vedúce triedy len z politiky podporovali náboženstvo, predsa by to bolo len znakom jeho veľkej moci, keďže sú i nenáboženský ľudia prinútení klaňať sa mu. V časoch vzráhajúcej sa, — ako dnes — demokracie, tá široká postać, akú má náboženstvo v ľude, je predsa len ohromná moc, a to moc, čo ešte vždy rastie.

Bielski

Ach, len nech prejde pomedzi ten ľud socializmus, a smetie ešte aj pozostatky náboženstva.

Hainberg

To je trochu prismelé tvrdenie. Koľkože to vecí mala smieť so sveta takzv. veľká revolúcia — a ani len všetkých kráľov nesmietla. Socializmus však je ešte ďaleko od takých triumfov, aké mala veľká revolúcia.

Deville

Či socializmus zvíťazí, to je ešte teraz, ako to správne hovoríte, veľká otázka; či, ak zvíťazí, po-

staví sa na náboženstve nepriateľské stanovisko, to je druhá otázka. Ale to je isté, keby socializmus všade zvíťazil a keby náboženstvo ľudstva celkom zničil, tak by jedným úderom podkopal bytie ľudskej spoločnosti — a tým by znemožnil aj svoje jestvovanie. Ved' jasné je, že ľudská spoločnosť stojí na mravných základoch; mravné sväzky tvoria a udržujú rodinu, mravné záväzky medzi občanmi umožňujú ich spolunažívanie. Štátna moc prichádza len pomáhať mravným činiteľom, ale nijako nemôže nahrádzať svedomie. Ona nesiahá ďalej ako po takzv. sféru spravodlivosti, a ešte i v tejto kára vlastne len hrubšie zneužívania. No, bytnosť ľudskej spoločnosti nevyhnutne vyžaduje okrem tohto celú hromadu povinností, patriacich k zákonu lásky k bližnému, v ktorých už výlučne len mravné pohnútky môžu účinkovať. V tom sa vlastne mýlia socialistickí učenici, keď si myslia, že možno všetky spoločenské vzťahy vtiahnuť pod právo a štátny nátlak. Ale ten mam by sa hneď ztratil, keby boli aspoň trochu psychologmi, alebo aspoň ako-tak úprimne pozorovali život. — Ešte v zaostalejších ľudských spoločenstvách štátna moc má pomerne väčšie pole — hoci i tam vôbec nepostačuje. Ani sám car všetkých Rusov si azda nemyslí, že by jeho samovláda bola bezpečná bez toho náboženského spojiva, čo spája milióny jeho poddaných. Ale v dokonalejších formách spoločenského bytia sa rola moci ešte znižuje, a v tom istom pomere rastie pole pôsobenia a význam mravného činiteľa, tak že dnes si možno ešte menej ako kedkoľvek predstaviť nejakú spoločnosť, ktorá by nemala mravných základov. — A zasa tieto základy sa nevyhnutne už svojou prirodzenosťou opierajú o náboženstvo. Probovali, pravda, za našich čias sostiaviť niekoľko etických sústav bez ohľadu na Boha, ale tie sústavy, ešte aj v teorii, sa trhajú ako pavučiny pri najľahšom dotknutí kritiky, a tým väčšmi

v životnej praxi nemajú hodnoty a sily. A bolo by iba smiešne myslieť si, že na tých pavučinách môže spočívať mravnosť národov a bytie ľudských spoločností.

Leroy

Nech je už akokoľvek s tou od Boha neodvislou mravnosťou, pred kritikou filozofie, predsa je mravnosť náboženská oveľa väčšia ako tá neodvislá, lebo kým tá káže ctiť to, čo je správne, a ctnosť abstraktnú pre ňu samú, zatiaľ náboženská mravnosť umožňuje ctiť a milovať naozajstnú, živú dokonalosť. A toto druhé nekonečne väčšmi pohýna ľudské srdce a bude ním vždy hybať.

Miss Wilsonová

Svätá pravda!

Deville

Hej, pravda. Ale predsa treba mi poznamenať, že láska k ctnosti a láska k Bohu nie sú dva základy mravnosti, ale len jeden, raz len z polovice, druhý raz však v celosti. Keď robíme z povedomia povinnosti, z lásky k ctnosti, tak si počíname mravne dobre, blížime sa k ideálu, hoci by sme ani len nevedeli, čo je to vlastne, čo nás v tej správnosti, v ctnosti tak k sebe vábi. Keď sa však dozvieme, že každá správnosť, každá mravná krása je čiastočným odbleskom absolútneho ideálu, Boha, a že milujúcu, milujeme Boha a blížime sa k Nemu, vtedy máme nie inú, ale tú istú mravnosť mocnejšie a celkom povedome. Filozofia, hoci ľahko nachodí tento pomer mravnosti k Absolútnemu — svedčia o tom systémy skoro všetkých filozofov — predsa tak sa vidí, že často hľadá tieto nitky len, akoby vo tme habkala. No, náboženstvo hneď i tým najjednoduchším du-

šiam tak na začiatku, ako aj na konci ich mravnej cesty ukazuje Boha — a v tom je jeho mravná a sociálna sila.

Bielski

Z toho všetkého, ako myslím, je jasné jedno, že náboženstvo neprestalo byť potrebným pre široké masy. Tomu sa ani nebudem priečiť. Ale pritom ostane pravdou, že lepšia čiastka ľudstva sa už celkom zaobíde bez náboženstva. Rozumový, vedecký a umelecký život, ktorý je vlastnosťou tej vrstvy, je celkom čistý od náboženských prvkov. Tak som sa o tom presvedčil vo Francúzsku, odkiaľ sa vraciam, a myslím, že to v Anglicku, v Nemecku a inde tiež nebude inakšie.

Miss Wilsonová

Ach, odpusťte, nijaký kraj v Europe nezašiel v beznáboženstve tak ďaleko ako Francúzsko.

Leroy

Nesluší sa mi pýtať, ako dlho skúmal pán Bielski Francúzsko; ale predsa si dovoľím podotknúť, že aj vo Francúzsku, a to v kruhoch inteligencie, u učencov a umelcov, ukazuje sa dnes istý obrat k náboženstvu. Už desať rokov odvtedy, ako de Vogüé vo svojom slávnom diele o ruskej románovej literatúre konštatoval, že mladé francúzske pokolenie dáva viac nádeje ako staré; cíti, že je mu tesno v tej škrupine materializmu, do ktorej predošlé pokolenie probovalo v mene vedy zamknúť celý svet; hádže sa v náručie idealizmu, ide najmä za ideami mravných záväzkov a túži po zásadách, ktoré by mu tie záväzky vysvetlili. Teda tak sa ukazuje, že de Vogüé mal dobré oko. To mladé pokolenie stále uverejňuje myšlienkové plody, a to hlbšie, plné mravných a nábo-

ženských otázok; ba ešte i na stranu starej gotickej veže katolicizmu obracia už nie posmešné, ale úprimné, skoro túžobné zraky. Píšu také diela, ako „La crise chrétienne“ Petra Lasserrea, „Le sens de la vie“ od Eduarda Roda, korunované akademiou, „Les idées morales du temps présent“ tiež od Roda, „La montée“ Gabriela Sarasina, „Les idées modernes et M. de Vogüé“ od Henricha Bérengera atď. atď.

Ba jeden z nich, Pavel Desjardins, vydal čosi akoby manifest, „Terajšia povinnosť“, v mene družiny tých mladých učencov, vyslovujúc ich presvedčenie a volajúc aj ostatných, aby im podali ruku. Ľudí rozdeľuje na dve triedy, na negatívnych (vo veciach mravouky) a na pozitívnych. Prví žijú len pre príjemné dojmy, vyhľadávajú „senzáciu“ ako cieľ. Tie dojmy môžu byť veľmi rozličné: tam dolu je to opilstvo a hrubé smilstvo, tu hore rafinovaný epikureizmus myslí, hrajúci sa so všetkým, čo je na svete; ale vždycky senzácia, smyselný pôžitok je cieľom. Druhí pozitívni, akýmsi spôsobom, už či náboženstvom, alebo filozofiou, alebo i samým svojim životom, potvrdzujú jestvovanie mravných záväzkov, plnia ich, alebo aspoň vyznávajú, že ich treba zachovávať. — Negatívni — vraví Desjardins — sú vo Francúzsku dnes akiste vo väčšine, ale od istého času myšlienkové hnutie je také, že sa ich počet znižuje, a počet pozitívnych sa stále zväčšuje. — A keď už toto svojimi pozorovaniami dokázal, vyzýva vo Francúzsku dnes akite vo väčšine, ale od istého toto presvedčenie. Ak sa ho však spýtate, akéže je to presvedčenie — som presvedčený, odpovie vám, že jestvuje (mravný) záväzok, že ľudstvo má akési predurčenie, ku ktorému dojsť sa nám treba usilovať a i druhých v tom napomáhať. Čo je to ľudstvo, — hovorí — aké je to predurčenie, to ešte celkom nevieme; ale kráčajme rovnou cestou povinnosti, hoci

by sme len na desať krokov pred seba videli, a podľa toho, ako budeme pokračovať, sa nám bude aj pomaly rozjasnievať.

Pravda, nie je to ešte náboženstvo, ale je to smerovanie k nemu. De Vogüé im vraví, že je to túženie po niečom, hľadanie voľačoho, čo sa naozaj len v náboženstve nachodí. Konečne sama neobyčajná populárnosť a vplyv Vogüého — hoci sa on výrazne kloní ku katolicizmu — je príznačnou prognózou myšlienkového stavu. On hrá dnes rolu, trochu podobnú role Chateaubriandovej v prvej štvrti nášho storočia.

Siemionow

Ja z francúzskej literatúry najlepšie poznám iba románovú literatúru. Ale od niekoľko rokov môžem povedať, som prekvapený značnou zmenou týchto diel v smere, o ktorom hovorí p. Leroy. Ten francúzsky román, ktorý donedávna ospevoval skoro výlučne len samé nevernosti, od niekoľko rokov neprestajne sa zaoberá otázkami mravnosti, nevylučujúc ani náboženské otázky. Auktori nie vždy šťastlivo riešia tieto záhady, ale predsa len vidieť zavše, že sa ich usilujú riešiť, ako len najlepšie môžu, a nekonečnú vážnosť mravného činiteľa pre život majú vždy pred očami.

Leroy

Naozaj, tak je; obrat k vyššiemu stanovisku v našej beletristickej literatúre je zjavný. Hovoril som o mladých — a predsa hodne je takých aj medzi staršími spisovateľmi, ktorí šli predtým celkom inými cestami, a teraz od niekoľko rokov prežívajú tú istú premenu. Na príklad taký Bourget, smerodajca dekadencie, pôvodca toľkých povrchných útvorov, koľko cesty už prešiel v tých niekoľkých rokoch,

blížiac sa k etike a ku kresťanstvu! Ach, ako maľuje, na pr. v druhej sbierke „Škíc“, naozaj „con amore“, postavu „svätého“! Vo svojich „Senzáciach“ s cesty po Taliansku najviac sa zdržuje pred obrazmi predrafaelských majstrov, pripútaný náboženskou myšlienkou, ktorú v nich nachodí. Nazerajúc do akýchsi starokresťanských hrobov, ctí ten prach ako relikvie a cíti, že mužnej viere tých ľudí môže ďakovať dnešný svet za to, čo má najlepšieho vo svojej duši. V diele „Disciple“ maľuje strašnú zkažu, do ktorej logicky vedie pochybovanie o základných pravdách mravnosti, a končí modlitbou „Otče náš“, vloženou do úst skrúšeného materialistu. V „Cosmopolite“ ešte nádhernejšie rozvíja podobnú myšlienku, a zasa len končí na úpäti Vatikánu — skrúšeným vzdychnutím po viere... Bourget je ešte nie kresťanom, a možno ani nikdy nebude, ale je iba, ako aj iní, pod vplyvom tej novej duchovnej atmosféry, ktorá všetko ovieva.

Nielen románová spisba, ale aj básnictvo, ako vieme, ba čo je divnejšie, ešte aj divadlo cíti tento vplyv. Radšej by som bol, keby ani kňaza, ani vôbec náboženské veci nevynášali na javisko; ale pozorujem, kým donedávna sa to robilo len preto, aby sa vysmievali z náboženstva, dnes naopak, dávajú kňazovi do úst šľachetnú rolu a vplyv náboženstva i modlitby predstavujú priaznivo a pôvabne. Vážne kúsiky, s úradím stredovekých mystérií, našly záľubu na parížskom javisku, a keď francúzska vláda zabránila hrať Coppého „Otče náš“, skoro že sa nestrhly politické vzbury — čo by bolo bývalo pred desiatimi rokmi istotne nemožné.

Miss Wilsonová

Mne sa vidí, že aj vo francúzskom maliarstve badať ten obrat. Pamätám sa, keď som r. 1889 na pa-

rížskej výstave navštívila oddelenie umenia, hoci som ešte vtedy v mnohom nebola schopná oceniť umenie, ale to som predsa len hneď zbadala, že to celé, tam tak nádherne zastúpené umenie robilo taký dojem, ako keby kresťanstva ešte vôbec na svete nebolo. Diela našich anglických predrafaelistov sa vôbec neodzrkadlily na nej. Keď som o päť rokov neskoršie cestovala cez Paríž a zasa navštívila „Salóny“, tak som už v tomto ohľade zbadala ohromný rozdiel. Tak na Marsovom poli, ako aj na Elizejských poliach bolo vídať hodne náboženských námetov, s ktorými sa úctive a s istou úprimnosťou zaobchádzalo. Verejnosť a kritika sa tými obrazmi zvlášť zaoberala. Každému bol na jazyku a aj naozaj celú výstavu najväčšmi obohacoval James Tissot, ktorý po desaťročných s vierou a láskou vo Svätej Zemi vykonaných štúdiách, rozložil pred Parížanmi vyše dvesto výjavov zo života Kristovho a ešte raz toľko im sľúbil.

Netreba mi pripomínať, že v mnohých iných krajinách zjavy náboženskej životaschopnosti na myšlienkovom a umeleckom poli sú oveľa hojnejšie; ale keď sa p. Bielski zachytil na Francúzsku, ako na najneznabožskejšej krajine, tak to o ňom len tak počul.

Hainberg

Zo slov p. Bielskeho usudzujem, že myšlienkové prúdy, čo sa zobúdzajú na Západe, tak ľahko sa nedostanú na Východ. Tam istotne ešte myslia, že materializmus až podnes výlučne kraľuje v myšlienkovom svete.

Siemionow

Odpusťte, ale ten mravno-náboženský prúd, o ktorom p. Leroy rozpráva, nielen že sa neoneskoril zasiahnuť Východ, ale na Východe sa začal, t. j. v

Rusku. Skrýval sa on už dávno v dielach ruských spisovateľov, viac menej náklonných k mysticismu. Zjavil sa ako náboženstvo súcitu u Dostojevského a konečne našiel najúplnejšie a najsilnejšie vyjadrenie u Leva Tolstého. Chvíľa, v ktorej de Vogüé vo svojom diele „Roman russe“ obznámil Francúzsko s ruským majstrom, bola naozajstným začiatkom tej novej myšlienkovej orientácie, o ktorej hovoríme. Najprv vychvaľovali Tolstého, a potom začali písať v tom istom duchu. To bol vlastne majstrov moment prielomu medzi jeho romanopisectvom, — ktoré, keď ho povzniesol v „Anne Karenine“ až k zenitu, zanecháva — a nábožensko-mravným mysticismom, ku ktorému sa začal kloniť. De Vogüé ho ešte vtedy zaklínal, že by neopúšťal prvotnú cestu, lebo ináč ztratí všetok vplyv na širší svet. Tolstoj robil svoje. Písal a ešte vždy píše náboženské a mravné úvahy, učí umŕtvovať vlastnú osobnosť a žiť pre iných, povzbudzuje, až do krajnosti k prísny m ctnostiam. A Francúzsko, Anglicko a iné krajiny ešte väčšmi čítajú a pretriasajú tieto jeho úvahy ako jeho romány. Aj sám de Vogüé po niekoľkých rokoch vyznal vo svojom povestnom článku „Les Cigognes“, že sa pomýlil; myslel ako literát — sám to vraví, — kým dnešný svet väčšmi túži po mravnom povznesení ako po literárnych krásach.

Deville

Isté je, že Tolstoj prostredníctvom Vogüého veľmi dopomohol k všeobecnému návratu k mravným ideálom; ale predsa by som len nepovedal, že bol jeho iniciátorom. Ak ide o začiatok, tak ho bezpochyby treba hľadať vo filozofii. Náš nedávno zosnulý, neoceniteľný Secrétan, univerzitný profesor v Lausanne, ktorému som mal šťastie byť priateľom, písal už dávno v tom smere. Roku 1882 vydal svoje pamät-

né dielo „Civilisation et Croyance“, v ktorom poukazuje na otázku mravnosti, ako na kľúč politických a sociálnych záhad; kľúč pre otázku mravnosti však vidí v uznaní slobodnej vôle a osobného Boha. Vo Francúzsku už dávno zabudli na Comtea a Littrého, ale zato sa tam pod vodcovstvom Renouviere a Ravaissana silne rozvinulo hnutie neokantizmu, čo berie mravný záväzok za uholný kameň celej filozofie, a to nielen praktickej, ale aj teoretickej — v čom sa povznáša nad Kanta a približuje sa ku kresťanstvu. Nie menej vplývali na oživenie spiritualizmu aj vynikajúci majstri, ako: Lachelier, Nourisson, Fouillée. Dnes filozofické, tým duchom oživené diela sa množia. Aj mládež sa horlive zaoberá metafyzickými otázkami, ba píše o nich i doktorské disertácie. V Nemecku slávna škola Wundta sa veľmi stará o to, aby sa v mechanizovaní psychologických faktorov zachránila istá samostatnosť ľudského ducha. V Anglicku po chvíľkovom závrate hláv, ktoré zapríčinil Darwin, učenci vytriezveli a bránia najmä základy mravnosti proti nápadom materializmu, ktorému sa prv zaliečali. A anglická verejnosť im tleska na slávu.

Miss Wilsonová

Najlepšie to dokazuje ohromný ohlas, ktorý vyvolala najnovšie vydaná knižka Artúra Balfoura „Základy viery“ — knižka, ktorá naturalizmu ako takému dokazuje, že je neschopný dať nám mravný záväzok a vôbec akúkoľvek mravouku; ba čo viac, že ešte ani len nijakú estetiku, ani logiku nevládze odôvodniť. A Balfour konkluduje, že pravdu o hlavných záhadách sveta nemôžeme očakávať odinakiaľ, ako od kresťanstva.

Deville

V rezultáte teda tento prúd ľudského ducha sa točí obyčajnou cestou takýchto myšlienkových prú-

dov ľudstva. Nejedon podobný príklad najdeme v dejinách. Idey, zahrnuté pod slovom „práva človeka“, sa začaly, ako vieme, vo filozofii; odtiaľ sa dostaly do literatúry a potom, najrozličnejším spôsobom sa rozvinúc, ovládly ľudstvo. Aj materializmus, od ktorého sa len teraz oslobodzujeme, išiel podobnou cestou: z filozofie do literatúry a z nej ďalej do sveta. I dnešný spiritualizmus sa začal, ako som hovoril, vo filozofii, teraz sa ukazuje v literatúre vzdelanejších vrstvi, a časom sa istotne dostane až k jednoduchému ľudu...

Hainberg

Ak len ten ľud už nebude mať odinakaľ nábožensko-mravné cítenie, a to vo vyššom stupni.

Deville

Dozaista.

Bielski

Mne sa len predsa vidí, pánovia, že ste celé to hnutie v jeho nevlastnom svetle ukázali. K zjavom, ktoré ste uviedli, dodajte ešte ten podivínsky špiritizmus, ktorý teraz najväčšmi šarapatí po oboch pologuľách zeme; dodajte budhizmus s neviem, akými tajomstvami, zaštepový v Londýne a v Paríži, časopisy a celú literatúru okultizmu, spolky „Rose-Croix“, obrady kňazov, čarodejníkov šarlatánov v dlhých habitoch a s rozčuchranými vlasmi — ako známy Sar Péladan — ktorí predajú svetu staré tajomstvá Egypta a Asyrie, a uvidíte, že všetko to, spolu aj s vašim novokresťanstvom, tolstojstvom atď. je len jednoduchým chorobným závratom hláv, mániou neobyčajných dojmov, pomerov s druhým svetom, akousi epidemiou bičovníkov, čo sa teraz akosi šíri po Europe a chytá sa slabších mozgových orga-

nizmov. Ale také epidemie samé od seba chytró zánikajú.

Leroy

Čo nás po teorii duchovných epidemií, ktorá, neviem, či sa vedecky dá vysvetliť, alebo či sama čokoľvek vysvetľuje; ale na taký amalgam najrozličnejších vecí nikdy nepristanem. Akýže môže byť súvis medzi vzývaním k dokonalejšej mravnosti Tolstého a Roda, medzi tajnými machľami špiritistov a balamutením okultizmu? Jediné ich súčasnosť by sa im mohla pripisovať; ale sama súčasnosť dvoch zjavov ešte nedokazuje ich vnútornú súvislosť.

Deville

Ja by som priznal za spoločné len to, že všetky tie zjavy sú reakciou ľudskej duše proti pozitivizmu, alebo — čo je skoro to isté — proti materializmu. Materializmus, ktorý ešte pred dvadsiatimi rokmi mútil hlavy vedeckými heslami, zamykal všehomír do bezdušného determinizmu atomov a pod smrteľným hriechom proti vedeckosti zakazoval ďalej siahť myslou — konečne sa zhnusil, oklamal. Ľudská duša zbadala že ju neslušne hladom morili, väznili — a vzbúrila sa. Jední, ako-tak vediac čo im chýba, hľadajú ideál mravnosti, vedu alebo vieru, alebo filozofiu, ktorá by im ten ideál odôvodnila. Druhí, slabšie hlavy a či choré srdcia, prestreľujú, preskakujú až k podivínskemu mysticismu a vrhajú sa do rúk šarlatánov. To je v tomto prúde tá prelievajúca sa vlna, čo odnáša peny a vyhadzuje ich na breh.

Bielski

Povedzme, že materializmus prešiel až do krajnosti, chytil sa do vysvetľovania vecí, ktoré sa pri dnešnom stave vedy ešte nedajú vysvetliť, a tým

vyvolal reakčné hnutie — ale predsa, podľa všeobecných zákonov sveta možno úfať, že tá protivná vlna, keď príde až k svojim medziam, sa vráti, a duch vedeckosti bude mať iba ošoh z tejto zkušnosti, bude ďalej len tým istejším krokom opánúvať celý svet.

Leroy

Ach, čo ešte len kedysi bude. to je celkom iná otázka! Ja som len toľko zbadal, že sa dnes ukazuje akýsi návrat k náboženstvu, a preto teda, že nemáme nijakého práva zľahčovať náboženstvo. A čo sa stane v ďalekej budúcnosti, to neviem, a konečne, ktože to môže vedieť? Formulku sveta, o ktorej snil Laplace a ktorá by nám dala možnosť z prítomnosti matematicky vypočítať budúcnosť, ešte nik nevyňašiel.

Miss Wilsonová

Podľa môjho presvedčenia je to nemožné, aby náboženstvo dakedy celkom zaniklo, lebo nikdy sa nestane, aby človek mal len rozum a nemal aj srdce.

Hainberg

To ste naozaj veľmi dobre a pekne povedali! Hej, rozum pretriasa, tvorí pojmy, posudzuje — a preto zapiera všetko, čo nemôže zdefinovať a kriticky preskúmať. Ale srdce neodolateľne smeruje k voľáčomu vyššiemu, čo sa ani určiť, ani vyrozumkovať nedá, a preto aj verí v to, po čom túži. Pod týmto vplyvom srdca obrazotvornosť tvorí v rozličných rasách a dobách rozličné formy náboženstva, ale náboženskosť ostáva v podstate tá istá. Človek je tým výnimočným živočíchom — „animal religiosum“ — ktorý okrem uspokojenia svojich fyzických a spoločenských potrieb, hľadá večne voľáčo, čo je mimo tohoto sveta. A nie je to preň len čosi dodatkového,

ako na pr. literatúra, alebo dajaký luxus, o ktorom by myslel len po uspokojení iných potrieb, keďže sa ten istý náboženský pud ukazuje ešte i v najprvotnejšom stave ľudských kmeňov, i pri nedostatku živnosti a odevu. To je vlastne zákon ľudskej prírody, ktorý už starodávni zbadali a ktorý novodobá veda, keď už obišla celú zemeguľu, potvrdila. Tu má pôvod aj osobitná veda, ktorá má vlastné katedry na mnohých univerzitách a ktorá ako člen antropologických vied rozoberá prírodné dejiny náboženstva.

To všetko, čo nám p. Deville rozprával o potrebe náboženstva pre rodinu, štát a pre celý mravný poriadok. je čírou pravdou — a, v zátvorke hovoriac, to, čo sa dnes robí vo Francúzsku, ukazuje, akou sa musí stať každá ľudská spoločnosť, v ktorej sa náboženstvo, hoc aj len cez jedno pokolenie. sústavne vykoreňovalo. Ale to všetko je len následok podstatného zákona ľudskej prirodzenosti: „animal religiosum“. Keď sa ten zákon ruší, vtedy sa musia ukazovať i v spoločenskom zriadení, ktorého buňkami sú ľudia, chorobné príznaky.

Miss Wilsonová

To ma naozaj presvedčuje. A to mi vysvetľuje aj ten tajomný smútok a nepokoj, ktorý pozorujem na dne srdca vašich Bourgetov, Renanov, Lemaítrov a mnohých iných velikášov novodobej literatúry, ktorým rozum zničil vieru — smútok a nepokoj, ktorý je tým zvláštnejší, čím väčšmi sa ho usilujú pred vlastnými očami nútenou veselosťou zakryť. Bôľ je znakom toho, že sa čosi v prirodzenom organizme pokazilo.

Bielski

Ak náboženskosť naozaj tak veľmi patrí k prirodzenosti človeka, ako to, ctení pánovia, tvrdíte, tak sa vás pýtam, prečo sa všetky náboženstvá odvolá-

vajú na rozum, ba ani nie na srdce, ale vždycky na akési zakročenia, zjavenia nadprirodzených bytostí? Vždy sa hovorí o všelijakých svätých knihách — Veda a či Zend-Avesta, King alebo Pentateuch, Evanjelium a či už Korán, alebo konečne, zázračná kniha Mormona — ktorým treba veriť vždy preto, že spadly s neba! Či to všetko nepotvrďuje najskôr len mienku, že náboženstvá sa umele vyrábajú? Či to nedokazuje, že sa v súmraku starodávnych časov šikovnejší ľudia pretvarovali, ako by sa stýkali s neviditeľnými mocnosťami, len aby tým ľahšie mohli panovať nad mysľami svojich krajanov? Večné príhody Numu a Hegerie.

Hainberg

Pán. Bielski, čože to vravíte?! Veď pojem zjavenia, ba ešte i sama myšlienka pretvárať sa, ako by bol ktosi vo styku s božstvom, už predpokladá náboženstvo. A preto nijako nemožno hľadať pôvod náboženstva v tých spomínaných zjaveniach. Najvyšš toľko sa ešte môže pripustiť, že na základe už jestvujúceho náboženstva medzi ľuďmi použily sa neraz zjavenia, aby sa odôvodnila alebo nejaká zvláštna náboženská forma, alebo nejaká politická moc.

Miss Wilsonová

Ak je teda pojem zjavenia tak všeobecne známy, ako to p. Bielski vraví, tak to je akiste zasa len dôkazom, že ľudské srdce túži po tom, aby sa mu božstvo zjavilo.

Deville

A možno, že sa to srdce rozpamätúva aspoň hmlisto, na to, že kedysi Boh naozaj s ním obcoval a voľačo mu o sebe zjavil.

Bielski

Koniec koncov, že náboženstvo má v srdci dobrého spoločníka a v rozume nepriateľa, na to by som do istej miery aj pristal. Ale ostáva nám ešte otázka, či stály pokrok ľudstva nedosiahne to, že srdce, presvedčené rozumom o bezpredmetnosti svojich snov a túžob, obráti svoje túžby k čomusi inému, skutočnejšiemu, na pr. k umeniu alebo k ľudstvu?

Siemionow

Tak sa mi vidí, p. Bielski, že to, čo sa povedalo o náboženskosti, ktorá je ako by prirodzenosťou človeka, už vopred znemožňuje takú metamorfózu. Ale čo vlastne chcete tým povedať, že srdce obráti svoje túžby k skutočnejším predmetom, k umeniu a ľudskosti? Predsa srdce to už oddávna robilo a robí. No, my to prízvukujeme, že tie túžby siahajú ešte ďalej, to jest za tie predmety, a to voláme náboženstvom. Taká je prirodzenosť týchto túžob. Nazvali sme ich neurčitými, ale ony sú vlastne nekonečné a preto, ako vieme, empirické predmety ich neukoja, a — čo je veľmi povšimnutia hodné — čím sú tie predmety dokonalejšie, čím krajšie, vznešenejšie, tým väčšmi vzbudzujú oné túžby a pripomínajú ich nekonečnosť. Teda perspektíva ďalšieho zdokonaľovania sa ľudstva nedovoľuje nám očakávať, že sa tie nekonečné túžby skončia, ale sľubuje nám práve opak. Nebudem vás, pánovia, pri dobrom obede častovať všeobecne známymi prísloviami o nemožnosti nasýtiť ľudské srdce — hoci potichu myslím, že je v tých prísloviach nie málo filozofie a menovite psychologie — ale dovoľm si popretriasať tie dva surogáty náboženstva, ktoré p. Bielski navrhuje.

Keď hľadáte na obraz strednej umeleckej hodnoty, istotne ho kritizujete a myslíte na lepšiu. A keď hľadáte na najlepšiu, na arcidielo maliarstva — alebo

keď počúvate majstrovský kúsok hudby — čo sa vtedy robí? Pane môj, pripomeňte si voľačo azda z vlastnej skúsenosti, alebo zahľadte sa na človeka, ktorý, súc pred takým veľdielom umenia, nechá sa unášať estetickým vytržením. Ako len naraz zvažnel, ako si sústredil celú svoju pozornosť, hľadá alebo počúva trošku otvorenými ústami a stíšeným dychom. Vidieť na ňom, že nemyslí na svet, že je v tej chvíli šťastlivý, ale jeho zrak ako by siahal ďalej, kdesi za plátno, za hudobný sbor. Sníva o absolútnej kráse; číra krása, číra harmonia sa zjavuje jeho duši. — Všetci estéti, všetci romanopisci, ktorí probovali určiť to estetické vytrženie, zisťovali to povznesenie duše umeleckým dielom a ako by jej obrátenie k absolútnemu ideálu, o ktorom myseľ nejako hmlisto sníva, lebo si ho nemôže definovať, ale po ktorom srdce zjavne túži.

A tak konečne umenie, ešte i v najdokonalejších dielach a v samých chvíľach vytrženia — ba hej, v tých najväčších — dáva nám cítiť, že ideál, po ktorom túžime, je ešte ďalej, vyššie.

Hovorili ste ešte o obrátení srdca k ľudstvu. Myslím, že ste tým nerozumeli len ten pud súcitu, ktorý hádže ľuďom, podobne ako zvieratám, zvyšné odrobinky súcitu, ale tú mravnú ctnosť, ktorou sa človek obetuje za ľudí. Či také mravné naladenie dá sa predstaviť bez akéhokoľvek súvisu s absolútnom?

Istá vec, že taká ctnosť sa nedá mať uvažovaním nad pohnútkami, keď treba robiť, ba hej, je tým krajšia, čím prirodzenejšie a do istej miery nevedome činí a obetuje sa. Ale v hĺbke takej duše musí byť pohnútkou ideálna a absolútna, srastená s dušou, ako by druhá prirodzenosť — čo vlastne tvorí jej krásu. Myslime si taký skutok, urobený celkom machinálne: niet na ňom ešte ani ctnosti, ani krásy. Myslime si ho, ale len ako pre rozličné ohľady zrobený, ako to na pr. vravia utilitaristi, aby tak mrav-

nosť vysvetlili — vtedy taký skutok nielenže nebude pekný, ale nebude ani možný. Aby sa človek povzniesol k spravodlivosti, k láske k ľuďom, k obetovaniu sa z lásky k povinnosti, bez akéhokoľvek ohľadu na možné ťažkosti, na zisk alebo ztratu, treba, aby ho zvnútra čosi absolútneho pobádalo, čo mu stavia mravný ideál nad všetko. A to čosi býva v duši — nie v tej komôrke duše, kde býva veda, zamestnania a zábavy, ale v tej najhlbšej komôrke, kde sa duša stýka s absolútnom.

Možné je, že som sa trochu odchýlil od veci, ale chcel som iba odôvodniť to, že tak mravnosť ako aj umenie nesmerujú k odstráneniu náboženstva, ale naopak, ich chodníky vedú celkom tá, kde náboženstvo. Vedú dušu k ideálom, ktoré sú rozličnými stranami tej istej nekonečnosti. A náboženstvo, ešte aj to najnedokonalejšie, vždy ich predbehuje v tom ohľade, lebo najužšie sa stýka s nekonečnosťou. Umenie býva ešte len vo svete zjavov a len v nich dáva cítiť absolútne; káže v kráse — ako vravia platonisti — hľadať tónu nekonečnosti. Mravnosť už priam povyšuje človeka nad zákony hmoty, k vznešenejším zákonom ducha a bezohľadného poriadku; dovoľuje mu, aby cítil, že sa priblížil k absolútnu, stal sa mu podobným, a že tá opravdivosť, ktorú obsiahol, je šľachetnejšia, ako čokoľvek iné, čo by mohol vymyslieť v nižších sférach zjavov. A preto, ak už aj umenie dáva zasväteným chvíľočku pokoja a odrobinku šťastia, tak mravné činy to isté uštedrujú ešte v hojnejšej miere. No, náboženstvo, keďže káže modliť sa a veriť, že sa Boh o nás stará, spája dušu bezprostredne s absolútnom. Všimnime si biedneho Araba, ktorý si rozostrel v pustatine svoj pokrovček a modlí sa, hľadiac v nekonečnosť — a na druhej strane zas vidíme jemného estéta, ktorý vo vytržení stojí pred „Nanebovzatím“ Tiziana. Obaja stýkajú sa s

absolútnom , ale tamten Arab bezprostrednejšie, bližšie. A preto z toho tiež robím vývod, že náboženstvo musí byť schopné dávať ľuďom ešte vyššie vytrženia ako umenie a ctnosť.

Deville

Myslíte, p. Siemionow, že sa ten zaujímavý náhľad nielen neodchyľuje od nášho predmetu, ale naopak, veľmi pekne ho korunuje. — Ale vy, dôstojný pán, prečože sa nezúčastňujete na našich debatách? Či ich azda nepokladáte za dosť vážne?

Kňaz

Akože by nie, s veľkým záujmom sledujem celý rozhovor. Mnoho vecí sa mi v ňom veľmi páčilo. Dokázala sa nevyhnutná potreba náboženstva; náboženskosť ukázala sa vrodenu človekovi; určila sa tiež dobre ako túžba po čomsi nadzemskom, čo sa znova pri bližšom pozorovaní ukázalo smerovaním duše k nekonečnosti. Predsa však konečný náhľad, pri ktorom rozhovor prestal, sa mi vidí neprijateľným.

Miss Wilsonová

Ach, akože to myslíte?

Kňaz

Skončilo sa, ak sa nemýlim, tým, že srdce vyžaduje náboženstvo, a rozum že ho zavrhuje. Takú protivu v ľudskej prírode nijako nemôžem uznať.

Siemionow

Žiaľbohu, veľmi vážený pane, človek je sbierkou samých protív a treba sa naň dívať tak, aký je.

Kňaz

Ja by som zas myslel, že protivy, ktoré sú v človekovi — a je ich naozaj hodne — sú len nepríro-

dzene vzbudené, priechodné, ako na pr.: protivy medzi zásadami a skutkami, medzi rozličnými vkusmi, schopnosťami a povinnosťami, ktoré nám nanucujú okolnosti, ba niekedy aj protirečenia v našich presvedčeniach. To všetko sú protivy, ktoré človek nachádza a ktoré — ako každý uznáva — treba mu premôcť, aby dosiahol logický a etický súlad so sebou. Ale že by bytnosť človeka v samých základoch bola takým radikálnym, vrozeným protirečením, t. j. že by srdce vyžadovalo náboženstvo a rozum ho zavrhoval — to nemôžem pochopiť, a taká ľudská príroda sa mi zdá absurdnou.

Veľa rozumov nechce dnes uznať náboženstvo — to je pravda — ale či to azda rozum, ako taký, zapiera? Aspoň to je naozaj isté, že nie je tomu tak dávno, čo rozum začal svoje všeobecné zapieranie a to by akosi chcelo povedať, že aj tie protivy sú len vzbudené a vrtkavé, a úlohou človeka je ich odstrániť.

Hovorili ste, pánovia, že srdce túži po nekonečnosti. Stopy tých túžob zistili ste nielen v náboženstve, ale aj v mravnosti a v umení. Ale či sa rozum tiež neusiluje svojím spôsobom dostať sa k absolútnu? A čo nám hovoria tie zásady, ktoré rozum v sebe má alebo tvorí (nateraz nám o to nejde), ako: zásada príčinnosti, ktorá nás privádza až k ostatnej príčine — zásada, že všetko, čo je vzhľadné, predpokladá čosi bezohľadného? A čo je to, čo nás ženie skúmať vždy ďalšie a ďalšie príčiny a ciele, čo sa prejavujú v ľudskom rozume už skoro od samého detstva? Až pozitivistov bolo treba, aby sa mohlo oprobovať zastaviť tento pud — ale, pánovia, len pred chvíľkou sami ste zbadali, akým daromným sa ukázal tento pokus. Povedal by som, že celé dejiny filozofie, ktoré sú dejinami ľudského rozumu, sú dôkazom neodškriepiteľnej túžby ľudského rozumu po absolútne. Ba i celá filozofia, okrem veľmi málo pre-

piatych odchýlok, bola večným hľadaním absolútna.

Prichodí mi teda iba vývodiť, že tá človekovi vrodená náboženskosť, ktorú ste, pánovia, veľmi dobre vycítili v túžení po nekonečnosti, je nielen v srdci, ale aj v rozume — v celom človeku.

Miss Wilsonová

Dôstojný pane, vy len čo kazíte celú vec. Rozopra medzi srdcom a rozumom je smutná ale osudná vec. Srdce vzdychá po nekonečnosti a netreba mu ju určovať. Ale rozum nemôže ináč myslieť, ako keď si definuje svoj predmet, ohraničujúc ho takto a špatiac. A k akýmže sa to len, môj Bože, vzmohol definíciám ten rozum v rozličných náboženstvách a filozofiách! Či nie sú všetky len zapieraním absolútna? Rojily sa z toho rozumu božstvá, ako obludní a nečistí hadi, naplňajúc zem strachom a hnusobou, časom sa slievaly v akúsi mŕtvu panteistickú hmlu, čo zadušala všetké úsilia a nádeje ľudských srdc. A keď si už konečne rozum vyfilozofoval najdokonalejší, vraj, pochop o Bohu, a sobliekol s Neho ten odev obrazotvornosti, vtedy najlepšie pocítil nedostatky a protirečenia svojho umelého diela a vtedy akurát v najlepšom sám si ho začal búrať. Veru nazaj, keby nebolo srdca, rozum by už bol dávno odpratal Boha, ideál a celé náboženstvo.

Deville

Súhlasím s vami, miss Wilsonová, v tom, že uznávam prednosť srdca vo veci bytnosti náboženstva. Ale s dôst. pánom sa shodujem v tom, že radikálnej protivy medzi srdcom a rozumom v tej veci nevidím. Pravda je, čo hovoríte, že starodávne náboženské formy boli veľmi biedne. Ale najsamprv podo-
týkam, že byly výtvorom nielen samotného rozumu,

ale aj obrazotvornosti a srdca, ba ešte aj náruživosti, slovom, celého človeka. Inakšie to ani nemohlo byť. Potom obsahovali veľa nedôsledností, ale predsa popritom boly v nich aspoň aké také omrvinky, patriace k pojmu Boha, ako na pr. stopy večnosti bytia, opatery, spravodlivosti. Ale ľudské srdce cítilo, i rozum sa domýšľal, že sú to formy ešte pritesné, že sú nie definitívne. Odtiaľ vzájomné vytískanie sa rozličných náboženských útvorov. Odtiaľ, okrem náboženství, mystéria, ezoterické nauky, námahy biednej filozofie, ktorá sa silila, ako len mohla, aby sa vyšvihla nad všetké vtedajšie náboženstvá a uvidela, aké je absolútne — a napokon vyčerpaná predsa len klesla, vyznávajúc, že „niet inej rady, iba ak azda ktosi s neba k nám zostúpi a poučí nás.“

Čo si možno z toho všetkého prakticky vybrať? Slečna, sami ste povedali, že ľudské srdce túži po tom, aby Boh s ním hovoril. Keby ste boli na mieste Boha a videli by ste shora ľudské pokolenie, neprestajne habkajúce po Bohu a vždy len slabé, istotne by ste mu radili, aby sa smiloval a poučil ľudí o sebe. A preto, keď Pavel prišiel do Areopagu, aby obznámil Grékov s Božstvom, „ktoré, hoci neznali, predsa Ho chválili“, povedal im skoro doslovne, čo sme teraz vraveli, „že ľudské pokolenie hľadalo Boha, aby Ho azda nahmatalo, alebo našlo — hoci Ono je neďaleko každého z nás... Až konečne Boh, pretože videl shora časy tejto nevedomosti, teraz sa oznamuje ľuďom“.

Leroy

Tak sa mi vidí, že sme otázku o protive medzi srdcom a rozumom ešte celkom nerozlúštili. Ale už sa stmieva, pánovia, a kto nechce opustiť každodennú prechádzku pri ligote hviezd, ako ja, tomu prichodí povedať milej spoločnosti „dobrú noc!“

Po týchto slovách sme vstali a poobzerali sa. Hviezdy, ešte bledé, začínaly sa kde-tu ukazovať. Mesiac, práve teraz v úplnku, už stál vysoko. Po kovovom leskom sa jagajúcej hladine jazera sa sem-tam vialy striebrišto osvetlené obláčky hmly a ne-dbale sa chytaly brehov. Všade ticho, slávnostné ti-cho, sústreďujúce rozpráchnuté myšlienky. Po vý-bežku, čo sa neďaleko nás vtínil do jazera, vystu-poval akýsi človek a hrúžil sa v stuhu hmly, čo vi-sela nad brehom. Deville ukázal rukou tým smerom a vážne povedal:

— Nech len vytrvale ide hore, vyjde z hmly a bude vo svetle.

DRUHÝ VEČER

Na druhý deň večer sme zasa sedeli na tej istej terase nad modrým jazerom. Chybel iba Siemionow, ktorý sa tento večer išiel prejsť do Noyonu. Pri obede každý rozprával, čo pekného videl a aké dojmy si cez deň nasbieral.

Pri čiernej káve Bielski, ktorý akiste nemohol stráviť voľačo z včera pretriasaných vecí, znovu ich nadviazal nasledujúcimi slovami:

— Opovažujem sa vám, panstvo, pripomenúť, čo povedal p. Leroy na konci včerajšieho nášho rozhovoru, že rozpor medzi vierou a rozumom je ešte vôbec nie celkom vyčerpaný. Vo skutočnosti odbavili sme tú vec niekoľkými peknými vetami. A to je predsa veľký spor, ktorý nielenže rozumy mučil, ale ešte aj dejiny ľudstva zakrvavil. Sokrates odsúdený na smrť pre urážku bohov. Obeti Inkvizície len preto mučené, že sa opovážily vysvetľovať Sv. Písmo podľa vlastného úsudku. Giordano Bruno spálený pre slobodu mysli. Galilei väznený, že bránil pohyb zeme... Hľa, krvavé pomníky tej vojny, ako nám to dejiny dosvedčujú. Že dnes nieto nových obetí, to je znakom, že rozumu už len veľmi málo treba, aby celkom zvíťazil.

Miss Wilsonová

Tak sa mi vidí, že p. Bielski trochu zmenil otázku, ktorú sme včera začali rozoberať. Hovorili sme vlastne o rozpore medzi rozumom a s r d c o m.

Deville

Hej, tak je, hovorili sme o rozpore medzi rozumom a srdcom vo veci náboženstva. Ale pretože sme sa dohodli, že sa srdce kloní k náboženstvu, môžeme tú istú záhadu vložiť do otázky, či i rozum pristane na náboženstvo, alebo či ho zavrhuje? — Jednako odpoveď, ktorú nám na tú otázku dáva p. Bielski, je dľa mňa celkom mimo predmetu. Vo vypočítaných smutných prípadoch, ku ktorým by sa ešte mohlo dodať hodne iných, nevedol sa boj medzi náboženstvom a rozumom, ale najčastejšie len medzi rozličnýmj náboženstvami. Ba vlastne točil sa spor okolo ľudských presvedčení, odkiaľkoľvek boly — už či z rozumu, z viery alebo i z hlavatosťi — ktorým, aby človek dodal vážnosti, bol vždy náchylný užiť k tomu násilia, najmä keď to bolo v jeho moci. Tolerancia presvedčenia iných je vlastným kvietkom vzdelanosti nášho veku. Voľakedy len ten trpel cudzie presvedčenia, kto nemal vlastné, alebo kto nemal dosť síl, aby mu dodal vážnosti. Každé náboženstvo má vo svojich dejinách krvavé škvrny — nevyjmúc, bohužiaľ, ani kalvinizmus v Ženeve. No, predsa nie náboženstvá treba obviňovať, ale obmedzenosť a popudlivosť ľudí. Náboženstvá im dávajú len silné presvedčenie — čo je dobrodenie, a oni chcú to presvedčenie násilím nanútiť iným — čo je šialenstvom.

Kňaz

Osmelujem sa poznamenať, že keď rímsky štát prvý raz už pokresťančený, použil násilia proti blu-

dárom donatistom, sv. Augustín protestoval a jasne vyslovil zásadu občianskej znášanlivosti, o ktorej práve vravíme. Ba ešte aj v stredoveku, za času tých tvrdých ľudských pováh, predstavení Cirkvi neraz hanili násilenstvá a hlásali zásadu, že sa nesluší násilím obracať ani pohanov ani židov. Nepovedal by som teda, že náš vek objavil zásadu znášanlivosti, ale len to, že ju lepšie do života uviedol, čo môže ďakovať všeobecnému skrotnutiu mravov, ktoré nastalo pomalým dozrievaním vzdelanostných prvkov, složených od prvých začiatkov v lone kresťanstva. I dnes, bohužiaľ, ako to, panstvo, dobre viete, ešte aj v Európe je tá zásada nie všade uskutočnená.

Leroy

To je isté, že všetky tie násilenstvá nemajú nič spoločného s bojom čisto medzi rozumom a náboženstvom. I to je pravda, že tento boj, okrem jednotlivých prípadov, až do konca stredoveku nezjavuje sa v dejinách. Vtedajší ľudia vedeli akosi podriaďiť rozum viere a mysleli si, že oba tie svetlá sa vzájomne zosilňujú. V renesančných časoch sa kde-tu ukazujú príznaky neznášanlivosti. Ale už v XVIII. storočí vedie sa boj na život a na smrť; boj, v ktorom si obe strany veľmi náruživé počínajú. V našich časoch je to už nie natoľko boj, ako skôr úplný rozkol. Ľudia zbadali, že ani rozum ani náboženstvo nemožno zabiť. Ale rozkol nastal ohromný — a ešte vždy rastie. Veda, čo sa od začiatku tohoto storočia veľmi rozvinula, zaostrila tie protivy a každým dňom ich väčšmi zaostruje — natoľko, že o nejakom smierení nemôže byť ani reči.

Nemôžem tento dejinný zjav lepšie označiť, ako keď pripomeniem, čo napísal slávny náš análista T a i n e v ostatných svojich štúdiách o dejinách Revolúcie, vytlačených v „Revue des deux Mondes“. Už v polovici minulého storočia — hovoril — vynálezy

učencov, usporiadané od filozofov, načrtly úplnú skicu veľkého obrazu, ktorý sa ešte aj dnes dohotovuje. To je obraz fyzického a mravného sveta. Tá skica, hoci je dosť všeobecná, bola tak uhádnutá a tak dobre zrobená, že tým, čo na tom obraze neskoršie pokračovali, nič iného neostalo, iba načrtané už kontúry vyplňať a drobnejšie čiastky modelovať. Od časov Herschla a Laplacea, Voltu, Cuviera, Ampera, Fresnela a Faradaya až po Darwina a Pasteura, po Burnoufa, Momsena a Renana prázdne miesta toho obrazu sa vyplňajú, zovňajšok podôb sa zaostruje, nové línie vyjasňujú a dopĺňajú predošlé — nemeniac, pravda, vôbec význam a podobu celku; ba hej, ešte väčšmi upevňujú, prehlbujú a dokončujú tú istú vedúcu myšlienku, ktorá svitla prvým majstrom. A to všetko preto, že ako predchodcovia, tak aj pokračovatelia pracujú vždy, ako maliari hovorievajú, podľa prírody a nikdy neprestávajú svoju robotu porovnávať so vzorom.

A tak medzi tým obrazom sveta a medzi obrazom, ktorý náboženstvo ukazuje veriacim, je ohromný rozdiel, neshoda — jasná každému. Kým sa prvý obraz vždycky vyplňuje novými vynálezmi vedy, druhý sa ďalej obmedzuje novými dogmatickými definíciami. Kým sa prvý opiera o rozum a dôkazy, druhý sa natíska presvedčeniam pobožnosťami, cirkevnou kázňou, zvl. pomocou skutkov milosrdenstva, ktoré vie vnuknúť náboženstvo, a ktoré sú jej silou a chválou. — Čím diaľ, tým viac učených hláv sa pripojuje k prvému obrazu. Veľa šľachetných srdc sa ešte pridriava druhého. Ale mnoho veriacich ľudí aj v dnešných časoch prichodí k bolestnej vnútornej rozopre. Čo odhodíť? — pýtajú sa sami seba — či vieru, a či vedu? — Niektorí, najnerozmyslenejšie, sa i popri všetkej samozrejmosti usilujú tie dva protivné obrazy smievať; probujú ich akýmisi umelými môstkami, postavenými schodíkmi spojiť... To je

všetko, vraví Taine, fantazmagoria slov, ktorá ich len klamno a krátko môže tešiť.

Taký je, skoro doslovne, hlboký názor Taineov. Vývod nerobí, ale ho ľahko možno domyslieť, t. j. že náboženstvo neuvládze toľký nával vedy, a že v budúcnosti, istotne ešte ďalej, napokon predsa len podľahne.

Miss Wilsonová

Naozaj, ten názor je, veru, zvláštny. Rozpor medzi srdcom a rozumom v ňom silne vyniká. Ale predsa, čo sa v ňom hovorí o náboženskom obraze sveta, to všetko, tak sa mi zdá, vzťahuje sa výlučne len na rímsky katolicizmus, ktorý Taine ako Francúz mohol mať pred očami. Kresťanstvo evanjelikov je slobodné od tých pút a dľa potreby môže sa k pokroku vedy prispôbovať. Tak teda konečný vývod toho všetkého o budúcom úpadku náboženstva nás nemusí strašiť.

Deville

Nie, slečna, to nemôžeme povedať, že by kresťanstvo evanjelikov mohlo obstať popri takom názore Tainea. Pravda, ono je nie tak skryštalizované, ako katolicizmus ale je predsa len pozitívnym náboženstvom, zakladajúcim sa na viere v Krista. Istotne Taine myslel hlavne na katolicizmus, ale, vraj, vedecké chápanie sveta, ktoré on proti náboženskému chápaniu stavia, nič iného neuznáva za pravdu, iba to, čo nepresahuje hranice samej vedy a dá sa pokusmi zistiť. Toto chápanie vecí nielen katolícku dogmatiku, ale aj akékoľvek zakročenie Boha, posolstvo Kristovo, ba vyľučuje ešte aj nesmrteľnosť duše a osobného Boha. Teda neponecháva ani máčik z kresťanstva, ani vôbec možnosť nejakého náboženstva.

Hainberg

Ja sa držím zásady, že veda nemá nič spoločného s náboženstvom. Učený kresťan má stáť na výške vedy a ísť za jej vývojom s neobmedzenou slobodou a pritom veriť, čo mu veriť káže svedomie. Treba mu vo svojom rozume postaviť nepreniknuteľnú stenu medzi tými dvoma sférami, a povedať si raz navždy, že už ani myslieť nebude na ich smierenie.

Deville

Ach, pane môj, to je polovičný prostriedok, ktorý môže subjektívne osožiť, môže ako-tak chrániť vnútorný pokoj niektorých ľudí, najmä ľudí, ktorí vedú činný život, alebo tiež takých, čo zamykajú svoju myseľ do zvláštneho odvetvia vedy. Ale ľudskému duchu vlastne ten polovičný prostriedok nestačí, lebo je len jedno vedomie v človeku. Objektívne však ten spôsob náhľadu na vec vôbec neobstojí, pretože objektívna pravda je len jedna. Alebo je, na pr., nejaký záhrobný život, alebo nie. Môže to na niekoho uspokojivo pôsobiť, že nemyslí na protivu medzi tými dvoma vetami, ale objektívne a naozaj jedna z nich musí byť pravdivá, a druhá nie.

Hainberg

Tak teda aký prostriedok nám dáte smieriť tie protivy?

Bielski

I ja by to rád počul.

Deville

Ja na smierenie tých protív nemyslím, ale tvrdím, že celý rozpor medzi vedeckým a náboženským chápaním sveta je iba veľkým nedorozumením.

Bielski

Nedorozumením — akože to myslíte?

Deville

Hej, prosím. A oprobujem to niekoľkými slovami aj vysvetliť.

Keby sa proti náboženstvu postavila nejaká filozofia — ako na pr. na začiatku tohoto storočia hegelizmus — tak by mohla byť akási protiva medzi tými dvoma náhľadmi sveta. Filozofia je istým pohľadom na všetko, ktorý pohľad sa v mnohých hlbokých záhadách dostáva zoči-voči s náboženstvom. Ale „veda“, ktorou chcú dnes nahradiť náboženstvo, je novodobá veda, ktorá tak jasne určila svoju úlohu a svoje stanovisko (čomu istotne môže ďakovať, že sa jej tak výborne darí) — sa celkom zjavne oddialila od metafyziky a od akejkoľvek filozofie. Týmto zanechala skúmanie bytnosti (essencie) a hlbších príčin vecí, a za svoje pole uznala len zjavy a zákony zjavov a za metodu — svoje pozorovanie a z neho vyplývajúce odvodzovanie, ktoré sa vždycky dá zkušť pokusmi a ktoré práve preto nikdy neprekračuje hranice empirie — tá veda, ako hovorím, nemá nijaký nárok, ba ani len možnosť dať názor o všetkom. Pole jej činnosti je istotne aspoň tak ohraničené od náboženského poľa ako od filozofického. O podstatnej protive nemožno ani hovoriť.

Veda skúma, ako z hmlovín povstávajú slnká a planéty. Ale odkiaľ je hmota, či má bytie od seba a či ho odinakiaľ dostala, o tom veda nevie nič, a ani sa nepýta. A toto je práve to pole, na ktorom rozhoduje viera a čo môže byť i predmetom filozofického rozumovania. Veda zisťuje konečný výsledok, ku ktorému dochodí vývoj hmlovín. Ale či dakto ten výsledok už predvídal a ho uskutočnil zamýšľal, to vedu vôbec netrápi. No, zaujíma to filozofiu a patrí

k náboženstvu. Veda skúma, za akých podmienok sa ukazuje v ústroji tiel povedomie; pozoruje jeho premeny až po bod, zvaný smrť, pri ktorom ono mizne s poľa výskumov. Ale či je vnútorným predmetom toho povedomia duch alebo hmota — či po smrti ten duch sa premieňa v inú existenciu — to sú otázky, o ktorých veda nemôže nič povedať a o ktorých nám vlastne náboženstvo hovorí a s ktorými sa filozofia tiež svojím spôsobom zaoberá.

Pravda, veľa učencov, najmä druhotriednych a tretotriednych sa osmeľuje utvoriť si akúsi metafyziku, prenesúc metodu a prostriedky prírodných vied, ktorým si navykli, až za pole tých vied, na územie záhad metafyzických a náboženských. Rozuzľujú tieto záhady pozitívne alebo negatívne, v mene vedy pomocou pojmov a zásad empirických — a ani nebadajú, že už prekročili hranice pokusnej vedy a že zásady, na ktoré sa odvolávajú, už vôbec nič neznamenajú na tomto, im celkom cudzom poli. Takto si teda tvoria akýsi názor na všetko. Hovoria, na pr., že celý vesmír je z jedného prvka a nie z dvoch; že sa to všetko vyvinulo pod vplyvom tých istých prírodných zákonov, ktoré možno aj v laboratóriách pozorovať; že to všetko nemá ani začiatku, ani cieľa, ani ničoho iného okrem seba atď. atď. A tento názor, ktorý, ako to každý vidí, je metafyzikou — pravda, zlou metafyzikou, ale predsa len metafyzikou — volajú vedeckým názorom.

Vo skutočnosti tento náhľad nemá z vedy okrem formy celkom nič. Vysvetlenia, z ktorých sa skladá, sú naoko vedecké, ale nie sú použité k vedeckému predmetu. Boly by výborné na poli s empirickou látkou, odkiaľ sú vzaté. Ale prenesené na pole metafyziky, nemajú smyslu. Výrok, že „bez mozgu nemožno myslieť“, je celkom pravdivý a odôvodnený vo sfére pokusov. Ale tá istá výpoveď, ak sa ňou tvrdí, že je vôbec nemožné, aby akákoľvek bytosť bez

mozgu mohla myslieť, je smiešna pre svoju smelosť a neodôvodnenosť.

Bielski

Ale vedecká metoda, ktorú náš vek v prírodných vedách šťastlivo vyproboval, je jediná, ktorú môžeme upotrebiť. Okrem nej niet nič istého!

Deville

Vidíte, tá istá fráza, ktorú ste teraz povedali, je proti vedeckej metode. Vedecká metoda tvrdí len to, že vo sfére pokusov také alebo také spôsoby skúmania umožnia nám najst pravdu — a okrem toho nekáže sa nám vyslovovať ani pozitívne, ani negatívne. Ale ak nejaká filozofia alebo voľajaké náboženstvo hovorí, že okrem toho inakšieho spôsobu ešte čosi vie alebo verí, tak vede, ako vede, nič iného neprichodí povedať, iba že to k nej nepatrí.

Leroy

Ale predsa len smie veda robiť hypotézy (predpoklady) i o veciach mimo poľa, ktoré preskúmala. Takéto predpoklady sa potom časom tak obohacujú vždy novými výdobytkami vedy, že konečne, hoc aj nie sú priam dokázané, predsa veľmi sa blížia k istote. A bezohľadne ich zavrňovať, by bolo naozaj proti vedeckému smýšľaniu.

Deville

To je pravda. Veda smie robiť predpoklady aj o veciach, čo dosiaľ ešte vôbec neboly preskúmané, ale vždy len na poli pokusov, čiže vo sfére, ktorá sa môže preskúmať prostriedkami vedou upotrebovanými. Hypotéza je natoľko vedecká a vede užitočná, nakoľko je istým siahnutím myslí napred, za vydo-

byté hranice, ale vždycky len vo smere, ktorý jej vyznačily doterajšie výskumy, a vždy len v nádeji, že nové výskumy ju prídu podoprieť. Z tejto nádeje žije hypotéza a v nej má dôvod svojho bytia. Teda keď sa natoľko napreduje, že to siaha až za sféru možných výskumov, vtedy je to už nie vedecký predpoklad. Rozličné hypotézy môžeme robiť o spôsobe, ako sa z hmlovín vyvinuje planetárna sústava, lebo to všetko je ešte na poli výskumov; ne jeden z týchto zjavov možno zbadáť na dnešnej oblohe alebo zksúšať v laboratoriume. Ale či hmlovina má bytie absolútne a či len od Stvoriteľa závislé, o tom vôbec nemožno postaviť nijakú vedeckú hypotézu, lebo tu vôbec niet miesta pre výskumy. O umiestení rozličných psychických činností na rozličných miestach mozgu slobodno robiť predpoklady, ba možno ešte i také pozorovania očakávať, čo celkom vyjasnia túto vec. Ale predpoklad, že povedomie je nie ničím, iba „opačnou stranou mozgovej činnosti“, nemôže sa vôbec pokladať za vedeckú hypotézu, lebo si ani len pomyslieť nemožno na také skúmanie, ktoré by mohlo niečo takéto zistiť.

Miss Wilsonová

Volačo by som v tých vývodoch predsa len neschvaľovala: sú veľmi abstraktné. Pán Deville, či by ste nám nemohli trochu konkrétnejšie ukázať, ako môže z toho nasledovať smierenie alebo, ako to vy hovoríte, rozhraničenie tých dvoch obrazov sveta, náboženského a vedeckého?

Deville

Keď si to žiadate, nuž oprobujme si približnejšie namaľovať obraz sveta, ktorý nám podáva veda, a presvedčíme sa, že o spore vedy s náboženstvom ani len hovoriť nemožno. Nebudem vás nudiť maličkostami, objasním len hlavné črty.

Dnešná veda sa usiluje pochopiť tak hmotný, ako aj mravný svet pod zorným uhlom evolúcie, čo je už samo sebou veľmi prajné náboženstvu. Ved' nič neprivádza človeka tak veľmi k tomu, aby hľadal začiatok a Stvoriteľa, ako myšlienka vývoja. Kde je vývoj, tam niet zmätku (chaosu) ani náhodilosti, ale je tam len smerovanie k istej hranici, ktorá bola potencionálne v začiatku.

Najmä hmotný svet najprv ukazuje vede vývoj neorganickéj (neústrojnej) hmoty od hmlovín až po utvorenie sa našej obežnicovej sústavy, a to pomocou hmotných, t. j. v hmote sa ukrývajúcich síl. Tu sa neprotiví nijaká téza (tvrdenie), ba ani predpoklad náboženskému názoru na svet. Náboženstvu, ako som povedal, ide len o to, že bytie tej hmoty pochádza od Stvoriteľa, že výsledok toho rozvoja, prírodnými silami vykonaného, On už napred určil. A toto sa už, ako vieme, nijako netýka vedy.

Potom vo svete živých tvorov veda hľadá aj vysvetlenie množstva tvarov, ktoré vidíme vo vývojovej činnosti. Ešte len málo zistila v tejto veci. Stretla sa s mnohými ťažkosťami. Dosiaľ pláva zväčša len v samých hypotézach. Ale ani v tých hypotézach, ani v ich možných výsledkoch niet nič takého, čo by sa náboženskému chápaniu sveta protivilo. Len jedna hypotéza, ktorú darvinisti veľmi často vyzdvihujú, by sa tomu chápaniu protivila, t. j. že vývoj sa stáva sorskupením slepých náhod bez Stvoriteľovej myšlienky. Ale táto hypotéza vlastne nie je vedecká, len filozofická, prevzatá z metafyziky materializmu.

Kňaz

Dovoľujem si dodať maličkosť. Zo všeobecného vývoja života na zemi chcel by som bezpodmienečne vyňať človeka. A niet v tom nijakého protirečenia ani nesúladu. Predsa veľmi dobre možno pochopiť,

že ako sa najprv neorganický svet, tak sa neskoršie svet živých bytostí vyvíjal pomaly, silou prvkov, ktoré vložil doň Stvoriteľ, až po primeraný stupeň rozkvetu; a tu potom človek, stvorenie vyššieho druhu, bol vovedený do vyznačenej mu ríše.

Fakt (skutočnosť), ktorý vryl hlboké stopy do pamäti národov, t. j. že pôvodný stav človeka bol najdokonalejší a najšťastlivejší — a nie divý, hraničiaci so zverskosťou — táto udalosť, hovorím, dľa mňa toto veľmi dobre potvrdzuje.

Deville

Ja tiež nič nemám proti tomu, vážený pane, aby sa totiž stvorenie človeka vyňalo zo všeobecného vývoja. Ale zato prízvukujem, že hoci by voľakto i pokladal vývojový začiatok človeka za výdobytok vedy — od čoho sme predsa ešte ďaleko — to by náboženstvu nijako neškodilo. Akýmkoľvek už spôsobom človek bol z blata zeme utvorený, predsa len vždy zostáva tvorom Boha, ktorý Boh celý ten rozvoj „kozmos“-u dopodrobna už vopred premyslel a chcel. Akýmkoľvek spôsobom si človek nadobudol mravné, estetické a náboženské pojmy, jednako len keď začal poznávať seba, prírodu a Boha, povinný je ctiť Boha a mravný zákon, ktorý cíti vo svojom srdci, plniť ako zákon Boží. A práve v tomto je podstata, bytnosť náboženstva. — Napokon pozorujem, že i medzi katolíkmi je dosť vynikajúcich evolucionistov. Isté je, že výborný darvinista Mivart je katolíkom, a že dielo, v ktorom odôvodňoval shodnosť evolucionizmu so starodávnymi učencami katolicizmu venoval kardinálovi Newmanovi, a ten venovanie prijal.* Pamätám sa, že sv. Augustín vo svojej knihe

* Keď to pôvodca písal, ešte nebolo jasných protív medzi učením Mivarta a Cirkvou. Mivart zomrel, nepodpíšuc osvedčenie, ktoré mu cirkevná vrchnosť poslala. — *Poznámka poľsk. vydavateľstva.*

„De Genesi ad litteram“ mieni, že Boh na začiatku stvoril v stave „potenciálnom a zárodkovom“ všetko, čo sa malo neskôr postupne rozvinúť a ukázať. A túto hypotézu Augustín rozširuje ešte aj na ľudskú dušu — nie v tom smysle, ako by dušu stotožňoval s hmotou, ale že i dušu pokladá za prvok, ktorý mohol najprv ako schopnosť jestvovať a neskôr sa skutočne vyvinúť.

Hľa, páni moji, príklad kresťanského tvrdenia, ktoré je mimo vedeckého poľa a to nielen vtedajšieho, ale — čo je pozoruhodné — aj dnešného. Veda skúma, či a ako sa z prvkov vyvinuly rozličné útvary; kresťanstvo ústami Augustínovými tvrdí len to, že tie prvky, čo sú schopné takých výsledkov, posiala ruka Božia.

Hainberg

Priznávam sa vám, pán Deville, že sa mi ten náhľad v podstate páči. Aj ja som neraz žiaval nad tým, že sa metafyzika mieša do vecí vedy. Vy ste však výborne načiarali hranicu: na jednej strane pole výskumov, ktoré patrí k vede, na druhej „das Ding an sich“ — územie metafyziky a náboženstva. Veľmi dobre!

Konečne z viac príčin vidí sa mi myšlienka T a i n e o v a o dvoch obrazoch — aby som upotrebil proti nemu jeho vlastný výraz — fantazmagoriou. Naozaj, učenci empirických vied nerobievajú obraz c e l k u, ale len na jednotlivostiach pracujú, aj to vlastne iba na povrchu pokusov. Ale filozofi tvoria celok — no, tí nerobia, ako by chcel Taine, „podľa prírody“, ale len podľa svojej mysli, pretože ten celok, o ktorý im ide, nemožno pozorovať. Výsledky, ktorých sa učenci dopracovali a ktoré sú dostatočne zistené, vo skutočnosti nie sú si protívne, ba naopak, vzájomne sa doplňujú. No, sústavy filozofov nášho veku, väčšmi ako kedykoľvek ničia sa a bú-

rajú vzájomne, a to až po samé základy. Všeobecný náčrt vesmíra, čo by sa bol aspoň v hlavných čiarach od predošlého storočia až dosiaľ udržal, je len „pium desiderium“ Tainea. Nič nám vlastne tak v dnešnom čase nechýba, ako práve tieto hlavné a stále čiary. Konečne začiatky rozkvetu novodobej vedy vôbec nemožno položiť na koniec minulého storočia, t. j. do času Herschla, Laplacea a Voltu, lebo siahajú až do XVII. a XVI. storočia. Už Kopernik, Kepler, Descartes, Newton začali nás obdarúvať tými plodnými vynálezmi, ktoré zaviedly vedu na novoveké chodníky.

Leroy

Ja tiež, hoci nie tak prísne, odsudzujem Tainea a priznám sa, že sa mi stanovisko p. Devilla, o ktorom nám hovoril, páči. Nazdal som sa, že nám bude rozprávať o drobizgových srovnávaníach, o jednotlivých maličkostiach, o vede a náboženstve, o oných „umelých mostíkoch“, a tu jedným úderom rozhraničenie, ktorému — aspoň aké je dosiaľ — nemožno odrieť oprávnenosť. Ale to je ešte len menšia a oveľa ľahšia čiastka tejto cesty. Som veľmi zvedavý, ako upotrebí p. Deville svoj názor pri vysvetľovaní mravného sveta, dejinného vývoja ľudstva. Tu sa predsa stretáme s nadprirodzenými zjavmi, o ktorých rozpráva náboženstvo, a ktoré veda neuznáva — a vôbec s Opatrou, čo podľa náboženstva, riadi ľudstvo, kým, dľa vedy sa ono spravuje dejinnými zákonmi. Či aj tu možno použiť ten spôsob rozhraničenia ako v prírode?

Miss Wilsonová

Aj ja by som to rada počula.

Deville

Som presvedčený, že aj na tom poli, hoci je menej prístupné nášmu oku, v zásade treba celkom

tak rozlišovať. Dejepisné vedy môžu celkom slobodne skúmať rozličné udalosti v dejinách, môžu ich vysvetľovať ako výsledky predchádzajúcich pomerov a objavovať zákony, ktorými sa dejiny ľudstva spravujú a vzdelanosti rozvíjajú. To všetko ani najmenej neprekáča, že by sa s hľadiska vyššieho ako veda, tie isté udalosti v dejinách nemohly pokladať aj za také, čo boly už napred zamýšľané a riadené Opatrou Božou. Opatra nie je v tom, ako si to niektorí trochu prostodušne myslia, akoby Stvoriteľ stroj sveta ustavične opravoval a tu dážd, tu zas pekné počasie obstarával, nie podľa zákonov prírody, ale dľa toho, ako ľudia prosia, ako deň po deň vysielajú modlitby k Jeho trónu. Ved' Boh vo svojej večnosti o všetkom, čo chcel zrobiť, o všetkých pohnútkach, ktorých si chcel všimnúť, o všetkom tom naraz vedel, všetko to bolo naraz prítomné pred Jeho zrakom. V začiatočnom čine, ktorým určoval zákony tak prírody, ako aj rozvoja ľudstva, už vopred videl všetko, čo bude z nich nasledovať — a chcel tieto výsledky. Takto všetko, čo sa vo svete stáva, stáva sa podľa tých zákonov prírody a zákonov dejín, ktoré skúma veda — a spolu sa to robí aj podľa Opatery Božej, ako to, čo Boh už vopred určil. A preto ten istý prvotný čin Stvoriteľov, obsahujúci všetky následky, ktoré zo zákonov prírody a dejín cez dlhé veky budú vyplývať, je vlastne tou obyčajnou Opatrou Božou, čo riadi svet.

Jednako nie sú nemožné, aspoň kedy-tedy, neobyčajné zasiahnutia Božie, nadprirodzené zjavenia — ktoré odôvodniť je úlohou jednotlivých náboženstiev, čo sa na ne odvolávajú. Ale ani nehľadiac na to, už i tá obyčajná Opatra, ktorú som opísal, stačí, ako každý vidí, k náboženskému chápaniu sveta a k náboženskému pomeru k Bohu.

Miss Wilsonová

Vôbec nestačí! Akýže mi je to pomer k Bohu, keď je v ňom modlitba nemožná? A jakože sa môžem modliť, keď mi prichodí stále myslieť na to, že všetko je od začiatku sveta nepremeniteľne určené?

Deville

Ba hej, môžete sa modliť, a to s dôverou a účinne. Boh vo svojom iniciálnom (začiatočnom) čine aj tú vašu modlitbu mal pred očami, a ak ju uznal za hodnú, aby bola vyslyšaná, tak ju tiež pripočítal k výpočtom iniciálneho stavu sveta. A keď dnes nastane pekné počasie, alebo sa nám usmeje zdravie, za ktoré ste sa modlili, tak to nám ich prináša — ako sa hovorí — tok prírodných príčin, určených už na začiatku sveta. Ale že sa tie príčiny v tomto prípade tak stiekly, to bolo preto tak určené, že ste sa modlili. Z nášho zemskeho, do času ponoreného hľadiska je nám, pravda, takýto spôsob príčinnosti nie ľahko srozumieť; ale Bytnosti, čo je mimo času, je toto celkom prirodzené. Nazval som tento tvoriaci čin iniciálnym (začiatočným), aby som tak po svojsky naznačil, že už bol celkom celý na začiatku sveta, ale mohol by som ho celkom tak pomenovať aj terajším, ba aj budúcim, lebo je vlastne večný, v každom čase prítomný.

Takto srozumejú Opatery Božiu, učený človek môže v každej jednotlivej udalosti, už či v prírode alebo v dejinách, vidieť dielo prirodzených príčin, kde náboženský človek vidí ruku Božiu, a učený veriaci — vec Božiu prirodzenými príčinami vykonanú.

Leroy

Hlboko sa kloním pred týmto naozaj filozofickým vysvetlením idey Opatery Božej, ktorú, pri-

znám sa, som ešte nikdy nepočul. Rozumiem, že pri takomto názore možno bez ťažkosti smieriť vedeckosť s náboženstvom. — Ale jednako je ešte jedna vec, čo mi tú jednotu kazí; práve tá, ktorú p. Deville teraz vylučuje: neobyčajné zakročenia Božie. Keby to boli len výnimočné výhonky niektorých náboženstiev, nuž by som pristal na to, aby sa vynechali, ale hovorili sme včera, že skoro všetky náboženstvá sa odvolávajú na nejaké nadprirodzené udalosti, na zjavenia, čo pochádzajú z neba. Najmä kresťanstvo, ktoré nám je najbližšie — na ktoré nám treba vždy myslieť, kedykoľvek spomíname „náboženstvo“ — je plné takýchto zázrakov a zjavení, ktoré pokladá za veci, čo sa v dejinách odohraly, a ktorým vedecká kritika ústami Renana a veľa iných učencov odopiera jestvovanie. To je protirečenie, ktoré, myslím, ani obísť nemožno, keď sa hovorí o náboženstve, ani rozuzliť tým známym rozlišovaním metafyziky od vedy, keďže tu tvrdenie a zapieranie sa týka tých istých konkrétnych faktov.

Kňaz

Dovolím si vám na toto odpovedať tak po svojom, pridržajúc sa svedomite myšlienky p. Devillea. Tu, pravda, nieto toho predmetného rozhraničenia medzi vedou, náboženstvom a filozofiou, aké p. Deville výborne naznačil na poli prírodných vied. No, je tu z tých istých žriedel pochádzajúca dvojitosť pohnutí. Renan na pr., ktorý bez okolkovania vyjavuje svoj spôsob počínania v kritike dejín, už vopred vyhlasuje, že každý nadprirodzený čin treba pokladať za taký, ktorý nebol, alebo ho treba nejako priviesť do radu obyčajných udalostí. Iní to tak jasne nevravia, ale zato nie menej akurátne to isté robia. Ký div teda, že tak chápaná kritika nemôže nijakú udalosť zistiť ako nadprirodzenú, keďže už na pred vyhlasuje, že to nechce urobiť.

Leroy

Ale to je predsa najrozumnejšia zásada kritiky dejín, veľavážený pane! Veď sa predsa nič nadprirodzeného nestáva! Kto videl už niekedy zázrak?

Kňaz

Ja teraz ani nedokazujem, že sú zázraky, ale upozorňujem len na to, že to, čo vás pohýna vysloviť spomenutý úsudok — že sa nadprirodzené zjavy nestávajú a že sa ani nemôžu stať — na to vás nenúti pohnútkou historická, vedecká, ale filozofická: istý svetonázor, ktorý vám káže nadprirodzené udalosti pokladať za nemožné. Čo by vás len v dejinách mohlo pohýnať proti týmto udalostiam? Či v dejepisných prameňoch, v pomníkoch minulosti sa o nich často nehovorí? Či, hádam, dnes nik nesvedčí, že videl zázrak? Ale konečne, hoci by aj tak bolo, jednako by to len bolo prismelé a sotva vedecké, chcieť rozšíriť pozorovanie s dneška na všetky časy. Ale netreba nám ani ísť ďaleko hľadať, či nemáte hodne krajanov, čo prisahajú, že videli zázraky v Lurde? Netýkam sa toho, či je v tom voľačo pravdy, ale len zisťujem, že toto zavrhovanie nadprirodzených zjavov, ako nejestvujúcich, nepochádza — u vás, u Renana a u iných, čo ich podobne neuznávajú — z nedostatku dejepisných svedectví, ale skôr, ako som to už spomenul, z akejsi filozofie, ktorú ste si pánovia, utvorili; alebo že chápete svet ako taký, čo jestvuje bez Stvoriteľa neobmedzeným bytím, alebo že si predstavujete Boha, ako by nemohol robiť zázraky, alebo konečne ešte voľačo iného. Nech je už akokoľvek, istotne je to akási metafyzika sveta alebo Boha, čo vylučuje z vášho presvedčenia možnosť zázrakov a privádza vás v kritike dejín k ich obídeniu, tak že si ich vôbec ani nevšímate.

Keby ste mali inú filozofiu, nevideli by ste v tom nič nemožného, aby Boh, chcúc ľudské poko-

lenie poučil o najvážnejších pravdách, voľačo zvláštneho vnukol niektorým ľuďom, a keďže chcel ich poslanie v očiach ľudstva vierohodným urobiť, vystrojil ich istými znakmi svojej vedy a moci, ktoré prevyšujú obyčajný poriadok vecí. Istotne by to nebolo zapieraním protiv ani poriadku na svete, ale len uznaním, že okrem prirodzených činiteľov je ešte, a to vyššia príčina, a že okrem zákonov a cieľov prírody, môžu byť ešte vyššie zákony a ciele.

Kým človek stojí na základoch tej filozofie. ne-teistickej, dotiaľ prirodzene jeho rozum odporuje nadprirodzeným zjavom; sú mu totiž čímsi cudzím, nerozumným, a preto ich nemôže nezapierať, alebo aspoň neprekrúcať tak, aby sotrel s nich všetky stopy nadprirodzenosti — a čoby priam z takej roboty i len spotvorený obraz mal povstať, ako na pr. Renanov Ježiš. — Iba keď sa človek povzniesol k teistickému chápaniu sveta, vôbec len vtedy je schopný nachádzať v istých dejinných udalostiach ich nadprirodzený náter, v nich ukrytý prst Boží, ktorý mu ukazuje, že tu a tam Boh ráčil zjaviť svoju pravdu alebo vôľu.

Hainberg

Teda dobre — veda sama v sebe neprekáža utvoriť si náboženský svetonázor. Všetko závisí od toho, ako kto hľadá na svet, čiže od toho, s akou filozofiou sa kto púšťa do vedy. Ale to vlastne len trošku ďalej posunuje náboženskú otázku a núti nás pýtať sa: Akejže sa teda držať filozofie? Čože môže pohnúť rozum, aby na svet hľadel radšej vo svetle teizmu, ako monizmu, alebo panteizmu, alebo konečne ešte dajakej inej sústavy?

Deville

Začali sme tým, dôst. pane, že naše časy stavajú proti náboženstvu nie filozofiu ale vedu, a išlo nám

o to, či sa novodobá veda naozaj protiví náboženstvu — a to sme vlastne už popretriasali. Otázka o výbere filozofie, ktorú teraz nadhadzujete, je veľká ako more, a nezamýšľam sa chytiť do nej, keďže by som ju aj tak nevyčerpал. Ale jednak tak sa mi vidí, že stačí, hoci len letmo, pohliadnuť do dejín ľudskej mysli, aby sme zbadali rozdiel medzi jej dvoma smermi. Na jednej strane, ako ste i sám spomenuli proti Taineovi, nasledujú po sebe filozofické sústavy, z ktorých každá nasledujúca až do základov búra všetko, čo predchádzajúca vystavala. Na prvom mieste je prepätý materializmus, vejúci z Anglicka a Francúzska; potom krkolomný idealizmus nemeckých majstrov; neskoršie znovu materializmus, ktorý sa hneď pretvára v pozitivizmus; dnes zas reakcia proti materializmu, t. j. uznávanie, že preda len musí byť voľačo okrem toho, čo je viditeľné. — Na druhej strane stredom medzi týmito dvoma krajnosťami materializmu a idealizmu kráča teizmus, ktorý je nielen výbornou filozofiou, ale spolu aj večným náboženstvom. Obe krajnosti sa mu mimovoľne klaňajú a to vlastne tým, že si navzájom zapierajú výstrednosti; a on zas tým všetkým, čo ony nepodvrátne dokazujú, sa len obohacuje. Už i sám tento vonkajší výzor, aby som sa tak vyjadril, nás môže nie málo poučiť.

A keď sa človek vhlbi do samého seba, a spokojne, bez vonkajšej nenávisťi, slobodný od vnútorných náruživostí porovnáva teistické ponímanie sveta s jednej strany, s pokusmi srozumieť svet bez Boha s druhej strany — a uvažuje, čo lepšie vyhovuje jeho prirodzenosti, rozumu a srdcu, mravnému a estetickému smyslu, vtedy naozaj nemôže dlho pochybovať, na ktorej strane mu prichodí hľadať pravdu.

Správne hovorieval môj priateľ Karol Secrétan, že zkúškou každej filozofie — nielen čo do jej uži-

točnosti, ale aj čo do jej pravdy — je učenie o mravnosti, čo z nej logicky vyplýva. Každú sústavu, ktorá vedie k zapieraniu mravnosti, by bolo treba odvrhnúť nielen preto, že je zlá, ale najmä preto, že je nesprávna. Veď je nesmysel, že by bola protiva medzi pravdou a dobrom, a i mravný záväzok, potvrdzovaný svedomím, je celkom tak nepodvratnou istotou ako i samé zákony myslenia, na ktorých rozum stavia vedomosti. A keď vec posudzujeme s tohto hľadiska, ktoráže filozofia obstojí okrem tej, čo uznáva osobného Boha, slobodnú vôľu a zodpovednosť človeka, rozdiel medzi zlom a dobrom, zakladajúci sa na absolútnu?

Hainberg

Či myslíte, že tie úvahy rozlušťujú otázku o výbere filozofie?

Deville

Myslím, že dávajú aspoň postać, ktorá stačí, aby si človek mohol voliť prakticky ako to život vyžaduje.

Kňaz

Dľa mňa však nielen stav filozofie ale ešte i smer empirických vied dnešnej doby výslovne žičí náboženskému svetonázoru. Je pravda, ako to p. Deville na vlas ukázal, že totiž každý, hoc i ten najjednoduchší záver z vedeckých výsledkov k ostatným príčinám prekročuje hranice vedy, ako ju dnes chápeme; a teda, že v tejto veci veda je celkom ľahostajná, čo do ďalších vývodov, ktoré z nich robí metafyzika filozofická, alebo náboženská. No, jednako už i sám smer ich skúmania môže sa alebo odďaľovať, alebo približovať k otázkam ktoré sa týkajú filozofie a náboženstva.

A tak aj genetické, aj evolucionistické hľadisko, s ktorého sa dnešná veda usiluje poznať svet,

približuje rozum, ako to p. Deville pripomenul, k teistickému pochopeniu sveta. Kým sa myslelo s Aristotelom, že je svet nezmenene vždy ten istý, myšlienka o jeho začiatku sa tak veľmi nenatískala. Na úsvite XIX. storočia sa začalo ozývať: „pokrok“; — čo znamenalo už naozaj krok napred, pretože obracalo pozornosť na bod, ku ktorému kráčame, a na dokonalosť, ku ktorej sa približujeme. Dnes sa hovorí: „evolúcia“, „vývoj“. — A toto nové heslo, čo sa ozýva po všetkých poliach vedy, je ešte ďalším krokom, ešte väčším priblížením sa k teistickému názoru. Pokrok nehovorí, odkiaľ pochodí, kde je jeho príčina. Môžeme ho vysvetľovať vonkajšími činiteľmi. I starí transformisti, ako Lamarck, všetky zmeny pripisovali vplyvom okolností. No, e v o l ú c i a , v ý v o j — je pokrokom zvnútra. Čo sa v y v i n u l o , to „ipso facto“ nemohlo nebyť, muselo byť vnútri ako zárodok, ako schopnosť. Vývoj predpokladá akýsi prvok, čo vo svojej schopnosti ukrýva budúce dokonalé formy a usiluje sa ich uskutočniť. To je ten „zdokonaľujúci činiteľ“ Nägeliho, vnútorná vývojová sila Wiganda, Weissmanna, Kenera „growth force“ Cope'a; skoro to isté, ako schopnosťový stav tvorov sv. Augustína. Sám Darwin sa nevyšvihol až k tomuto názoru. Ale dnešní evolucionisti začínajú tomu čím diaľ tým lepšie rozumieť. Už im neprichodí spraviť iba jeden krok, ba vlastne nový krok vedy je už ani nie potrebný; dosť, keď sa učitelia rozhliaďnu tam, kde stoja — a presvedčia sa, že ten prvok, ktorý vo svojej schopnosti ukrýva budúcnosť, a ku ktorému prišli, predpokladá celkom prirodzene, aby bol prv, ako on sám, akýsi tvoriaci rozum, ktorý chápe tú budúcnosť.

Historia, ešte väčšmi ako prírodoveda, smeruje k náboženstvu, ba ešte aj ku kresťanstvu. Akurátnosť a svedomitosť dneskajších historických výskumov rozfúkala ako páperie rozličné pevnôstky, ktoré ke-

dysi protináboženský duch nastaval, ktoré rozličnými ťažkosťami zatarasúvaly ľuďom cestu ku kresťanstvu. — S druhej strany tie historické udalosti, ktoré sú najvýznamnejšie body zjaveného náboženstva, a ktoré sa predtým ukazovali tak ďalekými a nejasnými, ako obežnice neozbrojenému oku — a prečo práve mohol o nich každý myslieť, čo sa mu páčilo, — dnes pomocou vynálezov modernej vedy sa nám priblížily a vyjasnily, ako by v nejakom ďalekohľade. Rozličné historické vedy, ako: archeológia, dejiny rečí, dejiny starého umenia, predhistorický národopis, dejiny náboženstva atď. — ktoré sa zpočiatku zdaly, ako by bežaly protivným smerom ako Biblia, už ku nej smerujú a natoľko ju osvetľujú, že kým v minulom storočí sa pokladala za román, dnes každý učenec vidí v nej najcennejší dejepisný prameň.

Najmä začiatky kresťanstva, viera i zriadenie prvotnej Cirkvi, doba vzniku kníh Nového Zákona — to všetko, nie, pravda, ešte celkom, ale už tak zblízka a tak jasne vidíme; takým divným spôsobom sa pospájaly v celok i texty teraz ponachádzané aj hrobové nápisy, maľby a pozostatky nádob, celkom ako zlomky starej mozaiky, a tak výrazne nám znázorňujú udalosti — že cítime, skoro ako by sme sa ich rukou dotkynali. — Sú, pravda, ešte vždy niektorí učitelia, čo nechcú uznať s hľadiska svojej filozofie nadprirodzený náter tých udalostí, ale už i to, čo pokladajú v nich za historické, stačí, aby, keď sa voľakto už striasol protináboženských predsudkov, aby uzrel v nich božský prvok. — Centrálny fakt v dejinách ľudstva, opletený vencom jednotlivých dejiných výjavov, ktoré dnešná veda čím ďalej tým lepšie osvetľuje a nám približuje, takým sa ukazuje úprimnému a Boha hľadajúcemu rozumu, že vidí v ňom božské sľutovanie a zjavenie sa ľuďom.

Teda dľa mňa môžeme smelo povedať, že dnešný vývojový a dejinný smer vied je naklonený náboženstvu, a tým nám ukazuje, ktorej filozofie sa nám treba pridržať.

Miss Wilsonová

A ja myslím, že na otázku, akú filozofiu si máme vyvoliť, najlepšou odpoveďou je: Treba sa nám držať filozofie pokory. Bacon kdesi povedal, že ešte i prírodu nám treba pokorne skúmať, nenatískať jej svoje výmysly, ale usilovať sa poznať, čo sa ľúbilo Pánu Bohu urobiť v prírode. O koľko viacej nám treba takto si počínať, keď ide o náhľad na celý svet, na vzájomné pomery medzi Bohom, svetom a človekom. Tak veľmi sa nám tu prichodí chrániť akýchkoľvek sústav, ktoré by nám mohli prekážať srozumieť to, čo Boh chce, že by sme srozumeli, a boli ochotní prijať takú pravdu, akú nám Boh podať ráči.

Leroy

Veľmi pekne!

Deville

Výborne! Tej lekcie treba našej dobe. Pýcha myslí je príznačnou vlastnosťou našej doby. Vysvetľujú túto pýchu neobyčajnými výsledkami dnešnej doby vo vede a v priemysle, ktoré človekovi pomútily hlavu; ale jednako ona je príčinou istej trmyvrmy vo filozofii, čo predošlé storočia neznaly. Naša doba, najtriezvejšia vo vedeckých výskumoch — divná vec — je najšialenejšou vo filozofickom usudzovaní. A tá istá pýcha dnešnej doby nám tiež najlepšie objasňuje neveru našej doby, ktorá sa nehrozí ani zapierania Boha. To je logický následok — a zaslúžený trest.

Hainberg

Dnes sme nemali ľahký rozhovor. Obdivujem vytrvalosť slečny Wilsonovej. Ale čo bolo robiť, keď sme sa dostali na taký predmet, s ktorým sme si ináč nevedeli rady. Nech je už akokoľvek, nejedna zaujímavá vec sa nám vyjasnila. A zato všetko sme všetci naozaj povďační najmä nášmu dnešnému „leaderovi“ pánu Devilleovi.

TRETÍ VEČER

Tretí večer nik nechýbal z našej spoločnosti. Náš krúžok sa začal zjavne konsolidovať.

No, chýbalo nám svetlo! Celý deň bol daždivý. Cez obed už nepršalo, ale celé nebo bolo zachmúrené. Vzduch bol ťažký, nejasný. Jazero pri brehoch temno-modré, v diaľke sa nesúladne miešalo s hmlistou atmosférou. Miesto pekných vrchov ukazovali sa na obzore len ich zahmlené obrysy, sblížené a nejasné. — Prirodzene, že ani hostia neboli veľmi veselo naladení, podľa známeho všeobecného zákona: Množstvo veselosti obyvateľov našej obežnice je v priamom pomere k množstvu svetla, ktorého im slnko uštedruje.

Ba Bielski, zo strachu pred zimou, utiahol sa pred koncom obeda do izby. Deville však rozprával podrobnosti tragickej udalosti, ktorá sa minulej noci odohrala v Lausanne. Akési biedne, mladé chlapčisko sa vkrádalo po múrovej vypukline do cudzieho obloka. Spadlo s výšky niekoľko poschodí a hneď sa i zabilo. Slečna Wilsonová sa veľmi rozčúlila nad tým zjavom hmotnej a mravnej ľudskej núdze.

Tu sa ozval Siemionow:

— Pán Hainberg bol taký dobrý a dopodrobna mi zopakoval, čo ste, pánovia, včera pretriasali. A

tak — priznám sa vám úprimne — nie veľmi ľutujem, že som nebol prítomný. Nechcem tým povedať, že by som nesúhlasil s názormi, o ktorých ste sa včera shovárali — božechráň! Ale ma nezaujímajú. Či sa shoduje veda s náboženstvom, alebo nie — to je dľa mňa pobočná vec. Jedna, a akiste i druhá, je ešte „im Werden“. Kým dôjdu ku koncu — ak sa vôbec dostanú — môžu sa ešte i sto ráz pobiť a smieriť. Len jedna je naozaj hlboká, večná ťažkosť v smierení rozumu s náboženstvom, a tej ste sa, pánovia, ani nedotkli: Boh je vraj dobrý — iného Boha ani ctiť, ba ani pochopiť nemôžeme — a predsa svet, ktorý vyšiel z jeho rúk, je zlý.

Kňaz

Tá ťažkosť akiste nielen rozum, ale ešte väčšmi aj srdce znepokojuje.

Siemionow

Môže byť. Ale to ju len zväčšuje. Verte mi, pánovia, že nie vedecké otázky, ale veľká záhada zla je príčinou, ktorá najväčšmi oddiaľuje ľudí od náboženstva, ako neveriacich, tak aj pochybujúcich.

Čomuže, prosím, pripodobniť tú nám najbližšiu a najrozumiteľnejšiu čiastku sveta: to ľudstvo, plaziace sa po tejto planéte? — V jeho minulosti — barbarstvo, hraničiace s divosťou, hordy vzájomne číhajúce na seba, ako dravé zvery; náboženstvá, ukrutnejšie ako mátohy — oltáre, postriekané ľudskou krvou. Tu a tam próby civilizácie, ktoré len čo rafinujú ukrutnosť, množia otrocký stav, do zúfalstva ženú zderstvami satrapov... Hlasy zo starodávna, ktoré k nám došli v pomníkoch literatúry a umenia, to sú hlasy tých vyšších tried, čo sa mohly zabávať. Ba ešte aj tie hlasy si nôtily pri „amfore falernského“ so šibeničným humorom:

Eheu fugaces, Posthume, Posthume,
Labuntur anni! Non pietas moram
Rugis et instanti senectae
Afferet indomitaque morti...
Visendus ater flumine languido
Cocytus errans — atď.

A pod tou vrchnou tenučkou vrstvou celý život starodávneho ľudstva — to bol jeden tiahly, strašný výkrik utrpenia.

A dnes, keď sa už rozšírilo kresťanstvo, po vnútornom a zovnútorom rozvoji civilizácie — či je dnes lepšie na svete? Hľa, v tom veľkom svätom Rusku milióny ľudí suchý chlieb pokladajú za lahôdku — ba ani len otrúb nemajú do sýtosti. Ani na Západe asi nebudú veľmi nasýtení, keď sa pre chlieb hašteria a vraždia. Civilizácia oveľa chytřejšie kráča v rozmnožovaní potrieb, ako v ich ukojovaní; a k tomu ešte okráda o vieru v nebo, ktorá mierni bôle ruského ľudu. Darmo dokazujú ekonomisti číslicami na papieri, že robotník zarába dnes viacej, ako pred sto rokmi. Do tých číslic zabudli zaradiť napnutie žiadostí, čo sa v celom človeku zobudily, počnúc od žalúdka až po mozog, a zabudli na množstvo rozhorčenosti, nahromadenej v jeho srdci. Obrazy zo života robotníkov a roľníkov, ktoré nám zvečnil Zola, vedú myseľ do jaskýň predhistorických trogloditov. — A keď je to tak v Európe, pomyslite si, pánovia, čo sa súčasne stáva v iných častiach sveta: Krutovláda panovníkov a milióny hladom zomierajúcich v Azii, násilné a neočakávané odvádzania sputnaných otrokov v Afrike, surové ukrutnosti trapperov v Amerike, na ostrovoch...

To sú, povieťe mi, bôle, ktoré nie každého bolia. Hej, ale v skutočnosti, ako som už povedal, sa týkajú ohromnej väčšiny ľudského pokolenia. Ale sú

i také bôle, čo nikoho neobchádzajú. Čoby nám aj nič neprichodilo trpieť, iba tú nevyhnutelnú, ukrutnú smrť, čo číha deň i noc na každého; čo sa už napred veľmi zavčasu hlási bolesťami chorôb; čo kosí vôkol človeka jeho najdrahšie bytnosti; čo straší človeka nielen hrôzou smrteľného zápasu, ale ešte i väčšou hrôzou záhrobného tajomstva; a ktorá konečne potápa všetko, všetko, čo sa zrobilo a milovalo a o čom sa snilo, v ničotu. No, či by už aj toto nestačilo urobiť z ľudského života nedôslednosť, ukrutný žart? ... Danteovský nápis na pekelnej bráne by bolo treba preniesť na dvere do života. Na kolísku treba napísať:

„Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate!“

A keby to ľudstvo bolo len nešťastlivé! Ale ono je zlé, mrzké, hriešne, plné zločinov bez počtu a bez názvu, o ktorých nechcem ani len hovoriť. Plné — ešte i v tých svojich, vraj, osvietenejších čiastkach — čierneho potmehúdstva, závidi, sebeckta, klamstva — a preto je ešte sto ráz nešťastlivejšie.

A také ľudstvo mám pokladať za stvorenie dobrého Boha? Mám toto uveriť?

Leroy

To je naozaj záhada, ktorá znepokojuje veľa šľachetných srdc. Podobne, ako vy, pred polstoročím vyslovil sa básnik ľudského srdca, Musset, vo svojej vyzývajúcej modlitbe, ktorú nazval: „Espoir en Dieu“ — a ktorá mi živo ostala v pamäti:

Ó, Tys' ten, koho nik nevládal poznať —
ktorý len klamstvom sa popierať môže —
povedz, Ty, čos' chcel mňa k životu pozvať
a či hlas zajtra už smrťou ma zmôže,

povedz len, prečo, ó najvyšší Pane,
na svete, čo ho moc Tvoja vždy tvorí,
toľké zlá všade, že, pohliadnuc na ne,
rozum sa spiera a ctností chrám borí?

Kým Ti hlas tvorov kol dokola spieva
o Božstve Tvojom spev nesmiernej slávy,
o sile Tvojej a láske, čo zhrieva,
Otca a Stvorcu si radostne chváli —

prečo len mrzkosť sa po svete šíri
a Tvoj tak svätý lúč jasnosti kruší,
takže až mrazom mrú modlitieb víry
na zbledlých pernách úst nešťastných duší?

Protivné živly, ach, prečo sa búria?
Odkiaľže zmätky až v nebeskom chráme?
Načo je zločin — čo nákazy zúria?
Načo smrť, Bože, Ty správnosti Pane?

Ach, jak len ľúto Ti mohlo byť vtedy,
nesmierny Vládca Ty, každého lósu.
keď svet ten divný a tak plný biedy,
plačúc sa budil z tmy chaosu v hrôzu!

Ak si chcel, Bože, by v osudu prúde
večne sa mučil stred útrap a zlostí,
načos' mu doprial by vzdialený v blude
biedny Ťa zbadal tam v nekonečnosti?

Načos' len zrobil, by stvorenie núdzne
o Bohu snilo a myslelo o Ňom?
Pochybnosť v svete, nie chápanie vrúcne;
vidíme primoc — či v mraku sme tónnom?

Akže sme — tvory zlé, naskrze bludne —
nehodní Tvoju zrieť obličaj svätú,
bolo Ti treba sa ukryť nám smutne
v prírody hĺbky jak v tajomnú šatu?

Ak náš hlas útrap a modlitieb silný
nečíaha k Tebe, pred Velebnosť diaľnu,
tak len sám k Sebe, k Svej veľkosti prilni,
navěky zamkni si nesmiernosť žiaľnu!

Ale ak predsa čos' naše sú zvuky,
tak že až k trónu hor' môžu ísť k Tebe;
duší ak našich tak zranených muky
dochodia časom vo večné výš nebe —

prelom tú klenbu, čo v nebi Ťa skrýva,
kde náš zrak zemský dôjsť nikdy nemôže,
záclony odhaľ — a nech svet sa díva
na Teba, dobrý a presvätý Bože!

Uvidíš vtedy, jak na zemi vzbĺkne
v plameňoch lásky sa rodiaca viera!
Vtedy ľud všetok, čo dneska sa spiera,
pred Tebou kľakne, s cťou pred Pánom
[zmĺkne.

A i tie slzy, čo tečú dnes bôľne
po tvárach ľudí dol' s krvavých očí,
k nebeským výškam sa povznesú voľne,
zmiznúc jak chmárka, keď v slnka jas zbočí.

Miss Wilsonová

Pánovia, do veľmi nejasného svetla staviate Boha. A Boh je predsa nie taký... Môž byť, že sa ľudstvo zohavilo — ale aspoň príroda, ktorú Pán Boh stvoril, je dobrá a pekná.

Siemionow

Hej, tak sa to vidí, slečna. Tak sa nám to vidí všetkým, keď pozorujeme jej povrch. Vidíme pekný

koberec zelenosti, preplnený stofarebnými kvetmi, popreryvaný kryštálmi vôd. Doletujú k nám skoro len samé veselé zvuky a švitorenia. To, čo sa tisne do našich očí zo života zvierat: i vtáčky, čo vyletujú až k nebu, i rybky, čo sa člapkajú vo vode, i statôčok, čo sa pasie v diali — to všetko pôsobí na nás dojmom slobody a pokoja. A na to všetko splýva čar slnka, ktorý ešte i kameňom dáva výzor života a radosti. Ale to všetko je len klam a mam, pozlátkový plášť, ktorým tá svodná príroda zakrýva svoju biedu. Keď vedou hlbšie vnikneme v jej ústroj a v tajomstvá jej života, zhrození zbadáme, že na spodku niet nič iného — iba utrpenie. Neústupná vojna, plná zrady a ukrutností, vedie sa bez únavy medzi všetkými tvormi. Hlad i strach sú dvoma hlavnými hýbadlami zvieracieho sveta. Ba ešte aj rastliny, naoko tak tiché, bijú sa navzájom o miesto, o povetrie a o svetlo. Dusia sa a za živa vysávajú — a istotne pociťujú to mučenie. A tak teda pod závojom veselosti celá príroda je veľkou mučiarňou.

Miss Wilsonová

Nie, to je nemožné! Také chápanie prírody nemôže byť pravdivé! Keby bolo v prírode viac utrpenia ako radosti zo života, tak by svet sám seba nivočil — a dávno by už prestal jestvovať.

Kňaz

Ten výrok slečny Wilsonovej je veľmi filozofický. Zlo vo svetle metafyziky nie je nič iného, ako nedostatok, štrbina nejakej vlastnosti alebo dobrého stavu, t. j. potrebného pre istú bytnosť. Utrpenie je len uvedomením si tejto štrbiny, alebo nedostatku u bytností, čo sú schopné si to uvedomiť. Teda ani len pomyslieť nemožno, že by zlo vôbec prevažovalo dobro: lebo nedostatok nemôže viacej ako vyčerpať to, čo je — a potom by už bolo len nič.

Leroy

To môže hovoriť metafyzika, ale skúsenosť vraví čosi iného; žiaľbohu, presvedčuje celkom v smysle pána Siemionowa.

Miss Wilsonová

Pán Siemionow vyberá z prírody len momenty vojny, výkriky bolesti, a z nich viaže svoju smútočnú kyticu. Ale predsa len viac, neporovnateľne viac je chvíľ v živote zvierat, keď sa radujú zo života, keď sa krmia alebo sú nasýtené, keď užívajú slnka, keď sa ihrajú, stroja, tešia svojmu hniezdocku a mláďatám. A ak stromy a trávičky cítia útlak od svojich susedov — o čom po prvý raz čujem — tak sú im predsa len milé zdravé šťavy, čo v nich prúdia a láskania svetla, ku ktorému sa tak utešene vypínajú. Konečne, keby nebolo v prírode viac radosti zo života, ako utrpenia, tak odkiaľže by mohla byť príroda na povrchu tak veselá? — Tie zjavy na povrchu predsa len nemôžu pochádzať iba zvnútra.

Siemionow

Márne! Nebudem sa o tom dohadovať, čoho je v prírode viac, utrpenia alebo radosti. Vidím, že na každý tmavý obraz, ktorý by som namaľoval, miss vždycky vládze hodí hĺstku kvetov a veselých výjavov. A vecnú mieru najšľ v tomto predmete je veľmi ťažké. Kladiem preto len všeobecnú otázku: Načo a prečo je utrpenie v prírode?

Hainberg

Utrpenie je potrebou a požehnaním v prírode. Bytnosti, obdarené vedomím, už tým samým sú predurčené k istej samostatnosti a samočinnosti. Samy sa musia starať o svoje žitie a o zachovanie svojho rodu.

Ináč daná im citlivosť, a túto sprevádzajúca pohyblivosť by nemaly dôvodu k bytiu.

A preto je teda táto ich citlivosť a je i treba, aby bola tak sestrojená, že by užitočné im predmety a spolu i zdravé činnosti pôsobily na ne príjemným dojmom, a naopak, protivné predmety, škodlivé ich telu, príkrym dojmom, ktorý ich ženie unikať takýmto veciam, alebo poškodenie napravíť. Myslite si, prosím, zviera, ktorému by hlad nepripomenul potrebu nakrímiť sa, a ustatosť, že mu treba odpočinúť, ktorému by bôľ nebol výstrahou, že má poranený úd. Či by také zviera nevyčerpalo vo veľmi krátkom čase zásobu svojich životných síl a neroztrhalo po kríkoch svoje telo až po ostatný zdrap? Ak si však chceme vyobrazíť zviera, ktoré sama matka-príroda, bez jeho vlastnej námahy, krími a strežie, tak budeme mať akési mrzké a bezcieľové tučnenie, a nie zvieracie žitie. Teda schopnosť trpieť je čosi pozitívneho a nevyhnutného. Dokonalý dar cítenia žiada spolu aj dve krajnosti, príjemnosť a utrpenie; inakšie sa nemôže uskutočniť.

Príjemnosti, ako to slečna Wilsonová dobre uhadla, treba v prírode viacej ako utrpenia, lebo zdravé fungovanie ústrojov je stavom normálnym, opačné len výnimkou. Život je trvaním viac-menej dlhým, smrť v porovnaní k nemu je chvíľkou. Prítom treba pamätať, že zvieratá v každom ohľade nerosovnateľne menej trpia ako my ľudia. Ba ešte aj telesný bôľ je u nich slabší, lebo ich čuvová sústava je vôbec menej vyvinutá a zjemnená. Nižšie druhy sú tak málo schopné trpieť, že dosť často možno vidieť chrobáka, napolo zožratého v pysku svojho prenasledovateľa, alebo ihlicou prepichnutého a prítom s veľkým pôžitkom pochutnávajúceho si na svojom pokrme, čo mu azda nadbehol. No, mravného utrpenia — ktoré je najhoršie a ktoré nám každé telesné trápenie i prefahuje, aj keď ho už niet. i

dáva nám ho cítiť hodný kus vopred — u zvierat vôbec niet. Nepredvídajú smrť a ani sa neboja jej následkov. Nevedia, čo sú dlhé choroby, alebo zdíhavá a trápna staroba. To sú nadbytky utrpenia, ktoré si len my ľudia môžeme dovoliť, predlžujúc nalomený život nepočetnými výmyslami. V náručí slobodnej prírody sily zvierata chytré slabnú, zavčasú číhajúce naň nepriateľské živly mu zožierajú život — aby tá istá hmota, čím skôr omladnutá v inej podobe zas žila. „Corruptio unius est generatio alterius.“

Siemionow

A to už načo máme my ľudia také výnimočné výsady v prírode, že sa hrnú na nás všetky možné utrpenia. Zdvojené, aj mravné aj telesné?

Hainberg

Ponajprv myslím, že smutný obraz ľudstva, ktorý ste nám nakreslili, je černejší ako skutočnosť. Povedal by som o ňom to isté, čo slečna Wilsonová o obraze prírody: Použili ste niektoré pravdivé črty, ale vynechali ste protivné rysy, ktoré predsa tiež jestvujú, a dávajú celku úplne iný výzor. Keby som začal rozkladať a maľovať podobným nadaním ako vy — ktoré, bohužiaľ, nemám — pozitívne strany ľudského života, aké všade, ešte aj u najzanedbanejších plemien, najdeme, ctivosti a radosti v rodine, cit aspoň obmedzenej spravodlivosti, zákonitosť, vernosť v smluvách, pohostinnosť, sväzky vzájomnej žičlivosti, spoločné hostiny, zábavy... tak by sa isté tône, čo ste nám ich umelecky načrtli, zväčša roztratili. Prečože sa ľudia hnevajú, keď sa stretajú u iných s nevernosťou, ak nie preto, že obyčajne u iných nachádzajú vernosť? Prečo probujú žiť s inými ľuďmi, keď nenachádzajú v tom bezpečnosť a príjemnosť? Všetko nás vedie k záveru, že v živo-

te ľudstva dobro a správnosť je tak ako zdravie, normálnym stavom ľudstva, a zlo a utrpenie štrbinou a výnimkou.

Pravda, nechcem zapierať, že ľudstvo veľa trpí, ale myslím, že si je samo príčinou toho, čo trpí. Zpočiatku ste, p. Siemionow, sám uznali, že chyby ľudí a krivdy, ktoré si navzájom robia, sú ľvou čiastkou ľudského utrpenia — a tie, jasná vec, sú dobrovoľné. Ale ani iné trápenia sú nie nezavinené. Ľudia mnoho trpia nepríjemnými chorobami. Ale, prosím, opýtajte sa lekárov, odkiaľ sú tie choroby? Zneužívanie, nemiernosť, nerozumná opovážlivosť, už či toho samého človeka, ktorý trpí, a či jeho predkov, po ktorých zdedil nezdravú krv, sú ich príčinou. Sú, pravda, kde-tu i ľudský život ničiace podnebia, nebezpečné zvery. Ale načože sa ľudia tam osadili, prv ako by boli opanovali, ako sa patrí, prírodu? Je u nás, bohužiaľ, bieda, časom tak sa vidí, že je už ľuďom na našej obežnici tesno. Ale či naozaj môžeme úprimne vyznať, že sme rozumne usporiadali pomery, aby sme tak biede odpomohli? Či máme právo žalovať sa na tesnotu, keď ešte väčšia čiastka zemegule je neobrobená a skoro celkom nevyužitkováná? Jednotlivci v týchto pomeroch neraz trpia bez vlastnej viny, ale ľudstvo, ako také, si je samo na vine, lebo zle gazduje na svojej obežnici — a tak následky svojho hospodárenia logicky pociťuje.

Miss Wilsonová

Veľa rozumu je v tom, čo ste povedali o utrpeniach ľudstva — ale myslím, že málo srdca.

Siemionow

Rozumovanie pána Hainberga by bolo dobré, keby nebolo Boha. Vtedy by ľudstvo samo za seba a seba bolo zodpovedné. Ale keď je Boh, ktorý je

čírým dobrom, samotou svätosťou, a to ľudstvo však nešťastné a zlé, je Jeho stvorením, Jeho dieťaťom — vtedy všetky tie vývody sa ako páperie rozletujú. Či nemohol Boh svoj tvor ochrániť pred zlom? Alebo či nemohol ho radšej vôbec nestvoriť? Je pravda, ľudstvo je vinovaté, hriešne, ale, ako som povedal, to ho, dľa mňa, robí ešte nešťastlivejším a potutovania hodným. — Konečne, tie prehrešenia číhajú naň s istým fatalizmom, zpod ktorého sa nemôže vymknúť. Koľkokol'vek ráz sa v toku dejín probovalo ľudstvo zodvihnúť, vzdelať sa trošku, povzniesť sa k nejakým ideálom — toľko ráz sa hriechy, bezuzdnosť, zločiny hromadne vracaly dvojnásobnou silou, väčšími ako prv zalievaly ľudskú spoločnosť a rozkladaly ju za živa. Akože sa mohlo zoprieť ľudstvo tejto pekelnej moci?

Darmo! Neznabohom nemôžem byť; zo všetkých nedôsledných názorov je tento mojím zdaním najnedôslednejší. Ale časom sa pýtam samého seba, či azda nemal pravdu Zaratustra? Či okrem dobrého Boha niet ešte akejsi protivnej krajnosti, nejakého večného principu zla, ktorý bojuje s Bohom, ktorý sa ukrýva v hĺbke bytnosti hmoty — protivný Bohu, čo býva na výšinách ducha? A celá príroda, v ktorej tak divne bojujú utrpenie a ohavnosť s krásou a radosťou života, a dejiny ľudstva, v ktorých hriech a ctnosť tak ťažko zápasia — či azda nie sú len otvorenou arénou onej božskej vojny? ...

Deville

Pán Siemionow, to už budú veru veľmi čierne chvíle, v ktorých sa dávate viesť až k Ormuzdovi a Ahrimanovi! Veď také rozlúštenie je nie oveľa lepšie ako neznabožstvo, ktoré zavrhuje. Veď ak dobrota patrí k pojmu Boha, tak nie menej patrí k nemu i neobmedzené bytie, čo vylučuje akúkoľvek odvislosť a akékoľvek rovnocenné bytie. A z toho.

čo dôst. pán povedal o negatívnej prirodzenosti zla, vysvitá, že neobmedzená príčina zla nemôže jestvovať. Starodávni Iudia mohli v tomto pochope dvojbožstva hľadať ľahšie vysvetlenie protiv, ktoré nachádzali v prírode a v sebe. Ale pri novovekých filozofických a náboženských pojmoch také chápanie vecí sa rozvialo ako dym, a ani sa už viac neukazuje — iba ako projekcia (premietnutie) stavu duší, vnútorne pobúrených, na nebeskú oblohu.

Aby sme mohli porozumieť ťažkej otázke zla, treba nám najsamprv priviesť, nakoľko možno, zlo k jeho vlastným rozmerom — oslobodiť sa od prepínania obrazotvornosti, ktorá sa v tejto veci ľahko rozpaľuje. Na to sú poznámky p. Hainberga veľmi užitočné. A potom treba položiť zlo na jeho vlastné miesto vo vesmíre a usilovať sa okom duše objasniť celosť diela Božieho. Život človeka na zemi, pochopený ako celosť sama v sebe zaokrúhlená, je v skutočnosti oproti добрote Stvoriteľovej veľmi biedny. Utrpenia sú v ňom často bezcieľové a smrť je ukrutná a, ako p. Siemionow povedal, bez smyslu. Ale ak je tento život najdrobnejšou čiastkou nášho jestvovania, priechodným stavom, zamýšľaným nie nato, aby sme ho užívali, ale aby sme sa v ňom vyrobili — ak je pre človeka tým, čím je prebývanie zrna v zemi pre neskorší, v blesku slnka sa rozkvitajúci život rastliny — ak vôbec taký je požiadavok prirodzenosti rozumných a slobodných tvorov, že nemajú mať svoj osud nanútený, ako bytnosti bez slobodnej vôle, ale že sa im samým treba mravne rozhodnúť a svoju konečnú dokonalosť si nadobudnúť — a na toto potrebujú predsa dve fázy, dve obdobia vo svojom jestvovaní, obdobie stávania sa, orientovania k cieľu, pochodu, ktorý nazývame mravnou zásluhou, obdobie odpočívania v cieľi, obdobie dokonalosti; — ak teda, ako vravím, také sú podmienky nášho bytia, vtedy ľahko srozumieme, ako sa to s dobrotou a múdrosťou

Božou shoduje, že nám treba v tomto živote trpieť. Rozumiem, že — ak zrno naozaj cíti, podľa hypotézy p. Siemionowa — že sa v zemi bude cítiť asi veľmi nešťastným, zmierajúc túžbou po povetrí a svetle, a istotne si myslí, že ho chce trápiť a usmrtiť vlhkosť, plná kyslík, čo ho obkľučuje a ona ho vlastne pobáda, aby klíčilo.

Leroy

To je veľmi pekne vyslovená, ale stará a na nešťastie dnes už vyvetralá potecha: Trp, človeče, v tomto živote na účet druhého sveta! — Napočúvali sa ľudia tejto pesničky už dosť.

Siemionow

Ja som na tomto svete — a len podľa tohoto sveta môžem súdiť. Treba, aby sa mi tento svet ukázal ako dielo v sebe múdre a dobré. Predsa nielen tamten akýsi záhadný svet, ale i tento náš viditeľný, ľudský je dielom toho Stvoriteľa!

Deville

Nenatískajme, pánovia, Bohu svoje vidiny, ale usilujme sa poznať, čo Pán Boh urobil — ako hovorila včera so súhlasom nás všetkých miss Wilsonová.

Pomyslime si piadimužíka s veľmi krátkym zrakom, ktorého voľajaký milosrdný a bohatý pán káže do svojho paláca priviesť a sľúbi mu, že sa bude oň tam otcovsky starať. VEDIEME HO TEDA DO TOHO PALÁCA. Ide sa doň niekoľkými desiatkami kamenných schodov. A tu milý piadimužík si na druhom a či na treťom schodíku sadá chrptom k palácu a začína sa durdiť a plakať: Akýže je to palác? — vraví — miesto pohoviek a podušiek tvrdý kameň, nad hlavou holé nebo, zôkol vôkol zima, pod zuby nič — tu je horšie ako v biednej chatrči! Namáhame sa viesť ho ďalej. Te-

šíme ho, že je to len vonkajšia čiastka staviska, schody, ktorými treba vojsť, a že v sieňach bude mať aj pohovky aj podušky aj jedenia až do sýtosti... Všetko nadarmo, piadimužík sedí na schodoch, chrbtom k palácu obrátený, a zanovite opakuje: — Akýže je to palác? Tvrdo je mi tu a zima, a na skapanie od hlada!

Usmievate sa, pánovia. A predsa, súdte sami, či je to nie verný obraz toho, čím veľa dnešných ľudí, učencov, filozofov pesimistov sa ozýva o Božom stvorení? Vyznačia si kúsok vesmíra — toľko, ako ďaleko siaha ich ruka a krátky zrak — namáhajú sa vysvetliť si tú odrobinku ako celosť v sebe ukončenú — a konečne sa vyslovujú, že také stavenie je zlé, mrzké a nesmyselné. Istotne, schody, pokladané za palác, nemajú smyslu; no, sú to schody, a jako také majú smysel: vedú do paláca.

A preto, považujúc tento život za priechodné obdobie utvárania sa — tak ako nám to káže rozum a náboženstvo — nielen hneď pochopíme, že smrť má smysel, ale aj ľahko zrozumieme, že aj utrpenie môže mať v živote dôvod jestvovania. V čom je cena a mravná veľkosť človeka? Nie vo vrodenej dobrej náklonnosti, čo ešte nemá etického charakteru; ani nie v podajedných čestných činoch, po ktorých môžu ľahko nasledovať nečestné; ale vo vypestovanej mravnej ctnosti, ktorá ho pohýňa počínať si vo všetkom podľa mravného ideálu. Ale čím sa pestuje ctnosť? Ako v ľudskom tele námahou sa zosilňujú a vyvinujú svaly, ktoré by bez nej chradly, tak aj v ústroji ducha úsilím v premáhaní protivnosti a utrpenia, vytvára a zosilňuje sa ctnosť, a iba vtedy je ctnosť opravdivá a vyvinutá, keď je schopná takéhoto vífazného úsilia. Odtiaľ to staré mravné porekadlo, shodujúce sa celkom s novovekým psychologickým pozorovaním, t. j., že utrpenie je zkúškou ctnosti.

Keby teda na zemi nebolo utrpenia, božský kvet ctnosti by nerástol tak vysoko; a ešte treba dodať, že by sa nerozrámienil v tak bohatú pestrosť. Koľko rozličných ctností by svet nepoznal, keby nebolo utrpenia! Trpezlivosť, milosrdenstvo, hrdinstvo, ktoré sa nebojí nebezpečenstva smrti, obetavosť, ktorá sa posväcuje pre vyššie záujmy, skoro všetky vznešené krásy, ktoré obdivujeme v hrdinoch, najmä kresťanských, sa zakladajú na utrpení. Ba ešte aj tie skromnejšie ctnosti, na ktoré s úľubou a úctou hľadíme okolo seba, boly by väčšinou podtínané, keby nebolo možné trpieť. Nám tak, pravda, bolo by tu iba pohodlnejšie; ale ak je nie cieľ tejto zeme, aby nám lahodila, ale aby nám bola bojišťom pre mravné zdokonaľovanie sa ľudstva, vtedy jestvovanie utrpenia je celkom odôvodnené.

Miss Wilsonová

Hej, pravda je! Svet bez utrpenia by bol iba i-hriskom — teraz je vysokou školou.

Ba ja by som povedala, že utrpenie je do istej miery potrebné, aby totiž privádzalo duše k Bohu. — Istotne, i radosť vedie k Bohu. Keď vidíme tak utešenú prírodu, toľko dobrých a pekných tvorov, vtedy nám duša zo všetkých svojich síl spieva vďaka Stvoriteľovi. Ale tie tvory, pekné a dobré, chytro k sebe priťahujú srdce, radosť spája nás so svetom a v ňom rozprašuje. Naproti tomu, utrpenie robí, že sa duša vhlbuje do seba, odvrhuje pôvab sveta a dáva takto porozumieť pravdu, ktorá je hlboko — dáva akosi cítiť, že tie tvory nie sú tým rýdzim dobrom a krásou, po ktorých túžime — odkiaľ prirodzene vyniká smerovanie duše k Bohu. Pocítila som to všetko, keď som prvý raz okúsila utrpenie, stráviac tri mesiace pri posteli svojej umierajúcej matky. Od toho času celkom ináč hľadím na svet a na tento život: nie tak tra-

gicky ako p. Siemionow, ale akosi slávnostne — ako na úlohu vo vážnej dráme, ktorú som nie ja napísala.

Kňaz

Naozaj, utrpenie je potrebné na vytvorenie ctnosti i na vytriezvenie z mamu sveta, ako to miss pekne povedala. Ale ešte okrem toho, ak si všimneme jestvovania mravného zla na svete, tak utrpenie ukáže sa nám nevyhnutne potrebným, a to ako protiváha a liek. To je tvrdenie, ktoré azda ťažko vysvetliť, ale nemožno ho nepriať, lebo je hlboko zakorenené v ľudskej duši, totižto že utrpenie má moc zadosťučiniť za niečo, expiovať. Aj previnenie, ktoré nás najviac poburuje, hneď ako je potrestané primerane veľkým utrpením, prestáva nás hnevať. Ešte aj zločinec, hynúci na šibenici, vzbudzuje v nás súcit, smiešaný s akousi úctou — pretože, ako sa hovorí, zadosť činí spravodlivosti. A koľko razy samo svedomie núti ľudí odovzdať sa súdu, aby sa potrestali za isté previnenie! Akosi cítime, že mravným zlom naštrbujeme mravný poriadok. Utrpenie však tým, že ako hmotné zlo škodí tomu istému človekovi, napráva porušenú mravnú rovnováhu. Keďže je teda zlo na svete, nemôže nebyť aj utrpenie ako zadosťučinenie zaň.

A ako často je utrpenie liekom! Ako často len zastavuje ľudí na hriešnych cestách a privádza ich na dobré chodníky! Hlas svedomia, najmä u takých ľudí, je prítichý a nemôžu ho počuť v tom pekelnom cvale, akým letia, poháňaní žiadostivosťou alebo inými neporiadnymi chůfkami. Len potom, keď ho choroba uloží, keď ho majetkové nešťastie zbaví prostriedkov, len vtedy sa človek, prinútený zastať, začína do seba vhlbovať — a len vtedy je schopný počuť svoje svedomie a najst' v sebe iskru náboženstva, čo nikdy neprestala v ňom tlieť. — Stáva sa, hádam, niekedy, že utrpenie odvracia niekoho od Boha a ženie ho do zúfalstva; ale kým sa toto prihodí azda raz.

zatiaľ sa najmenej tisíc ráz stáva, že utrpenie odvracia od zlého a privádza k Bohu.

A pri smrti, pánovia, koľké množstvo ľudí, čo žilo bez Boha, vracia sa k Nemu — koľko iných sa po stredne dobrom živote, v ostatnej chorobe, vysoko vyzdvihne — slovom, ako často to smerovanie k cieľu, ktoré je, ako to p. Deville pekne ukázal, úlohou tohto života, často cez dlhé roky tak veľmi zanedbávané, konečne sa v ostatných dňoch tak šťastne skončí; — na toto sa nás, kňazov, pýtajte. To hlásenie sa smrti neraz dlhými chorobami, tá jej tajomná hrôza, to všetko, čo sa na nej p. Siemionowi vidí tak ukrutným a nerozumným — to všetko je pre ľudstvo veľkým dobrodením — hneď veľmi jasným, len čo vznikne v základnú myšlienku kresťanstva, t. j. že tento život je začiatočným obdobím mravného vývinu.

Leroy

Z toho všetkého vidím, pánovia, že beriete mravné zlo za východisko, a utrpenie ospravedľňujete najmä na tom podklade, ktorý voláte hmotným zlom. Ale teraz, povedzte mi, kde sa berie mravné zlo? Či sa azda budeme dokola točiť?

Kňaz

Mravné zlo má svoj pôvod v slobodnej vôli tvorov. To je jeho absolútny začiatok.

Deville

Tak je. To je odpoveď tak filozofie, ako aj kresťanstva. Iný pôvod zla si ani len myslieť nemožno.

Leroy

Čože to znamená: V slobodnej vôli tvorov? Či Boh, keď tvoril tie slobodné tvory, nepredvídal, že

zneužijú svoju slobodu? Alebo či nevedel tomu predísť? Akože sa to všetko shoduje s tou Opatrou, o ktorej ste nám včera rozprávali, že v začiatočnom čine stvoriteľskom všetko predvídala a všetko už vopred usporiadala? To je už naozaj nepochopiteľné. A kresťanstvo, na ktoré sa odvolávate, nielen že nepomáha rozlúštiť záhadu zla, ale ju ešte, a to zvrchovane, zamotáva, lebo tým, že zavádza článok viery o večnom zatratení, zväčšuje zlo o stú, ba až o nekonečnú mocninu.

Deville

Boh, keď chcel stvoriť bytnosti rozumné, schopné Ho poznávať a Ho obsiahnuť, nemohol ich iba slobodnými stvoriť, lebo taký je rozumný súvis týchto dvoch vecí. Ak ale chcel stvoriť slobodné bytnosti, už napred musel prísť na okolnosť, že nie všetky tie slobodné bytnosti si vyvolia dobro, ale niektoré pôjdu za zlom. Keby ste hrali s niekym v kocky, a kocka by pri tisíc hodoch vždy na to isté číslo padla, tak by ste povedali, že sú kocky falšné, na jednej strane čímsi obťažené. Podobne, keby všetky tvory, keď majú voľiť, gravitovali nezmenene vždy len k dobru a obracaly sa k Bohu, mali by sme povedať, že ich voľba nie je slobodná, že sú determinované jednostranne. Taký je zákon veľkých čísiel, uplatňujúci sa tak vo výsledkoch slobodnej voľby ako aj náhody. V obidvoch, v ktorých totižto niet jednostrannej determinácie, výsledky vo veľkom počte budú vždy medzi oboma stranami rozdelené.

Ale ak je následkom stvorenia slobodných bytností možnosť, že sa niektoré z nich obrátia k zlu — a obrat, v tomto živote dokončený, ako vidíte, dá konečné určenie bytnosti — vtedy aj to, že niektoré pochybia svoj cieľ, je nevyhnutným následkom stvorenia. Či bude tých nešťastlivých poblúdencov veľa, málo alebo veľmi málo — o tom s istotou nič nevieme.

Ja, odstupujúc celkom v tomto bode od ženevského reformátora, som náchylný myslieť, že sa nepomerne viac stane účastnými šťastia; a tak sa mi vidí, že, keď si staneme pred brány večnosti, viac nás zadiví milosrdenstvo Božie, ako spravodlivosť.

P. Leroy, hovoríte, že kresťanstvo zväčšuje zlo až o nekonečnú mocninu. To je v istom smysle pravda. Ale dodajte, že ešte nekonečne väčšmi zväčšuje dobro. Oboje sa nám v tomto živote vidí čímisi veľmi vzhľadným, bezohľadným rozdiel medzi nimi, aký vyžaduje mravnosť, bezohľadná hodnota, akú si mravnosť privlastňuje, sú nám — keď pozeráme na ne so zemskeho hľadiska — nesrozumiteľné. Až vo svetle kresťanstva sa to všetko vyjasňuje, odhaľuje sa bezohľadná hodnota mravnosti a vážnosť životnej úlohy.

Hainberg

Je v tom pravda, p. Leroy. Keď chceme posudzovať kresťanského Boha, vtedy nám Ho prichodí chápať tak, akým nám Ho kresťanstvo predkladá, t. j. spolu so záhrobným životom. Ak ale neprijímame tohoto Boha, tak nám treba ísť k sústavám, v ktorých je všetko nevyhnutné — a vtedy nemáme koho obviňovať z bied toho života.

Leroy

To vôbec nezapieram, ako by totiž takéto vysvetľovanie nebolo rozumné. Ale zato by sa, pravda, ešte i tu dalo veľa otázok a ťažkostí nadhodiť. Vôbec chcel by som radšej Boha, ktorý by predsa len trochu prísnejšie vládol nad zlom — inak možno, že je to len naše subjektívne zdanie, ku ktorému sme najmä v tejto otázke náchylní. Ale čo do hlavných obrysov, priznávam sa úprimne pánu Devilleovi, že nám predložil vysvetlenie veľkej a ťažkej otázky zla, hlboké a v sebe shodné. Akiste i p. Siemionow aspoň svo-

jím mlčaním, v ktoré sa akosi pohrúžil, s tým súhlasí.

Kňaz

Ak niekomu vyjasnenie zla, ktoré dala ústami p. Devillea filozofia, celkom nestačí, tak nech počúva, ako povyšuje zjavená dogma tú istú vec na vyššiu škálu. Tu žiadosť pána Leroy, aby Boh prísnejšie vládol nad zlom, sa myslím, celkom splní.

Boh prvým, aby som sa tak vyslovil, vrhom stvoril rýdze dobro a šťastie. Miesto toho, aby stvoril človeka, podobeného utrpeniam a smrti, ako prirodzený následok jeho složenej bytnosti, chcel ho radšej hneď povzniesť na vyšší stupeň. Postavil ho do nadprirodných okolností, v ktorých mal byť šťastlivý v tomto zkušobnom živote — a tak prejsť bez smrti do večného šťastia.

Človek sa dobrovoľne sprotivil. Chcel, namiesto čistého dobra, okúsiť ovocie dobra a zla. Boh to dovolil, pravda, nie preto, ako by to zlo bolo silnejšie ako On a mohlo znivočiť Jeho zámery, ale že videl v ňom plán pre ešte utešenejšie uskutočnenie tých istých svojich milostivých zámerov. Id', povedal človekovi, cestou, ktorú si si vyvolil. Veľa sa na nej natrpíš za trest. Ale ja cieľ tvojho spasenia, pre ktorý som Ťa stvoril, nezmením. I tou krivou cestou, ktorú si si vyvolil, Ťa ešte vznešenejšie privediem k tomu istému cieľu.

A človek ide — aj ľudstvo ide — už nie rovno od pravdy k pravde, z Edenu radostí do nebeského šťastia, ako mu to Boh na začiatku ponúkol, ale so sklonenou hlavou, medzi trnie a bodľač, ktoré mu dnes zem rodí. — Hľadajúc pravdu, ide ľudstvo do bludu; viazne vždy hlbšie, padá z bludu do bludu. Ale na dne každého bludu sa presvedčujú bolesťou, že poblúdilo — i cofá, obzerá sa smerom k ceste, ktorou na začiatku opovrhlo. Ľudstvo, hľadajúc naraz svoje dobro a šťastie, vrhá sa do všemožných

ohavností. Probuje zo všetkých tvorov vytlačiť životodarné „soma.“ Zkusuje všemožné útechy pre jednotlivcov, všemožné zariadenia pre spoločnosť. Všetko nadarmo. Všade sklamanie. Vždy väčšmi cíti, že ztratilo akýsi nevyhnutný prvok k šťastiu — a sníva o ňom — chvíľami upiera oči k nebu.

A či Boh bez ľútosti hľadá na to blúdenie a na hlad ľudstva?

Už vo chvíli prvého pádu človeka, keď ho vyhánal z Raja, Boh otcovsky sľubuje, že mu príde ruku podať. Potom, keď pamiatka tohto najdrahocenejšieho sľubu začína blednúť, Boh dáva svojim vyvoleným prostredníkom nadšenie. Náboženstvo, od Boha pochádzajúce, zostupuje ako jasná dúha s neba, prediera sa tmavými dejinami ľudstva. Slová pravdy, po ktorých ľudstvo túži, vždy hojnejšie padajú s neba. Sľub spásy Božej sa vždy výraznejšie obnovuje. Rozumy, blúdením vysilené, obracajú už pozornosť v stranu tej jasnej dúhy. Srdcia, roztúžené po Bohu, začínajú silnejšie biť. Chvíľa splnenia veľkého sľubu nastala. Ľudské mysli sa už dosť nablúdily, srdcia sa už dosť natrpely a mohly sa dostatočne presvedčiť, že len shora im môže prísť spasenie.

Sľub sa plní na spôsob Boží — milion ráz hojnejšie, ako to ľudstvo očakávalo a snilo.

Hlboko a ozaj ľudský básnik, ktorého p. Leroy pred chvíľou citoval, keďže cítil v srdci všetky tie túžby a blúdenia ľudstva, zúfale zaklímal Boha, aby sa zjavil na zemi:

Prelom tú klenbu, čo v nebi Ťa skrýva,
... .. a nech svet sa díva
na Teba !

On to hovoril vyzývavo, beznádejne. A Boh to predsa už dávno urobil!! Sám sa stal človekom — i zostúpil ako učiteľ a spasiteľ na túto malú obežnicu a priniesol svetlo a život.

A čo sa stalo? Či sa splnilo, o čom básnik vo vytržení uisťoval Boha — čo všetci cítime, že by sa bolo malo stať:

Vtedy ľud všetok, čo dneska sa spiera,
pred Tebou kľakne, — ?

Divná vec: po dvadsiatich storočiach počet tých, ktorí kľacia pred vteleným Bohom, je sotva malou čiastkou ľudstva; väčšia čiastka zemegule je skoro taká istá, ako pred Vtelením. Môže sa vidieť, že sa to Bohu nepodarilo!

Tak sa nám môže vidieť, lebo my sme jednodenní a nevieme sa vmyslieť v myšlienky Toho, ktorému je „tisíc rokov ako jeden deň“. Náboženstvo, ktoré nám vtelený Boh priniesol, ovláda, stravuje ľudstvo, ale pracuje pomaly — ako pracovali tie svetové sily, ktoré hmotné svety utvorily. Pracuje pomaly, lebo Bohu nejde o hmotné víťazstvo, ale o vybojovanie presvedčení, o podmanenie sŕdc; o to, že by sa ľudstvo dobrovoľne povznieslo až k Nemu. Lebo veď náboženstvo je sväzok, je bozk Boha, ktorý sa z dobrovoľnej lásky nakláňa k stvoreniu, a tvora, ktorý sa podobne dobrovoľnou milosťou k Nemu vznáša. A to vyžaduje času. — Vtelený Boh stojí stred ľudstva a lúčom svojich božsko-ľudských krás tiahne k sebe. A vždy viac duší sa obracia k Nemu vierou, láskou, nasledovaním. A všetky životné záhady sa ich prostej viere vyjasňujú. Všetky utrpenia sa im premeňujú na schodíky ctnosti a vlastného posvätenia, oveľa vznešenejším spôsobom ako v čisto prirodzenom poriadku. Kresťania cítia vo svojich utrpeniach tajomnú solidarnosť s ukrižovaným Kristom, utrpenia nazývajú krížami, a tak naozaj okusujú ich spasiteľné sily, že dochodia často až k nadľudskej láske k tým krížom. A množia sa na zemi ctnosti a to prekrásne, hrdinské. Duch, ktorý začal na zemi epopeju mučeníctva, nezmizol, ale sa rozlial na tisíce a tisí-

ce obetí a posvätení, navonok trochu skromnejších, ale tvoriacich dohromady ešte väčšiu sumu mravnej dokonalosti.

Ešte veľké množstvo duší nespozorovalo vteleného Boha, neobrátilo zrak svoj v tú stranu, kde je On. Ešte vždy hľadajú pravdu po priepadliskách bludu, alebo šťastie v hriechu. Ale i ony sú ovcami, ktoré Pastier, keď príde čas, do svojho košiara voviedie. A samé tie blúdenia, ako som hovoril, ich ženú, aby sa vrátili k pravde. Ak nie skôr, tak aspoň, keď sa doplní určitý počet poblúdení, dôjde ľudstvo po obehnutí tej ohromnej okľuky k pravde Božej, od ktorej sa pôvodne vzdialilo. Ach, akoľko mocnejšie a srdečnejšie sa jej bude vtedy pridrižovať — poznajúc zo skúsenosti jej ohromnú vzdialenosť od nepravdy! I všetky náboženstvá sa rozpadnú pred jediným naozajstným náboženstvom; tento sľub máme z úst Kristových. Aj všetky v e d y, ktoré sa dnes ešte v kruhu predurčenia pohybujú, si prídu kľaknúť pred tým náboženstvom a budú mu vydávať svedectvo. I ľudské vynálezy, ktoré dnes neraz iba zväčšujú trápenie ľudstva, miesto aby ho miernily, a miesto aby rozsievaly po zemeguli svetlo a pokoj, rozširujú často nepravdu a nenávisť — keď konečne príkre skúsenosti upokoria pýchu doby, z ktorej pýchy pošiel toľký trest — tie vynálezy vtedy nájdu svoj cieľ, budú pomáhať žiť na zemi a obľahčovať borbu za nebeský život. Lebo nie nadarmo vyzval človeka Stvoriteľ prírody a všetkých síl, v nej ukrytých, keď ho žehnal, aby ju opanoval: „Podmaňte si ju“. — Podobne aj spoločenské zriadenia i politické, ktoré až dodnes sú plné divých a pohanských prvkov, sa konečne dajú preniknúť duchom evanjelia, ktorý duch už pomaličky prerába svet. Evanjelium dosiaľ zdobilo len určitý počet jednotlivcov, opanovalo kde-tu rodinu, ale do verejného a politického života, do medzinárodných pomerov ešte vôbec nevniklo. A

predsa ono má nielen moc posväcovať jednotlivcov, ale aj spoločenskú moc, smerujúcu k utvoreniu ľudskej spoločnosti podľa myšlienok Božích. Tá sila, s neba daná, sa musí uskutočniť! Niektorí si myslia, že sa už uskutočnila v stredovekej „res publica christiana“. Ale bola to próba veľmi malých rozmerov — oproti celému ľudstvu — aj látka bola ešte veľmi surová a nevzdelaná. V stredoveku to bola iba miešanina náboženskej a svetskej moci, medzi ktorými sa nerobil dostatočný rozdiel. V novšej dobe tieto dve moci prichodia k povedomiu a stavajú sa proti sebe. Iba keď sa toto celkom vyvarí, aj cirkevná a svetská moc si celkom povedome a dobrovoľne podajú ruky a spoja sa organicky v jedno kráľovstvo Božie na zemi.

Sväté Písmo Starého a Nového Zákona sľubuje kráľovstvu Kristovmu nie polovičné, nie rozprestierajúce sa len na isté národy, ale všeobecné panovanie na celej zemi. Jeden prorok sľubuje: „Dám ti národy za dedičstvo tvoje a za držanie tvoje hranice zeme“. Druhý predpovedá: „Všetky národy a pokolenia a jazyky mu budú slúžiť... a kráľovstvo jeho nebude zničené“. Tretí vidí to kráľovstvo ako „vrch vyvýšený nad kopce — i splynú k nemu, hovoria, všetky národy — a vyučia sa cestám Pánovým a budú chodiť po chodníkoch jeho a prekurujú svoje meče na lemeže a kopije svoje na kosáky; nezodvihne meč národ proti národu, a ani sa nebudú viac cvičiť na vojnu...“

K tomuto cieľu máme ešte ďaleko — možno sme ešte len začali k nemu kráčať. Posunujeme sa k nemu posunmi raz napred a zas i nazad. Tieto posuny v istých výstredných obdobiach robia na nás dojem, ako by sme sa vzdialovali. Ale, keď hľadáme na celý priebeh dejín, môžeme zbadáť, že sa naozaj, hoci ľahkým krôčkom, približuje kráľovstvo Božie. — Pravda, nie je to článok viery; ale tak to vyniká z

poriadku diel Božích vo svete a zo smyslu Písma. Kristus sám potvrdzuje staré proroctvá vlastným pro-
roctvom o jednom ovčinci, ktorý všetky ovce, do neho
patriace, shromaždí. Apoštol zas dodáva; že „Kristo-
vi treba panovať“, t. j. spravovať a rozširovať svoje
kráľovstvo medzi ľuďmi, a to tak dlho, kým nepad-
nú k jeho nohám všetké nepriateľské mocnosti; až
vtedy „bude zničená posledná nepriateľka, smrť“. A
celkom prirodzene konečným obdobím v tom bož-
skom vývoji nemôže byť nič iné, ako znovuzrodenie,
nové žitie bez tône zla a smrti; všetko zlo bude už
totižto premožené — premožené nie Bohom, ale ľud-
stvom s Bohom sjednoteným. Ba ešte i príroda —
končí tajomne Apoštol — ktorá dnes „vzdychá a
trápi sa, ako by šla porodiť“, vyslobodí sa z otroc-
tva zkazy, keďže sa stane svojím spôsobom účastnou
oslávania synov Božích.

Takýto pochod sveta a ľudstva — víťazstvami
nad nepravdou k pravde, okusovaním zla k dobru —
to je cesta, ktorú si človek vyvolil, ale ktorú Boh
na svoj božský spôsob pretvoril. Väčšmi a dlhšie sa
natrápi ľudstvo na tejto ceste, azda aj viacej s nej
odbočí, ako by to bolo bývalo vtedy, keby sme boli
kráčali tak, ako nám to Boh pôvodne určil. Ale taká-
to cesta je nesrovnateľne vznešenejšia; Boha a doko-
nalosti Jeho všestrannejšie zjavuje a velebí, a ľudí
oveľa podivnejšie zdokonaľuje a blaží, a to natoľko,
že keď už budú v prístave, zaspievajú o Adamovej
udalosti, ktorá zrobila ten prevrat: „O, felix culpa!“
— čo už Cirkev v akejsi predtuche vo sviatok Zmŕt-
vychvstania spieva. — A istotne pre túto premenu
vševediaci Dobrota dopustila na začiatku onú vinu.

Miss Wilsonová

Dôstojný pane, z hlbín duše ďakujem Bohu za to
pekné vysvetlenie.

Hainberg

Hľa, čože sa to robí? Dnešný rozhovor sme začali čiernym pesimizmom, a vari ho skončíme najjasnejším optimizmom!

Kňaz

Hej! Pesimizmus, to je hmla, ktorá obstojí iba na nižine. Vyššie, nad oblakmi zemskeho poznania, vo svetle pravdy, čo ju Boh zjavil, žiari vždycky optimizmus.

Siemionow

Ach, keby človek mohol veriť!

Tie slová vypovedal Siemionow akýmsi divným, hrdlovým hlasom — a zahľadel sa na nebo. My sme sa tiež zahľadeli. Kým sme sa shovárali, celkom sa vyjasnilo. Nastala pekná, čerstvá noc. Hviezdy svietily tajomne, nekonečne ďaleko. Nič sme nehovorili. Ale cítili sme, akiste všetci, že nás krása, čo sa na nás shora perlí, očarúva a núti nás, aby sme v ňu verili.

ŠTVRTÝ VEČER

Štvrtý večer sme sa znova všetci síšli na terase hotelu. Po obede Bielski zasa začína rozhovor:

— Zapodievali ste sa, vraj, pánovia, včera s otázkou pesimizmu. Škoda, že som nebol tu. Bol by som rád zlámal kopiju, už či na jednej alebo na druhej strane — všetko jedno. Všetko podľa toho, ako si človek zreničku prispôsobí, aby videl svet jasnejšie alebo tmavšie. A vlastne včera by som bol býval pesimistom, lebo bolo mrzké počasie a bol som akosi rozladený.

Siemionow

To by nebol veľmi hlboký pesimizmus.

Miss Wilsonová

Ani ten optimizmus, čo by sa v peknom počasí usmial, by nebol veľmi vysoký.

Bielski

Slečna si zaumienila, že ma bude prenasledovať. Ja nešťastný, na tomto poli sa nemôžem brániť, keďže som nebol prítomný na včerajších pretriasaniach. Ale vrátim sa ešte k predmetu predposledného rozhovoru a poviem, čo mi huplo do rozumu, keď sme

sa už rozišli. Totiž, pánovia, ohradili ste pole náboženstva od poľa vedy nerozborným plotom...

Kňaz

Alebo radšej sme uznali, že pole náboženstva prevyšuje pole vedeckých záhad.

Bielski

Čo tam po tom. Dosť na tom, že ste obe tie polia odlúčili a zabúdli pritom, že dnešná veda už aj samé náboženstvo, ako také, v sebe zahrnula. Veď dnes už predsa jestvuje veda o náboženstvách, čo skúma ich vznikanie a zákony ich rozvoja v ľudstve. Keď tá veda dozrie, vtedy celé pole náboženstva, so všetkými dogmami a zjaveniami, bude umele preskúmané.

Deville

Nezabudli sme na tú vedu, čo sa zaoberá náboženstvami, veď už prvý večer p. Hainberg o nej hovoril. A predsa táto veda sa neprotiví nášmu rozhraničeniu. Ona pozoruje náboženstvá ako empirické javy v ľudstve, skúma zákony ich vývoja, nakoľko tieto zákony sú predmetom vonkajšej skúsenosti. Náboženstvá však vedú srdcia a mysli ľudstva do ovzdušia absolútna, kde veda nemôže vniknúť. Končne nijako by som nepristal na vradenie kresťanstva medzi iné náboženstvá, akoby ono bolo prírodným výtvarom ich vývoja. Pánovia, kresťanstvo je shora!

Bielski

Ach, ľahko povedať: Kresťanstvo je shora!... Vážim si to tvrdenie ako výraz osobnej viery. Ale musím poznamenať, že sa ono celkom protiví výsledkom novodobej vedy. Ak je voľačo dnes vedecky odôvodnené a všeobecne prijaté, tak je to predovšet-

kým stálosť a jednotnosť náboženského vývoja, celkom tak ako i všetkých iných vývojov. Náboženstvá sa začaly fetišizmom; koľkokoľvek nových zjavov ľudia spozorovali v prírode, toľko nových duchov si vyobrazili, ktorých so strachom uctievali. Ďalej v miere, v akej sa predstavy v prírode utváraly a ľudská myseľ sa viac rozširovala, slievaly sa tie nepočítané fetiše v istý počet bohov, mužských a ženských, dobrých a zlých, t. j. dľa vzoru človeka urobených. Aj politické sriadenia národov vplývaly na ich náboženstvá. Vo vojne, ktorou si národy svoje bytie vybojujúvaly, každému prichodilo mať svojho boha, ktorého zvláštne ctí, nepopierajúc jednako zo zásady rovnakú hodnosť susedným bohom. Konečne, keďže následkom tej vojny medzi národmi bolo utvorenie veľkých dŕžav, ako na pr. asyrská, ktoré časom snily o všeobecnom panovaní, stalo sa, ako to odôvodnil Renan v Dejinách Izraelitov, že vznikla idea jedného božstva, vládnúceho celým svetom, monoteizmus. Ten pochop, ako dokonalejší od politeistických foriem, roznieslo po svete kresťanstvo. Kresťanstvo ho pomocou rozličných bájok Východu prelialo v jeden celok a výmyslami alexandrínskej filozofie, ako: o vtelení, o trojici, o „slove“, o posmrtnom živote; dodalo ako praktickú stránku zásady altruizmu, ktoré už tiež sformulovala grécka filozofia, potom obrady, trochu jednoduchejšie ako židovské a pohanské, ale tiež od nich vypožičané. Taký celok, aj popri svojich nedostatkoch a vnútorných protirečeniach, jednako len znamenal ohromný pokrok oproti starodávnym poverám, dával ľuďom ideálnejší predmet na poklonu a dokonalejšiu mravouku, ktorú veľmi potrebovali. Tá potreba ľudstva uvedomená, najmä v čase rímskeho panovania, je kľúčom, ktorý nám vysvetľuje tak utvorenie sa kresťanstva, ako aj jeho veľké rozšírenie.

Deville

To všetko je veľmi pekne sestrojený výplod obrazotvornosti pozitivistov, ktorému iba jedno chýbuje — t. j. shodnosť s pozitívnymi faktami. „A priori“ tak by to malo byť v smysle pozitivizmu, t. j. že by sa náboženstvá ľudstva začínaly fetišizmom a svoj vývoj končili monoteizmom. Ale ak si všimneme zreteľných pomníkov ľudskej mysli, ktoré nám dnešné umenie zpod zeme vykopáva, tak najdeme vážne príčiny súdiť, že všetko išlo celkom opačnou cestou. Idea jednobožstva sa ukazuje v tých pozostatkoch ako najstaršia, a len neskôršie, pomaly, rozkladným postupom, čo do istej miery i v samých tých pomníkoch možno sledovať, pretvára sa v mnohobožstvo.

Egypt, mať gréckej vzdelanosti a nepriamo aj rímskej a našej, ktorý dnes najlepšie poznáme zo starodávnych národov, nám najlepšie hovorí o tomto rozklade. „Kniha zomrelých“, pravda, spomína rozličných bohov — ale tiež, a to najmä vo svojich najstarších čiastkach, hovorí i o jednom Bohu, „ktorému sa bohovia hlboko klaňajú“, „ktorý stvoril všetkých bohov i duše i svet.“ Vysvetľuje, že mená, ktoré v neskorších dielach nachádzame, podelené na rozličné božstvá, sú Jeho mená; že nebo, že slnko sú „Jeho obrazmi“; že On „je jediný večne žijúci, aj plnosť života.“ Za štvrtej ešte dynastie sa spievaly nad brehami Nilu piesne nadchnuté tým čistým jednobožstvom. Neskôršie sa tie obrazy božstva nebadano premieňajú na bohov. Samo slnko, najkrajší obraz Boží v stvorení, stáva sa bohom. Ammon-Ra — ba čoskoro iným aj vychádzajúce slnko a iným zachodiace — a iným ešte slnko, ktoré v noci popod zem prechodí a osvecuje krajinu zomrelých, zvané Oziris. Obežnice slnka sa tiež po poriadku stávajú bohmi; zem, zúrodňovaná slnkom, bohyňou. A tak ako ďalej a ďalej sa množia znamenia, symboly, tak neodvratne, aspoň v ľudovom kulte, premieňajú sa v bôžikov — vždy

nedokonalejších a čudáckejších... Keď konečne po mnohých storočiach prišli Gréci, našli Egypt s náboženstvom prechodiacim do fetišizmu a smiali sa mu, že ctí zeleniny i plazy. Takto nás ešte učili o náboženstve Egyptanov v školách pred štyridsiatimi rokmi.

V klinových pamiatkach Chaldey a Asyrie stopy toho istého opačného vývoja zadivujú učencov. Boli prečítané prastaré piesne, ozývajúce sa vierou v jedného Boha, stvoriteľa prírody, sudcu zomrelých. Ba ešte aj v neskorších časoch sa predierajú často akoby rozpomienky pôvodných pojmov o jedinstvi božstva. Medzi inými zaujímavá je hymna „Hea“, ktorej rozličné ekzempláre v Britskom muzeu keď vedecky porovnávaly, došlo sa k presvedčeniu, že niekoľko veršov s polyteistickým smyslom sa vpísalo do neskorších odpisov, kým najstaršia čiastka bola čisto monoteistická. — U Peršanov vznešená a čistá úcta Ormuzda prebleskuje z mračien vekov ako najdávnejšia. Zoroaster je len reformátorom, ktorý to staré náboženstvo očisťuje od cudzích prílepkov. Tú istú úlohu si pripisujú v známych svojich nápisoch Achamenidovia, Xerxes a Darius. A len neskoršie Artaxerxes Mnemon a jeho nástupcovia z politiky voči podrobeným národom zavádzajú sochy a uctievanie bôžikov do náboženstva Iránu. — U Indov pôvodné jednobožstvo nielenže sa veľmi jasne odzrkadlilo v najstarších piesňach Védy, ale zanechalo stopy ešte aj v dnes rozramenenom mnohobožstve. Tak najlepší európski indologovia, ako aj dnešní indickí učitelia, svedčia, že náboženstvo Véd je ďaleko od mnohobožstva. Mená rozličných bohov, vraj, majú pochádzať od rozličných kmeňov, ktoré si po svojom nazývaly Stvoriteľa: dôkazom toho medzi iným je i to, že vlastnosti a činnosti, ktoré tým bohom staré piesne pripisujú, vždy jednako len najvyššiu Bytnosť označujú. Ba ešte aj meno jedného

božstva sa prenáša na druhé: „Ja Indra — spieva slávna štvrtá hymna — som Varúna“. — V Číne iba v posledných rokoch našli európski učitelia modlitby k najvyššej Bytnosti, ktoré sa len sám cisár vo sviatočné dni modlí a ktoré sú akiste pamiatkou z najstarších časov, skrývanou dnes pred ľuďmi ako svätosť. Teda tieto modlitby dýchajú tak čistým jednobožstvom, že by sa ich každý kresťan nábožne mohol modliť.

Slovom, kdekoľvek veda vniká do prvotín starých vzdelaností, kde nie na niekoľkých kúskoch kostí stavia svoje hypotézy, ale odhaľuje a skúma číre hodnoverné pomníky ľudskej mysli, tam vždycky ako by v najhlbších vrstvách nachodí jednobožstvo, a mnohobožstvo iba vo vrstvách hornejších a neskorších. Ale ani jednej ukázky niet pre opačný pochod, t. j. jasných dôkazov, že by nejaký kmeň alebo národ bol býval na začiatku žil vo fetišizme a v mnohobožstve a že by bol potom samostatným vývojom došiel k jednobožstvu. — A ak sa ktorýsi z dnešných orientalistov chytá do zostrojovania vývoja prastarých náboženstiev Východu z počiatkov mnohobožstva, tak, keď to pozorne prečítame, hneď sa nás dotkne apriorizmus toho počínania a nedostatok dôkazového materiálu, čo všetko sa tak podivne neshoduje s obvyklou akurátnosťou pri tých učencoch.

Nech je už akokoľvek, pánovia, jednako si nám len treba všimnúť tento úkaz — divný ale pravdivý — že totiž ľudstvo, ktoré vo všetkých iných smeroch, v organizácii vlády, v zákonodarstve, vo vede, v priemysle, v umení, kráča postupne vopred — jedine v náboženstve šlo celkom opačne.

Miss Wilsonová

To nás vedie k záveru, že po tej jednej stránke je ľudstvo nie veľmi obdarené, že samé od seba nie

je schopné vytvoriť si náboženstvo, tak ako si tvorí umenie a vedu, ale musí ho očakávať shora.

Deville

Hej, to je vlastne záver, ku ktorému som chcel dojsť.

Hainberg

Bezpochyby, pozitivistická šablóna, ktorú nám tu p. Bielski vyrozprával, popri dnešných výskumoch neobstojí. Nemôžem srozumieť, ako sa mohol odvážiť Renan tak biedne vysvetľovať vznik jednobožstva u Židov vplyvmi politických ústrojov, alebo — čo inde, nie veľmi shodne s prvou hypotézou, pripúšťa — „monoteistickým pudom“, vraj vlastným semitským národom — kým už v tom čase sa vedelo o stopách pôvodného jednobožstva Egypťanov. V Brugschovom diele „Religion und Mythologie der alten Aegypter“ mohol čítať celý rad textov, čo jasne ako na dlani ukazovali, že pojem o Bohu, duchovnom a nekonečne dokonalom skoro so všetkými vlastnosťami, ktoré Mu kresťanskí bohoslovci pripisujú, tak podivne jasne svital Egypťanom. — Ale čo z toho nasleduje? To jedno, že otázka, ako vznikly náboženstvá, je oveľa spletenejšia, ako sme si to donedávna mysleli, že akiste za terajšieho stavu vedy ich pôvod nevládneme celkom vysvetliť. Zvláštnu tvorbu pozitivistov v tejto veci nám prichodí odvrhnúť, ale všeobecnú filozofickú myšlienku, že totižto kresťanstvo je rovnorodé s inými náboženstvami, že majú ten istý začiatok, nijako, myslím, nám netreba odvrhnúť — ba to ani len nemôžeme.

Dosiaľ išiel som za rozvojom p. Devilleovej myšlienky a ukladalo sa mi to ako-tak v rozumný celok, v ktorom som nachádzal súvis a jednotnosť — a pri najmenej možnosti dojsť k jednotnosti. Ale teraz, pane, naštrbujete ten celok, keď vynímate kresťan-

stvo zpod všeobecných zákonov sveta. Už nevidím, ako by som vás mohol nasledovať!

Siemionow

Istotne, kresťanstvo prevyšuje iné súčasné náboženstvá, ale mu ešte veľa treba k tomu, aby mohol byť definitívnym náboženstvom ľudstva. Kráčame tá, že kresťanstvo sa vyzlečie zo všetkých dogiem a sviatostí a ostane len čírym zákonom lásky.

Leroy

Že kresťanstvo je najlepšie a najväčšie z náboženstiev, čo sú na svete, s tým všetci súhlasíme, a myslím, že tá mienka je voľačím väčším, ako našou osobnou záľubou. My, ľudia z úsvitu XX. storočia, vieme sa stať dosť všestrannými, aby sme tak mohli vecne porovnávať náboženstvá. — Ale nijako, v nijakom smysle nemožno povedať, že je kresťanstvo čímisi jediným v rode náboženstiev. Ba hej, dnešné porovnávacie výskumy, hoci nič neubližujú kresťanstvu, predsa vždy lepšie dokazujú, že všetko, čo je v kresťanstve, je tiež do istej miery a v trochu inej podobe aj v iných náboženstvách. Kresťanstvo sa pokladá za dané od Boha, ukazuje Sväté Písmo — ale iné náboženstvá sa tiež odvolávajú na zjavenie, na zázraky, majú sväté knihy. Kresťanstvo obsahuje články viery, ktorých obsah, ako to p. Bielski dobre povedal, nachodíme pri Alexandrijčanoch, v brahmanizme a v iných náboženstvách. Kresťanstvo učí prísnej mravnosti, sebazapreniu, tvorí asketizmus — ale budhizmus učí tým istým veciam, a čo je veľmi podivné, ešte aj kláštory, ktoré budhizmus v Tibete popostavúval, sú až prekvapujúc podobné našim kláštorom. Tým nechcem povýšiť budhizmus na úroveň kresťanstva, ako to niektorí (ako by zo športu, myslím) robia, ale zaraďujem ho spolu s kresťanstvom a s inými náboženstvami do jednej kategórie.

Kňaz

Dovolím si poznamenať, že sa nám daktoré veci neraz zdajú podobnými, kým si ich obzeráme zďaleka; a keď sa im prizrieme zblízka, zbadáme, že podobnosť bola len zdanlivá. Srieň, čo v zime pokrýva obločné sklá, neraz má tvary celkom podobné utešeným rastlinám. No, pod zväčšujúcim sklom mizne klam, miesto bunečného ústroja a žitia sú tam len zovnútorne pospájané kryštálky a — mŕtvota. Celkom tak je to i s brahmánskymi trojicami a vteľniami. Keď hľadáme na ne zblízka, vidíme, že sú to len povrchné tláchaniny, bez akejkoľvek podobnosti k nepriehľbným tajomstvám kresťanstva. To isté musíme povedať o veľa iných poverách a zvykoch pohanov, ktorí zďaleka a náhodou čosi kresťanského pripomínajú. — Ale čujme, čo povie na to všetko p. Deville.

Deville

Mňa zaujíma najmä námietka p. Hainberga, že kresťanstvo nemôže byť naštrbením jednoty vesmíra. Rozumiem, že filozofický rozum celou silou túži po jednotnosti...

Leroy

A tá filozofia je na dne každého ľudského rozumu, hoci si ju len niektorí celkom uvedomia.

Deville

Výborne! A práve preto všímam si tejto námietky a hovorím, že kresťanstvo nie je vlastne naštrbením jednotnosti vesmíra — len treba tú jednotnosť trochu v širšom a vznešenejšom smysle rozumieť, ako sa to obyčajne robí. Treba si uvedomiť, že môžu jestvovať širšie zákony všebytnosti, voči ktorým vývoj nášho empirického sveta by bol len odrobinkou. Kým veda neverila v aerolity, čo padajú s neba, o

ktorých si ľud povrával, každý nerast, čo sa našiel na zemi, považovala za geologický útvar. Ale keď sa už došlo k presvedčeniu, že aerolity padajú, nenaštrbila sa tým jednotnosť vedy o zemi, len rozšíril sa jej názor, t. j. zrozumelo sa, že zem môže dostávať odlomky hviezdneho pôvodu. A tak i kresťanstvo môže nevyrastať z rozumového vývoja našej obežnice, a jednako môže celkom presne, a nielen náhodou, patriť k jednotnosti vesmíra, vyplývať z najvyšších zákonov, čo riadia vývoj tej jednotnosti.

A ktoré sú to tie najvyššie zákony? Keby sme boli prepíatymi hmotármi, mohli by sme za ne pokladať zákony príťažlivosti hmoty. Mohlo by sa nám vidieť, že slepá mechanika atomov je dostatočným dôvodom aj toho, že jestvuje sama od seba, aj všetkého iného, čo je na svete. Ale keďže sme sa povzniesli trochu vyššie, pretože vieme a či veríme, že okrem vírenia atomov je duch, a nad všetkým je Boh, absolútne a či už ako Ho chceme nazvať — preto bezpodmienečne nám prichodí uznať, že Boh je činiteľom, patriacim do celosti všebytia; a teda, že zákony Jeho múdrosti a dobroty sú vlastne najvyššími zákonmi všebytia. — Akým právom by sme teda tomuto Bohu odopreli možnosť účinkovania vo vesmíre?

Tak sa nám, hádam, vidí — pre naše predsudky, ktoré sme zdedili po materializme — ako by slobodné účinkovanie Boha vo svete bolo porušením harmonie sveta. Ale nie je to tak. Bolo by porušením harmonie a nesmyslom, keby akýsi činiteľ robil sám od seba inakšie, ako mu to káže jeho prirodzenosť. Ale keď sa do sféry jeho činnosti zamieša iný, vyšší činiteľ, so svojou vlastnou činnosťou, vtedy je to celkom samozrejmé a shodné s logikou a zákonmi všebytia, že výsledok takejto činnosti bude iný a vyšší. Záhradník prichodí k hlohu a zaštepuje doň ružu. To, čo sa s hlohom stáva, prevyšuje jeho prirodzenosť — hloh, sám na seba ponechaný, by sa nikdy ne-

povzniesol k čomusi takémuto — ale to vôbec neprevyšuje všeobecné zákony prírody, lebo veď i človek, čo štepí, patrí k tej prírode. K celosti všebytia patrí aj Boh. Prečože by sa teda, prosím, Boh nemohol priblížiť k človekovi a vliať mu vyššie náboženstvo? . . . Ak to urobí, bude to prevyšovať prirodzenosť človeka, ale nie prirodzenosť Boha, nie zákony Jeho múdrosti a dobroty; to nebude naštrbením jednotnosti všebytia. Naopak, najľubovolnejším naštrbením tej jednotnosti a tej harmonie vesmíra by bolo to, keby sme odopreli Bohu možnosť podať pomocnú ruku nižšej bytnosti — keď to ani len človekovi neodopierame.

Ale kresťanstvo — nahodili ste ešte, pánovia — je podobné iným náboženstvám, ktorých pôvodom je samé ľudstvo! — Myslím, odpoveď dôst. pána, že je to len zdanlivá podobnosť, je v mnohom ohľade celkom správna. Ale jednako táto podobnosť je v istom smysle aj skutočná. Nuž, ale čo z toho nasleduje? Podobnosť môže byť znakom príbuzenstva, spoločného pôvodu — to je pravda — ale môže i z čohosi celkom iného pochodiť. Dve veci, pre dva podobné ciele urobené, môžu byť podobné, hoci pôvodom celkom neodvislé. Nie menej podobné budú i veci, z ktorých jedna je vzorom pre druhú, ako sixtínska Madona a jej kópia, ozajstné zlato a takzvané „zlato taľmi.“ Či ktorýsi druh týchto podobností nemôže byť i medzi náboženstvom s neba daným a náboženstvami zemskými? Pozrime len!

Ak Boh — nechajúc ľuďom všetko ostatné, aby si vlastnými silami zadovážili — jednak náboženstvo ako vec výnimočne vážnu a nedostižnú chcel dať shora, rovno od seba — tak ho istotne chcel dať ako také, čo zodpovedá ľudskému srdcu a rozumu, ktoré stvoril; alebo aj stvoril srdcia a rozumy shodne s náboženstvom, ktoré im hodlal dať. Nech už bude ako koľvek, ale vždy bude jasné a srozumiteľné, že me-

dzi takým náboženstvom, shora daným a potrebami i túžbami ľudskej duše zdola najde sa istá shodnosť, keďže je jedno pre druhé stvorené. Ďalej aj to je pochopiteľné, že kým tá duša nedostane alebo nenajde to božské náboženstvo, dotiaľ bude sama od seba snovať rozličné iné náboženstvá, aby si ukojila svoje túžby — podobne ako ústroj tela, keď utratil náhodou niektorú potrebnú čiastku, tvorí si, nakoľko môže, akýsi nahradzujúci novotvar, „ein Aftergebielde“, ako hovoria Nemci, ktorý je podobný pôvodnému údu, ale nie je ním. Ak sa nemýlim, dôst. pán sa už včera dotkol tejto myšlienky. Takto sa potom v ľudstve nevyhnutne vytvorí popri opravdivom náboženstve istý počet nepravdivých náboženstiev, a tieto podobne nevyhnutne budú mať s opravdivým náboženstvom veľa stykových bodov a podobností, keďže pochodia z tých istých neukojených potrieb a túžob duše, ktoré aby Boh naozaj ukojil, dáva svoje náboženstvo.

Leroy

Hej, to je akési vysvetlenie, a to pekné vysvetlenie, podobnosti medzi kresťanstvom a inými náboženstvami. Ale aby sme mohli s ním súhlasiť, treba nám ešte vidieť aj druhú stranu veci, t. j. podstatný rozdiel medzi nimi. Zlato „talmi“, treba, aby sa chemicky lišilo od ozajstného zlata.

Deville

Prirodzene, podstatný rozdiel nemôže nebyť viditeľný. Ani nám ho netreba ďaleko hľadať. Iba to je ťažké, čo si vyvoliť a čo povedať najprv v takomto priateľskom rozhovore.

Ráčte pozorovať, na pr. ako sa náboženstvá začínajú. Vznikajú obyčajne na úsvite dejín, často v začiatkoch vzdelanosti, v hmle, ktorá dáva plnú slobodu bujne obrazotvornosti. Kresťanstvo sa zjavu-

je v čase najvyššieho rozkvetu predkresťanskej vzdelanosti, v samom strede vtedajšieho sveta, pred očami vzdelaných ľudí, čo vedia čítať a písať — i posudzovať. Ak chcelo svetlo pre svoj začiatok, tak si nemohlo preň vyvoliť ani lepšieho miesta ani času. Nezjavuje sa neočakávane, ale už vopred ohlasované prorockými, ktorých prekvapujúca shodnosť s udalosťami jeho zakladania presvedčovala množstvá súčasných ľudí. Vyráža z kníh, ktoré nevznikli iba po vekoch — ako v budhizme a v toľkých iných náboženstvách — ale hneď v prvom pokolení po Kristu (čo ešte i najostrejšia kritika uznala), a ktoré knihy prekvapujú takou triezvosťou, jednoduchosťou a takým úprimným prízvukovaním pravdy, že ešte ani len nepriateľsky naladení ľudia nemôžu ujsť tomuto dojmu. — I tá celá vznešenosť kresťanských článkov viery, i tá celá ideálna dokonalosť jeho životnej nauky, ktorej sa už dvadsať storočí nemôžeme ani dosť nadiviť, ani ju až do dna prehliť — už hneď na začiatku bola obsažená v týchto knihách.

A v spôsobe, ktorým sa rozširovalo a rozširuje, aký rozdiel! Medzi inými náboženstvami na svete iba budhizmus a mohamedanizmus ukazujú istú silu rozširovania sa a prozelitizmus. Ale budhizmus všade popúšťa miestnym náboženstvám. Kdekoľvek prišiel, tam hneď vidíme Buddhu, ako si spokojne sedí v kruhu krajových bohov. Miesto aby zničil bohov, ako azda zamýšľal, sám Buddha stal sa všade ešte jedným z bôžikov. — Mohamedánstvo zas všade popúšťa náruživosti. Kým dušu obdarúva vznešenými pojmami o Bohu a o modlitbe, ktoré vzal kresťanstvu, líška sa telu nízkou úrovňou mravných požiadavok. Prvým prostriedkom víťazí nad pohanstvom, druhým sa stavia proti kresťanstvu. Vierou v osud a halucináciou o smyselnom nebi rozvášňuje zástupy, a touto vášnivosťou, pri pomoci meča, šíri sa po svete ako zúriaci oheň. — Aká tu podobnosť s rozširo-

vaním kresťanstva, s tou duchovnou riekou, ktorá už hneď na začiatku vyviera v takej priezračnej dokonalosti, aká sa odzrkadľuje v Evanjeliu a v listoch Pavlových, a rozteká sa na všetky strany ako obrovská vlna; láme prekážky, ktorými ju synagóga už na samom začiatku chce udusiť; borí hrádze rímskej veľmoci; unáša, odpratuje bohov, svätyne, filozofie, zábavy, bezuzdnosti — a rozlieva sa po celej zemeguli, roznášajúc všade osivo duchovného obrodenia a hrdinských ctností?

Bielski

Čo na tom, že kresťanstvo zvládzalo nad prekážkami? Nič divného. Práve tie prekážky a prenasledovania pomáhali kresťanstvu, ako to obyčajne býva, aby rástlo a zvládzalo.

Kňaz

Prepáčte! To je fráza, ktorou sa často šermuje, ale ktorá potrebuje vyjasnenia a obmedzenia, aby nebola nesmyslom. Prekážka sama od seba nemôže sily ani tvoriť ani zväčšovať; tým menej to môže robiť potreba, ktorej ste predtým pripisovali založenie kresťanstva. Prekážka čiže potreba môže iba pobádať toho, čo robí, aby vynútil zo seba zásobu síl, ktorú má. Ak niet tej vnútornej zásoby, alebo ak je nie väčšia ako prekážky, tak neodvratne nasleduje zničenie, a o víťazstve nemôžeme ani hovoriť. Keď indickí radžovia začali prenasledovať budhizmus, zanikol v Indii. Keď rímski cisári, pokrstení, začali ľahko utláčať pohanstvo, v krátkom čase ostatky pohanstva zmizly z državy, a nezrodily ani len jedného mučeníka. V dejinách sveta jediné kresťanstvo oplývalo takými nevyčerateľnými zásobami ducha a životnosti, že nad všetkými možnými prekážkami a utlačovaniami, ako by hravo zvládzalo. Na smrť i

muky odprevádzalo svojich vyznávačov, nie v jednej chvíli šialenosti, ale cez dlhé tri storočia — v ktorých mali kedy vytriezvieť a rozmyslieť si, či sú si istí toho, za čo sa dávajú zabíjať. — Ale nielen brutálnu moc premožlo kresťanstvo. Rovnako víťazne prešlo nebezpečnou zkuškou triumfu a vladárenia — a podobne prestálo nebezpečné stretnutie s gréckou filozofiou, ktorá bola schopná rozložiť ho a pretvoriť až do základu, keby nebolo nestraviteľným prvkom. Prekonalo kresťanstvo aj vnútorné roztržky, ktoré nivočia všetky iné ustanovizne. Zmohlo náhly nával polodivých plemien do jeho lona, ktorý mu hrozil utopením v barbarstve tak, ako naozaj utopil rímsku civilizáciu. Nepadol pod oveľa nebezpečnejším — lebo bolo zaliečavé — objatím zobúdžajúcej sa pohanskej kultúry — i dnes pevne stojí v paľbe kritického rozumu a zdarom svojím opitej vedy. Na toto ostatné p. Bielski krúti hlavou. No, vývody pána Devilleove, ktoré sme včera počuli, v tomto ohľade celkom presvedčujú. — Teda tohoto druhu životnosť a odporovačnosť nič na svete neprejavilo — okrem samotného kresťanstva.

Miss Wilsonová

Myslím, že len kresťanstvo obracia národy.

Leroy

Bezpochyby, nakoľko známe svetové dejiny, kresťanstvo je v tejto veci na prvom mieste. Ale zato nevidím, prečo by sme mali iným náboženstvám celkom odprieť prozelitizmus. Veď priznal ho p. Deville pred chvíľou budhizmu a mohamedanizmu.

Miss Wilsonová

Hej, ale to je čosi iného; to nie je naozajstné obracanie.

Kňaz

Máte celkom pravdu. Naši misionári, ktorí zblízka pozorujú východné národy, žalostne sa presvedčujú, že ich budhizmus veru nezrobil lepšími, ako boli za pohanstva. A mohamedánstvo, kde vniklo — sú miesta, v ktorých sa nedávno ešte za našej pamäti, rozšírilo — tam urobilo ľudí mravne horšími a ukrutnejšími, ako boli za pohanstva.

Hainberg

Veru, tak je to. Zisťujú to nemeckí cestovatelia medzi africkými murínmi, čo v poslednom polstoročí prešli na mohamedanizmus. Čo v krajoch, kde izlam už oddávna panuje — t. j. ten široký pás, čo sa tiahne severnou Afrikou a južnou Aziou — je divné, ako pod Koránom spustly a vymrely! Zpočiatku vzbudzovalo mohamedánske podmanenie ešte aj akúsi vzdelanosť — azda preto, že podmanenie bývalo úplné a prinášalo pokoj, ktorý dával možnosť zasa, aby rozvinulo svoje schopnosti. Ale podivne chytro prichodila akási osudná starobná nesúcosť. Aj krajiny, ktoré boly kedysi najúrodnejšie a najľudnatejšie na svete, ktoré osvecovaly ostatné ľudstvo lúčmi svojej vzdelanosti, dnes sú pustatinou, posiatou srúcaninami, kde sa sotva niekoľko stromkôv blízko riedkych ľudských bydlísk môže udržať. Vždy sa ma nemilo dotýkal na mojich cestách tento zjav vymretia v krajoch mohamedánstvom opanovaných. I došiel som takto k záveru, že príčina toho nemôže byť iná, ako náboženstvo Koránu. Istotne len ono bude tým, čo vtlačá pomaly do pováh ľudí akési negatívne znamenie, ktoré by som shrnul do dvoch slov: nízka žiadostivosť chcieť zažiť toho, čo je dnes, a ľahostajnosť voči tomu, čo chýbe, bez starosti o zajtrajšok a bez chuti do námahy na polepšenie svojho osudu.

Kňaz

Naozaj, tak je. No, kresťanstvo naopak, tým, že ukazuje ľuďom nedostižný vzor, privyká ich hľadať ideále. A toto sa z náboženstva vlieva do celého života a zaštepuje do národov spasiteľný nepokoj, čo večne pobáda na pokrok.

Leroy

Ja by som ten rozdiel medzi kresťanskými a mohamedánskymi národmi radšej pripísal rase alebo azda podnebiu, ako náboženstvu. Veď sa grécko-rímsky svet už aj pred kresťanstvom, čo do vzdelanosti výborne dvíhal. Bude to istotne v krvi latinského kmeňa.

Kňaz

Uznávam, že aj rasa a podnebie tu čosi značia. Ale že aj náboženstvo má veľký vplyv, toho dôkazom je to, čo p. Hainberg vravel, že tie isté národy a tie isté kraje, kde prv prekvitala vzdelanosť, pod Koránom zapadly v mŕtvotu.

Boly napokon, samozrejme, aj pred kresťanstvom aj mimo kresťanstva, civilizácie, ale boly, povedal by som, iba formálne, povrchné, v tom smysle, že bohatstvom a umením len ozdobovaly život vyššej spoločenskej vrstvy; no v hĺbke duší nechávaly divosť, neľudskosť oproti slabším, oproti otrokom, ženám, chorému, biednemu. — Kresťanstvo prinieslo celkom nový prvok: lásku k Bohu a lásku k všetkým ľuďom v Bohu skrze Krista. A toto vnútorné prerobenie, hoci nepoprevracalo hneď ustálené ustanovizne Ríma, a nezmenilo hneď hrubé prirodzenosti barbarov, jednako hneď ukazovalo svoj požehnaný vplyv, pohýnalo ľudskú spoločnosť kráčať za ideálmi evanjelia, zasievalo zemskej nivy kvetmi najkrásnejších ustanovizní a sebaobetovaní — na prítulenie všetkých bied a chorôb, na bránenie slabých pred

krivdami, na vynaučovanie jednoduchých ľudí, na kolčovanie a zúrodňovanie pralesov a vnášanie fakte viery a osvety do nich. Takto kresťanstvo prerábalo skostnatelú ríšu Ríma, obracalo nevzdelané národy — a to nijaké iné náboženstvo, tým menej filozofia, ani len približne nerobilo. A v tomto smysle možno povedať so slečnou Wilsonovou, že jediné kresťanstvo obracia.

Hainberg

Veľmi dobre! Ale naša diskusia sa rozdrobila na rozličné otázky a nedáme p. Devilleovi zakončiť rozvoj jeho myšlienky. A práve to zakončenie nás najväčšmi zaujíma.

Deville

Ba hej, všetko, čo sa teraz vracalo, sa týka môjho predmetu. Všetko to spolu nás vedie k záveru, že životný princíp kresťanstva je čosi „sui generis“, inakšieho druhu ako je to u iných náboženstiev a ľudských ustanovizní. Ale to všetko je iba pohľad akoby na vonkajšiu stranu kresťanstva, na jeho rozšírenie v dejinách ľudstva. Bolo by teraz treba pohliadnuť do jeho vnútra, do jeho veľkých článkov viery a na svätosť plodnej mravouky. Ale bojím sa, aby nás to príďaleko nezaviedlo — a azda nás neznepriatelilo.

Jedno len, čo do toho obsahu kresťanstva, aj to celkom všeobecne, poznamenám, aby som mohol zadosť urobiť námietke pána Bielskeho a p. Leroy.

Povedali ste, že kresťanstvo sa skladá z kúskov, ktoré sú v iných náboženstvách. Už som povedal, kde sa mohla vziať čiastočná podobnosť. Teraz dodám, že v tejto svojráznosti, ktorú by som nazval obsažnosťou kresťanstva, vidím o jeden dôkaz viacej, že ono je absolútnym náboženstvom. Kresťanstvo, keď si ho bližšie poobzeráme, javí sa nie ako posliepanina, ale ako jednotný a dokonalý celok, obsahujúci všetko to,

čo je šľachetné v piesku a v blate ľudských náboženství — ako cieľ, za ktorým sa ony zjavne ženú, ale ktorý nikdy nedosahujú — a, čo s tým súvisí, javí sa ako náboženstvo, čo dokonale zodpovedá všetkým potrebám a požiadavkám ľudskej duše.

Hľa, na pr. ostatný výraz indického genia, budhizmus, dosahuje len polovičnú pravdu, že viditeľný svet nie je absolútne dobro a pravda. Odtiaľ robí potom chybný záver, že nič je absolútnom. Toto rozumkovanie sa odzrkadľuje v čine polovične dobrým spôsobom žitia: mŕtvenie tela, asketizmus, je podobný kresťanskému, nakoľko oslobodzuje telo z otroctva smyslov, ale prechodí do kresťanom neznámeho prepínania a šialenstva, lebo je sviazaný so zúfalou vierou v Nirvánu. Už ďalej siaha grécky genius, ktorý za klamnou oponou pomínuteľných vecí tuší jestvovanie absolútneho dobra a krásy. Ale aj on ostáva na polceste; miesto toho, aby určil životný pomer k absolútnu, povinnosť človeka voči nemu, rozumkuje o ňom abstraktne a zaplňuje život zabávaním sa s odbleskami absolútna v kráse tvorov. „Poznavší Boha — hovorí o nich Pavel — nie ako Boha Ho chválili.“

A nielen tie vzlety filozofie, nielen prvotné náboženstvá ľudstva, o ktorých sme predtým vraveli, ale ešte aj oné nízke mnohobožstvo, ktoré opanovalo najväčšiu časť národov, je v podobnom pomere ku kresťanstvu. Už i sama myšlienka množiť bohov akiste pochodí z ťažkosti pochopiť božstvo ako bytnosť samotnú, neplodnú. Je v tom ako by hluchá predtucha tajomstva božskej Trojice, ktorej vyhlásenie čakalo na kresťanstvo, a ktorej prichodilo rozlúštiť tú ťažkosť. Antropomorfizmus, teofania, zostupovanie bohov na zem, sú ako by výrazmi túžby, prosieb ľudstva, aby sa božstvo k nemu priblížilo, aby sa mu stalo dosiahnuteľným — inými slovami, to sú vzdychania po vtelení Slova.

Uctievanie mŕtvych i popri všetkých svojich po-
verách a protirečeniach má v sebe vznešený prvok a
ten je odrobinou nášho utešeného článku viery o
záhrobnom živote. Ba ešte aj krvavé obety, hej, aj o-
bety ľudskej krvi sú znakom ľudstvom hlucho vycí-
teného — a azda zo začiatočného podania zapamäta-
ného — stavu úpadku a potreby vykúpenia.

Teraz si, prosím, vezmite tie všetky náboženstvá
s ich odrobinami pravdy a krásy, pomiešanými s
množstvom nepriehľadných bludov i bájok, špín a o-
havností, pravda posvätných, porovnajte ich s kre-
sťanstvom, s jeho mravoukou lásky, nepoškvrnenou
a posväcujúcou, s jeho článkami o večnom Otcovi,
nekonečne dokonalom, a predsa prístupnom rozumu
a srdcu, keďže je osobný; o človekovi, predurčenom
na večnosť, na šťastie, a ktorú večnosť si on slobod-
nými činmi zasluguje; o Kristovi, podivnom to slú-
čení Boha s ľudstvom, ktoré nám Boha sblízuje a ľu-
dí vyvyšuje nad zem... — a posúďte, či to kresťan-
stvo je také medzi tými náboženstvami ako jedno z
nich, hoci i najlepšie — alebo ako pôvodný vzor po-
pri zlých kópiach ako opravdivé zlato popri nepra-
vom? Slovom, či nie je také, aké má byť ozajstné ná-
boženstvo, aké by sám Boh chcel uštedriť ľudstvu?

Miss Wilsonová

Niet pochybnosti, že kresťanstvo je to, čo hľadá
duša ľudská.

Deville

Starodávni mali peknú obyčaj, že keď sa stávali
priateľmi, prelamovali kamennú tabličku, „tessera“
zvanú. A keď sa im pošťastilo po dlhých rokoch
vzdialenia znovu sa sísť, skladali odlomky, ktoré so
sebou nosili, a keď tieto dokonale priliehaly, pozná-
vali, že sú si priateľmi. Pánovia, celkom taký je sú-

vis medzi ľudskou dušou a kresťanstvom. Duša cez dlhé storočia hľadala také náboženstvo, také rozlúštenie najvyšších záhad; hľadala nadviazanie pomerov s božstvom, čo by jej naozaj zodpovedalo; probovala rozličné povery, zvyky, filozofie... ale jedno nelahodilo jej túžbe po pravde, druhé urážalo jej mravný smysel... nič sa s ňou celkom neshodovalo. Pamätáte sa, pánovia, na tú prekrásnu „Psyche“ v neapolskom muzeume: pekná, ale nekonečne smutná, hľadí na zem, ošarpaná, pootíkaná... To je ľudská duša za starodávna... Iba keď sa zjavilo kresťanstvo, pocítila, že ono je to, čo zodpovedá jej srdcu, jej rozumu, jej mravnému smyslu, jej citom, jej ideálom krásy a dobra; slovom, že jej celkom prilieha, dôkaz, že je druhou polovicou tej istej tessery, pochádzajúcou z ruky toho istého Stvoriteľa. — I hodila sa do náručia kresťanstva celou silou svojej bytnosti, a zakúsila v ňom radostné unesenie a šťastie, aké ešte dosiaľ nikdy nezažila... Hľadte na ňu teraz na freskách katakomb, ako stojí „Orans“ s pozdvihnutými rukami, vyjasnená hľadí do neba — ako by chcela ulietnuť! Tak ju namaľovali, keď našla už kresťanstvo.

Z tejto priliehavosti kresťanstva k ľudskej duši vyplýva len jemu vlastná schopnosť všeobecnosti. Ono jediné zo všetkých náboženstiev a filozofií zodpovedá všetkým časom a všetkým krajom i stupňom vzdelanosti. Ono bolo prístupné otrokom a strhlo za sebou vzdelaný smysel rímskej šľachty a spolu vydobývalo srdcia barbarov, čo sa valili od Severu, aby spustošili Rím. Môžu mu porozumieť Kafri, Mongoli, a zadivením naplňuje najučenejších ľudí, stojacich na prahu XX. storočia...

Leroy

To najlepšie dokazuje náš rozhovor.

Deville

Dvadsať storočí je azda pre náboženstvo nie dlhé trvanie. No, kresťanstvo, v tom čase prežilo toľko zmien na svete, stretlo sa s toľkými a tak rozličnými stupňami surovosti a vzdelanosti a stretá sa s nimi ešte i dnes medzi ľuďmi, ktorým hlása, že už dostatočne dokázalo svoju všeobecnosť. A tá schopnosť univerzálnosti, schopnosť vyhovovať všetkým, pochádzajúca, ako už vieme, z jeho shody s ľudskou dušou, dáva nám preto aj nádej, že kedysi skutočne kresťanstvo bude všeobecným náboženstvom sveta, ako nám to včera dôst. p. rozpovedal.

Bielski

A prečože tak veľa ľudí neverí, keď kresťanstvo tak veľmi zodpovedá duši?

Deville

Lebo, vážený pane, sú v dušiach potreby, túžby prirodzené a tak všeobecno-ľudské — a sú požiadavky, názory, chůtky jednotlivcov alebo tried ľudí, vyplývajúce čiastočne z podmienok okolia, v akých náhodou žijú. Prvým treba, aby náboženstvo od Boha dané zodpovedalo, lebo je druhou polovicou tessery; druhým nepotrebuje zodpovedať celkom, a ani nemôže, pre tú jednoduchú príčinu, že tie ľubovoľné požiadavky rozličných ľudí a názory si protirečia; nemožno, aby sa jedna pravda s nimi všetkými shodovala. Čím lepšie sa budeme môcť vhlíbiť do našej rozumnej prirodzenosti a oslobodiť sa od chvílkových predsudkov a prílepkov nášho okolia, tým lepšie sa presvedčíme, ako veľmi prilieha kresťanstvo k celej duši — k rozumu a srdcu.

Leroy

K srdcu, hej — ale k rozumu, to by bolo už azda priveľa. Alebo skôr, povedal by som, že kresťanstvo

v istom smysle zodpovedá rozumu, a zas v inom mu odporuje. Kresťanstvo naplňuje obdivom náš rozum svojou duchovnou mocou, strhuje ho výsledkami, ktoré dosiahol vo svete, ktorých je také množstvo a prostriedkov až nepomerne málo. Ale keď sa zadi-vený a unesený rozum približuje k článkom, ktoré mu kresťanstvo veriť káže, vtedy ho hneď naplní akýsi nepremožiteľný odpor. A istotne každý veriaci a učený človek mi prisvedčí, že s nemalou námahou mu treba zaprieť rozum, keď chce veriť.

Kňaz

Nie, pane! Boh nechce, aby si človek zaprel rozum, ale chce, aby sme ho uponížili pred Ním. Pythagorasovcom posledným dôvodom vo všetkých diskusiách bolo: „Tak povedal majster — αὐτὸς ἔφα“ . To je pekný dôkaz čti, akou si vážili učenici svojho genia-majstra, ale to je už priveľa. Nijakému človekovi nepatrí takáto poklona rozumu, len samému Bohu. Lebo Boh je neobmedzeným rozumom a pravdou. Ľudský rozum môže skúmať, či Boh dačo zjavil; ale povinný je to robiť s pokornou hotovosťou, všetko veriť bez posudzovania, o čom nás Boh poučiť ráčil. Preto sa stáva — a za našich časov veľmi často — že rozum ide opačnou cestou: Keď sa stretne s článkom viery, o ktorom mu hovoria, že ho Boh zjavil, hneď ho chce najprv podrobiť svojej kritike, priloží naň mieru svojich názorov a chútok, a podľa toho potom chce súdiť, či môže takú pravdu viery Boh zjaviť. Takéto počínanie prevracia pomer stvorenia k Stvoriteľovi; preto iba oddialiť môže človeka od Boha a Boha od človeka. Hovoríte, pane, že kresťanstvo svojimi výsledkami údivom naplňuje rozum. Hľa, to je vlastne ten blesk nadprirodzených znamení, čo ožiaruje kresťanské učenie a ktorý je schopný presvedčiť rozum, že také učenie je od Boha. Vravíte aj to, že len články viery odpudzujú. — Tak je, ak si rozum

zle počína a začína kritikou článku — nie však keď je rozum hotový, ako sa patrí, pokorne prijať všetko, čo Boh veriť prikazuje, Vtedy, pravdaže, všetko divné sa vyjasní, a duša pocíti to radostné unesenie, o ktorom sme pred chvíľkou hovorili. Ako teológia učí, v tom všetkom účinkuje milosť Božia. Ale to neprekáža, aby toto počínanie rozumu nebolo celkom rozumné, tak ako je v každodennom živote rozumné veriť slovám nejakej osoby, o ktorej vierohodnosti sme dostatočne presvedčení.

Toto poddanie sa rozumu Bohu vyžaduje námahu, najmä vtedy, keď je rozum chorý na pýchu. A akurát táto choroba, ako ste to, pánovia, v predošlých rozhovoroch poznamenali, je zvláštnym príznakom nášho storočia. Ale čo z toho nasleduje? Veď v každej dobe prijať, alebo zachovať vieru voľačo stálo; Boh vždy žiadal istú obeť. Za časov Diokleciána, aby sa ktosi stal kresťanom, treba mu bolo nielen sprostíť sa predsudkov, ale i majetok i život neistými urobiť. Dnes, v dobe pýchy ľudského rozumu — ako to predvčerom slečna Wilsonová vravela — treba rozum pred Bohom pokoriť.

Miss Wilsonová

Dôstojný pane, už začínam veriť v možnosť shody rozumu so srdcom vo veci náboženstva. Ale či sa len rozumom môžeme o voľačom presvedčiť, a srdcom nie? Hľa, pretriasame teraz otázku, či kresťanstvo Boh zjavil. Pán Deville nám vysvetlil rozumové dôkazy, ktoré istotne všetci, hoci azda nerovným spôsobom, za veľmi dobré pokladáme. Ale obráťme teraz tú istú otázku vo smere srdca. Pýtajme sa takto: či je žiaduce, aby nám Boh náboženstvo zjavil?

Myslím, že po tom všetkom, čo sme v týchto niekoľkých dňoch počuli o slepote a núdzi ľudského pokolenia vo veciach náboženstva, o tých večne obnovovaných a večne bezvýsledných namáhaniach,

ktoré ľudstvo robilo, aby sa mravne povznieslo, aby hmatajúc našlo Boha — myslím, hovorím, že už máme odpoveď bez akejkoľvek pochybnosti: Ľudstvo si nemôže nič tak žiadať, ako aby ho Boh o náboženstve poučil.

A teraz sa znovu pýtam: Či môžeme pripustiť, či nám srdce dovoľuje myslieť, že by Boh hľadel na to biedne ľudstvo, ktorému je otcom, že by videl, ako blúdi hľadajúc Ho a nechcel mu ruku podať a zjaviť mu pravdu o sebe? ... Myslím, že už tým, že sa toto pýtame, si túto otázku aj riešime. Povedzteže, pánovia, čo myslíte?

Kňaz

Myslíme, slečna, že vás vaše srdce naozaj veľmi pekne k pravde priviedlo. No, jednako nie je to len záver srdca, ako to myslíte, ale aj rozumu. Veď aj rozum káže pripúšťať, že Boh má srdce; inakšie odkiaľže by sme my mali srdcia?

Ale, aby som šiel ďalej, poviem, že Boh, keď už zjavil ľuďom náboženstvo, iba jedno náboženstvo mohol zjaviť, lebo Boh môže dať len pravdu, a pravda môže byť len jedna. Mohol Boh tú pravdu podávať postupne, soslajúc s časom na čas nové vnuknutia, až konečne plnosť tej pravdy soslal skrze Krista. No, jednako tým neboly dané ľudstvu rozličné náboženstvá, ale to bolo iba postupným vývojom toho istého náboženstva. — Zato mohly pohanské náboženstvá a filozofie zachovať v podstate akési odrobinky z tej prvej dávky zjavenej pravdy, ktorú ľudstvo na počiatku dostalo. Tie odrobinky vidíme v nich svieťiť ako zlaté žilky v kusoch jednoduchého kremeňa, ešte aj ony sú dobrodením pre biedne pohanské národy. Ale sú to iba odrobinky jedného opravdivého náboženstva, ktoré dal Boh. Mnoho náboženstiev, čo od Boha pochádzajú, niet, a ani nemôže byť; lebo mnohosť náboženstiev sa zakladá na neshodnosti

náuk a neshodnosť náuk na nepravde, ktorá nemôže byť od Boha. — Z tohoto zas urobím ešte jeden vážny vývod.

Na utešenom obraze, ktorý nám tu p. Deville namaľoval, ukázalo sa nám kresťanstvo v strede všetkých iných náboženstiev ako čosi, čo im je naoko podobné, ale samo v sebe celkom odlišné — čo sa nie z ľudstva vyvíja, ale prichodí shora — a má všetky známky svojho vysokého pôvodu — a nimi strhuje za sebou duše. — Ak, reku, dakoho ten pohľad ešte dosť nepresvedčuje o božskosti kresťanstva, tak mu aspoň na to bude stačiť, aby bez váhania uznal kresťanstvo za najlepšie z náboženstiev, čo sú na svete . . .

Hainberg

Prirodzene. To sme už dávno uznali.

Kňaz

Teda, keďže inakšie — ako to výmluvne ukázala slečna Wilsonová — za takého skutočného stavu, v akom sa ľudstvo nachodí, nemožno pochybovať, že sa Boh smiloval nad ním a zjavil mu náboženstvo; a keďže zasa s tej strany, na ktorú som len teraz poukázal, ani myslieť nemožno, že by bol zjavil viac ako jedno, tak istotne najlepšie z jestvujúcich náboženstiev bude nevyhnutne tým jediným zjaveným náboženstvom. — Teda konečne i tým, ktorí uznávajú len vzhľadnú vyvýšenosť kresťanstva nad iné náboženstvá pomocou porovnávaní, treba priznať, že kresťanstvo je absolútne a božské náboženstvo.

A konečne z toho vyniká, že nemožno pripustiť, aby v toku vekov nové, vznešenejšie náboženstvá prišli miesto kresťanstva, alebo že by sa azda samému kresťanstvu prichodilo podstatne premeniť, vyzliecť sa z článkov viery, ako to želal p. Siemionow. Pravda, ktorú Boh dal, sa nemôže zmeniť. Nie

v kresťanstve, iba v ľudstve možno očakávať zmeny. A ja myslím, ako to už ráčite vedieť, že ľudstvo vždy lepšie porozumie kresťanstvu, zamiluje si ho, a vždy sa bude väčšmi usilovať pretvoriť sa podľa jeho vzoru.

Pánovia, čo vy na to?

Hainberg

Ja sa kloním pred p. Devilleom, čo do vysvetlenia o naštrbení jednotnosti sveta, ako som mu to vyčítal. Rozumiem, že aj teistický názor na svet je utešene jednotný, čo by som veľmi rád chcel ešte hlbšie preskúmať.

Siemionow

No, ja myslím, že, keď sme chceli dokázať božskosť kresťanstva, mali sme miesto všetkých tých vecí, čo ste, pánovia, tu pospomínali, hovoriť o Kristovi.

Miss Wilsonová

Veru, naozaj! Akože sme len mohli na to zabudnúť.

Leroy

Pán Siemionow dlho mlčal, ale sa zato teraz múdre ozval.

Hainberg

I to, čo sme dnes popretriasali, má svoju cenu, aj vec o Kristovi bude naozaj zaujímavá. Ale dnes je už tak neskoro, že sa už nehodno do tej veci chytáť. Radím odložiť ju na zajtrajšok.

Miss Wilsonová

Dobre. Teda zajtra, pánovia!

PIATY VEČER

Miss Wilsonová

Iste sa vám, pánovia, čosi pekného snívalo po našom včerajšom rozhovore.

Leroy

Keď sme sa včera rozišli s úmyslom, že sa budeme dnes shovárať o osobe Kristovej, chytil som sa do čítania evanjelia, ktoré som na šťastie našiel vo svojej izbe — tu akiste všade po hoteloch sú Biblie — a čítal som až do rána. Čítal som tak po spisovateľsky, usilujúc sa urobiť si čo najvernejší obraz o povahe hrdinu tej podivnej knižky...

Miss Wilsonová

No, a čo? Podistým ste vycítili, že si nič krajšieho nemožno pomyslieť nad povahu Kristovu?

Leroy

Môž' byť sa zadivíte, keď vám poviem, že to, čo mi bolo so stanoviska spisovateľského pozorovania najpodivnejšie, je to, že Ježiš Kristus nemá vôbec povahy.

Miss Wilsonová

A to už ako?

Leroy

Hej. Alebo aspoň je v ňom voľačo, čo nemôžem inakšie vyjadriť. Každý človek — my, čo odmaľujeme ľudí, vieme to najlepšie — má akýsi osobný príznak, ktorý sa na tom zakladá, že isté sily, práceschopnosti alebo vlastnosti ľudskej sa tisnú do popredia a iné sa tým istým uľahujú kdesi do vnútra. Tento rozdiel ostrejšieho a slabšieho svetla a tône na podklade všeobecno-ľudskej prirodzenosti tvorí psychickú fyziognomiu jednotlivých ľudí. A či je čosi takéhoto na Kristovi? Či možno povedať, že na pr. jeho rozum prevyšoval cit, alebo že cit prevyšoval jeho rozum? Či jeho sila bola väčšia ako jeho múdrosť, alebo múdrosť väčšia ako jeho sila? Či je azda nežnosť a melancholia jeho príznačnou vlastnosťou, a či naopak sloboda mysli? Či je, ako sa to dnes hovorí, „človekom intelektuálnym“, a či človekom činu? S ktorejkoľvek strany si ho obzeráme, hneď máme chuť tú stranu uznať za jeho najvýraznejšie znamenie. Ale prizerajúc sa mu a počúvajúc ho trochu dlhšie, hneď pozorujeme, že aj všetky iné jeho stránky sú na ňom v tom istom stupni výrazné. Ba ani len zvláštnych znakov rasy a času nebadáť na ňom.

Či to možno tomu pripísať, že primálo vieme o Kristovi? Čože by! Štyri evanjelia sú tak nabité podrobnosťami o ňom a jeho slovami, že sotva jesto v dejinách veľkého človeka, o ktorom by sa nám bolo toľko zachovalo, po čom by sme ho mohli poznať. — To je čosi, čo si nemôžem vysvetliť, ale čo jasne zisťujem. A to mi pripomína to, čo v inom ohľade, menovite so stanoviska maliarskeho spozoroval de La Sizerranne a upozornil na to v zaujímavom článku „O anachronizme v umení“, nedávno vytyčenom v „Revue des deux mondes“. Práve týmto nedostatkom príznaku, ktorý by akosi nad iné vynikal, vysvetľuje nevídanú ťažkosť s ktorou zápasia maliari,

keď chcú namaľovať Krista. Alebo vyobrazujú isté črty, na pr. nezlomnú vôľu pomocou vystávajúcej čeľuši, alebo prenikavosť pomocou malých, zpod hrubých mihalníc bystro hľadiacich očí — ako to urobil Munkácsy na svojom obraze „Kristus pred Pilátom“ — a vtedy nemilo protirečia evanjeliu; alebo vynechajú všetky takéto príznačné vlastnosti a maľujú podľa všeobecnej šablóny človeka bez tepla a života — a vtedy sa ešte väčšmi vzdiaľujú od evanjeliového vzoru. Veď čože živšieho jesto, čo príťažlivejšieho, ako zjav Kristov? A preto, hovorí La Sizeranne, triasla sa ruka Leonardova, keď maľoval tvár Kristovu; pojímal ho totižto nielen náboženský strach, ale aj obava, že sa mu azda nepodari uhádnuť ten svojráz, živý a nijakou podrobnosťou neurčený, aký mal namaľovať Kristovi.

Bielski

Ale akože to môžete hovoriť, že Kristus nemal vlastnosti svojej rasy? Predsa každá jeho reč je kriklavo židovčinou zafarbená.

Leroy

Nie, pane. Zvraty a obrazy semitskej vravy, ktoré upotrebuje Kristus, sú len vonkajšou vecou. My by sme tiež tak hovorili, keby nám prichodilo tým ľuďom niečo povedať. Ale v povahe, v názoroch, v spôsobe cítenia a myslenia Kristovho niet nič špecificky židovského. Sokrates v opisoch svojich učeníkov je celkom Grékom, vidí svet pod zorným uhlom Gréka. Cicero je Rimanom a to Rimanom svojho času; chápe a cíti celkom tak, ako mu to vtedajšie pomery dovoľujú. Žid z toho času bol pre svoj silný nacionalizmus podistým ešte obmedzenejší vo spôsobe myslenia a cítenia. Celkom opačne je to s Ježišom, v ktorom sa všetko vidí ako všeobecno-ľud-

ské, ako by povýšené nad miesto a čas, všetko rovnako blízke každému času a národu. Hľa, je nás tu náhodou skoro toľko národností, koľko osôb. Či teda, keď niekto z nás číta evanjelium, má ten dojem, že mu je ten človek cudzí?

Bielski

A jednako Renan v „Živote Ježišovom“ dokázal, že to všetko, čo v ňom bolo, vyvinulo sa z prvkov galilejskej sviežosti s primiešaním jeruzalemskej učenosti.

Hainberg

Ale prosím, nerozprávajte nám o renanovskom Živote Ježišovom. To je román, a to nehistorický román. Veď taký Kristus, ako ho Renan namaľoval, nemôže jestvovať, to je chodiace protirečenie. Od oného „naivného ignoranta“, čo chodí po hostinách nad brehami Tiberiadskeho jazera a skladá milé podobienstvá pre spoluhostov, niet nijakého prechodu k tomu „pochmúrnemu obrovi“, ktorý, ako by bol zo zeme vyrástol, začína v Jeruzaleme hrať rolu Mesiaša, podopiera ju dvojsmyselnými prostriedkami a „rozsrdený odporom nechá sa viesť zlou náladou až na nevysvetliteľné činy“. Ba na jednej z týchto postáv niet ani látky pre druhú. A tie údajné zázraky, to vtískanie sa do rodu Dávidovho, to privolenie, aby ho už za živa zbožňovali, čo Renan pripisuje Kristovi, akože to všetko možno do shody priviesť s absolútnou čistotou povahy, ktorú ten istý Renan na ňom obdivuje, s tou láskou spravodlivosti a pravdy, pre ktorú Kristus žije a zomiera? Nešťastlivé námahy pôvodcove, žeby zmiernil a zaclonil tie protivity, ešte väčšmi odokrývajú ich nesmieriteľné protivenstvo. Slovom, postava, akú chcel utvoriť Renan — hoci zaobchodil s tekstami a žriedlami, ako sa mu len zachcelo — sa mu vôbec nepodarila.

Leroy

Myslím, že ani sám Renan, starší a zkusenejší, by nebol znovu podpísal dielo Renana — začiatočníka. A možno aj spokojný bol, že sa zavčasu sprostil tej nevykonateľnej čiastky svojej úlohy.

Hainberg

Dobre nazývate tú úlohu nevykonateľnou. Veľa som sa napracoval svojho času, aby som preskúmal, či je v evanjeliu niečo z toho vývoja, ktorý Renan Kristovi pripisuje, a zadivený som zistil, že na Kristovi nebadal ani toho, ani vôbec nijakého vyvíjania alebo pokroku.

Hneď ako mladý človek chytá sa do obrovského duchovného diela — o akom sa nikomu z ľudí ani len nesnilo — ktoré volá kráľovstvom Božím na zemi, a ktoré sa celkom protiví v tom čase a v tom kraji rozšírenému mesianskému, politickému a výlučne národnému pochopu. A preto iba ťažkosti a prekážky môžu očakávať to dielo so strany prostredia a okolia. Medzitým ten mladý človek, zdá sa, ako by si bol hneď, keď začína to dielo, celkom vedomý svojej veľkosti, a čo viac, ako by bol celkom istý, že sa mu všetko podarí. Nezná na ňom, ani na začiatku nijakého váhania, nijakého habkania — ako to jasne badať na Mohamedovi. Hneď prvý deň vraví Natanaelovi, že uvidí nebo nad ním otvorené a zostupujúcich anjelov a dovoľuje sa nazvať Synom Božím a kráľom Izraela. Tak často predpovedá, že jeho evanjelium sa bude ohlasovať po celej zemi, že aj ovce, čo sú mimo jeho ovčince, doň shromaždí. A keď nakoniec hovorí učeníkom tie zadivujúce slová: „Idúc učte všetky národy; ja som s vami až do konca sveta“ — tak niet v nich ničoho, čo by sa neshodovalo so začiatkom. Sokrates, hoci sa neprehrešoval zbytočnou skromnosťou, vždy hovorieval, že

nevie nič. Kristus však vždy vraví, že vie, že má svoje učenie od Otca. V tom učení sa javí všade a zavše tá istá etická dokonalosť, sviatia tie isté nadmyselné (transcendentálne) dogmy. Niet v nej, opakujem, nijakých stôp pokroku a vývoja.

To je pre mňa s filozofického a psychologického ohľadu nevysvetliteľný zjav. Viem, vždy možno pripustiť, že aj uňho bol nevyhnutný akýsi vývoj; ale to na základe prameňov čiže evanjelia nijako nemožno odôvodniť.

Siemionow

Výborne! Došli sme posiaľ k samým zisťovaniam nemožnosti. Jeden zisťuje, že nemožno Krista po spisovateľsky odmaľovať; druhý, že si s ním štetec maliara nevie rady; tretí, že ho psychologicky nemožno pochopiť. Renan s celým svojím umením ho proboval „rekonštruovať“ — ale sa mu to nepošastilo. Možno dodať, že sa to ani Straussovi popri všetkej jeho nemeckej učenosti nepodarilo. Konečne najnovšie sa filozof Renouvier pokúsil v „Année philosophique“ vysvetliť Krista pomocou všetkých zásob dnešného kritického myslenia. Baživo som ho čítal, ale treba sa mi priznať, že som sa celkom sklamal. Mravné učenie Kristovo, to učenie, podľa ktorého si svet svoj život riadi už dvadsať storočí, on nemôže ináč chápať, iba keď sa pripustí, že Kristus pokladal koniec sveta za veľmi blízky, a učil nie mravouke žitia, ale mravouke šťastlivej smrti ľudského pokolenia! A koľko protiv a nesúladu vložil pritom do svojho Krista, to by som ani porátať nemohol.

A čo len chce s tým? Či je Kristus azda chodiace protirečenie?!

Deville

Vec je jednoduchá. Do samých protirečení a neuskutočniteľných úloh upadá každý, kto chce Krista

pochopiť, namaľovať, opísať, vysvetliť ako jednoduchého človeka. Ale keď sa už napred nestavia na toto stanovisko, a tak sa potom chytá do Krista, vo smysle kresťanstva, ako do vteleného Božstva, ako do neobmedzenej dokonalosti, zjavujúcej sa v drobulinkej podobe človeka — vtedy niet nijakej protivy, a všetko sa dá jasne a rozumne vysvetliť.

Pánovia, všetky vaše poznámky a spozorovania vedú logicky k tomuto záveru. Obmedzenosť je nevyhnutným znamením stvorenia. Každý človek vládze len čiastočne a v istom smere uskutočniť schopnosť ľudskej prirodzenosti. Preto každý človek bude mať isté duchovné črty väčšmi vyvinuté, iné zakrpatelé. A práve na tom sa zakladá, ako to dobre povedal p. Leroy, zvláštny ráz jeho jedinečnosti, individuality. Každému človekovi treba byť človekom svojej doby, svojho národa, lebo jeho individualita nevyplýva znikiaľ, iba z podmienok miesta a času. Pôsobením týchto podmienok vyvinuje sa jeho myseľ, utvára sa jeho srdce. Preto nikto z ľudí nemôže byť všeobecným vzorom ľudstva, lebo ináč by mu prichodilo byť čímisi väčším ako jednotlivcom ľudským.

Ale keď sa Boh, neobmedzená dokonalosť, vteľuje a zjavuje v ľudskej podobe, vtedy ľahko srozumieme, že v tom človeku sa nevyhnutne ukáže všetka dokonalosť, ktorú ľudská prirodzenosť vôbec môže do seba prijať, a že ten človek nevyhnutne bude všeobecným a večným vzorom ľudstva. Keď si takého človeka s ktorejkoľvek strany obzrieme — ako to p. Leroy pekne spozoroval — vždy sa nám bude vidieť, že je to jeho najpríznačnejšia strana, a to práve preto, lebo je všeobecným ideálom. Ten človek sa nemôže podstatne vyvíjať alebo pokračovať — čo vzbudilo pozornosť p. Hainberga — lebo on si plnosť vedomosti shora od božstva prináša a nečerpá ju zo svojho okolia. A preto tiež nemá vo svojom

myslení a cítení obmedzenosti, čo by bolo príznakom akéhosi národa alebo istej doby. A preto je aj rovnako blízky ľuďom všetkých národov; každý v ňom vidí a cíti svoj vzor. On je všeobecný, nie v abstraktnom smysle, akoby nejaká pustá šablona, ale všeobecný v platonskom smysle tohoto slova, t. j. ako plnosť všetkých vlastností, ktorých jesto u ľudí.

A pre toto si biedne ľudské umenie, štetec a pero, navyknuté charakterizovať ľudské individuá ich obmedzovaním, čiastkami ideálu, ktoré sa v nich odzrkadľujú — pre toto si nevedia rady a sú celkom bezmocné oproti samému ideálu, „v ktorom, ako sa Pavel smelo vyjadruje, býva telesne všetka plnosť božstva“.

Miss Wilsonová

Prekrásne, pán Deville! Božstvo Kristovo naozaj rozbíja ľudské formy a prebíja sa každou odrobinou Evanjelia.

Bielski

Vidieť, že evanjelisti chceli z nehorobiť Boha — a aj urobili.

Deville

Pán Bielski, to je vyhábanie, ktoré nič nehovorí. Známe o tom úsudok Rousseauov, ktorý ešte i dnes má pravdu: Ťažšie je pomyslieť si, že sa štyria ushovorili napísať takú knihu, ako je evanjelium, ako pripustiť, že jeden bol jej ozajstným hrdinom. A veru dnes, keď sa evanjelium hlbšie preskúmalo, je to ešte samozrejmejšie, ako kedykoľvek inokedy.

Hainberg

Keby sa evanjelisti boli dohovorili na skomponovaní (sostavení) svojho hrdinu, boli by to urobili

dôkladnejšie. Neboli by popísali toľko drobných rozdielnych vecí a neshodností, ktoré im Strauss tak náruživo vyčítuje — a ktoré sú podistým trápením pre exegétov, ale ktoré dejepiscovi a učencovi ani najmenej neprekážajú, aby videl u všetkých štyroch spisovateľov jednu osobu, dokonale opísanú, nielen čo do hlavných udalostí, ktoré o nej jednohlasne vyrozprávali, ale aj vo všetkých črtách, čo jej každý z nich pripisuje. Nevieť na pr., ako by sa mohli v shodnosť uviesť podrobnosti, ktoré nám Matúš, Lukáš a Ján opisujú o svite zmŕtvychvstania — a to sa ma i veľmi málo týka — ale viem, že nijakú črtu, ba ani nijaké slovo nepripisuje Matúš svojmu Kristovi, čo by sa nesrovnávalo s osobnosťou Krista, ktorú maľuje Lukáš a Ján, hoci každý z nich má svoju spisovateľskú zvláštnosť, a každého z nich iná stránka toho istého predmetu väčšmi zaujíma. Tá vznešenejšia formálna shodnosť ideí popri látkovej neshodnosti, alebo aspoň zdanlivo takej, nijako nemôže byť výsledkom dorozumenia — a tým menej samovoľného zostavenia.

Kňaz

Sú predsa akurátne kritické dôkazy autentickejši evanjelia, bohatšie ako u akéhokoľvek iného dejepisného žriedla, a tieto dôkazy rastú každým dňom pod rukou dnešnej vedy.

Leroy

Tie dôkazy vám, dôst. pane, darujeme. I bez nich je samozrejme, že evanjeliového Krista nesložili evanjelisti. Oni všetci sú Židia. Vidieť to jasne z ich slohu, ba ešte aj z ich zvláštného spôsobu myslenia. Keby boli mali podľa vlastného rozumu vymyslieť Krista, istotne by boli z neho zrobili alebo vodcu Židov, gniaviaceho pohanov, alebo — keby sa to pre

dejiny nemohlo urobiť, tak — rázovitého rabína. Čím mohol byť židovský rabín v tých časoch, vieme dosť dôkladne. Máme v Talmude siluety Hillela, Gamaliela, R. Samuela. Každý je dohadovačným a formalistickým rozprávačom, zaťatým šermovníkom výlučnosti svojho národa, každý v drobnostiach Zákona vidí os vesmíra. Teda tieto vlastnosti by boli evanjelisti zväčšili a priostrili až do nemožnosti a do nich by boli Krista vlastnej výroby obliekli. Ale pre toho Krista, ktorého skutočne opísali, ktorý sa robí pánom soboty, ktorý sa shovára so Samaritánkou, Krista, ktorý hovorí, že pohania z Východu a Západu predídu v kráľovstve synov Abrahámových — slovom pre tohoto Krista, ktorý má najširšie srdce na svete a najširšieho ducha — a je najkrajnejším protikladom židovského rabína, tí ľudia vôbec nemali ani látky v okruhu svojich myšlienok, ani ašpirácií. Taká kompozícia je so stanoviska literárnej kritiky holou nemožnosťou.

Siemionow

S inej strany hľadiac na vec, dodávam, keby boli evanjelisti vymysleli Krista, boli by z neho urobili čosi stoikovi podobného. Boli by pripísali svojmu hrdinovi, najmä ak ho chceli prepašovať za boha, nezlomnú vytrvalosť, zmužilosť, sebaovládanie, silné ako nepohnutelné bralo. To sú vlastnosti, ktorých pozitívnosť obyčajní ľudia vedia oceniť: „Iustum et tenacem propositi virum . . . impavidum ferient ruinae“. Ale že je pritom možná a i nekonečne pekná útláčnosť, spolutrpiaca s bolesťami ľudstva — že ten Kristus bez toho, aby padol so svojej vyvýšenosti, môže žialiť nad predvídanou zkažou mesta, zaplakať nad hrobom priateľa — že môže túliť k sebe a bozkávať deti — sadnúť si k hostine s mýtnikmi — dovoliť Magdaléne zmáčať mu nohy slzami a rozhrešiť ju preto, že veľmi milovala — že môže nohy umý-

val učeníkom a rozcítiť sa pri odobierke s nimi — to už nijako nemohli vymyslieť evanjelisti, ba im to ani len na rozum prísť nemohlo!

Ba evanjelisti idú ešte aj ďalej. Bez váhania rozprávajú o jeho usmrtení na vtedajšej šibenici! Azda povie dakto, že ich k tomu nútila známosť tej hlavnej udalosti. Dobre, ale čo ich nútilo rozprávať, že bol od sluhu zauškovaný, a ešte o množstve iných uponižujúcich podrobnostiach? Pri učeníkoch, čo chceli boha zo svojho majstra zrobiť, takéto dačo naozaj nemožno pochopiť. Ale oni idú ešte ďalej a rozprávajú bez okolkovania, že sa ten hrdina zarmucoval pred umučením, že chcel uprosiť Otca, že sa strachoval — že sa bál! — Popri takomto spôsobe, pánovia, ešte pochybovať o vecnosti evanjelistov, by bolo nesmyslom. Rozpovedanie takýchto vecí si potom, pravda, starodávni kresťania nevedeli vysvetliť a popudzovalo ono aj gnostikov k ostrým výsmechom a útokom. A naozaj, ničím si ho nevysvetlíme, iba pravdivosťou vecí a otrockou úprimnosťou svedkov-spisovateľov.

Je pravda, že takýto Kristus, všestranne ľudský, obrovský v slabosti, velebný v rozcítenosti, je nekonečne vyšší od stoika, ktorý nemá srdca. My to dnes rozumieme, alebo skôr cítime. Ale takého Krista nemožno vymyslieť!

Miss Wilsonová

A kde by len boli vzali takí ľudia taký nedostihnuteľný ideál lásky, na ktorého vymyslenie v starodávnej minulosti ani vzoru, ani látky nemali? Láska za starodávna nesiahala nikdy ďalej od múrov rodného mesta, a ešte aj tá láska k vlasti bola u nich popretkávaná pýchou, sebeckom a nenávisťou oproti cudzím. No, Kristus hneď ukazuje svetu srdce nekonečne široké, milujúce Otca, žijúce Jeho chválou a milujúce v Otcovi všetkých ľudí, blízkych

a ďalekých, dobrých a zlých, učeníkov a nepriateľov svojich. A jako vrelo miluje! Ako účinne a obetavo, ako všestranne miluje, starajúc sa o všetky možné biedy a potreby ľudí, telesné a duševné — ktože to všetko vyrozpráva, iba že zopakujeme celé evanjelium, celý život Syna človeka, ktorý je jedinou dlhočiznou refazou dobrodení, preukazovaných ľuďom dňom i nocou, bez oddychu a pokrmu, bez kútika, kde by si hlavu sklonil, a to až po konečnú obeť svojho života. Keď čítam, že sa modlil na kríži za tých, ktorí ho zabíjali — a spolu, že sveril svoju matku učeníkovi do opatery — vtedy naozaj neviem, čo je z oboch tých vecí dojímavejšie: jedno mi kladie ten vzor až do vysokosti neba — a druhé robí na mňa dojem, že mi je tak blízko, že sa ho dotkynam. To je najideálnejší a spolu aj najprírodzenejší pravzor, nevysvetliteľná jednota ideálu s prirodzenosťou.

A ten vzor svojej lásky ukazuje Kristus ľudstvu a žiada, aby sa navzájom milovali „tak, ako ich on miloval“. A jeho žiadosť je v tomto ohľade neobyčajne vysoká. Káže milovať Samaritána celkom tak ako rodáka, káže natoľko zabudnúť na seba, žeby sme si radšej sami nechali krivdiť, ako aby sme my robili bližným príkrostri; káže milovať nepriateľov a dobre im robiť. A aby sme mali čo milovať v tých všetkých, čo i najbiednejších a najhorších bytostiach, vynašiel nám prekrásnu zámenu: „Čokoľvek by ste jednému z tých najmenších učinili, mne ste to učinili ; — mne ste dali jesť a odeli ste ma, koľkokoľvek ráz ste dali jesť hladným a odeli ste nahých.“ Predivné umenie milosti — ktoré, čo je ešte divnejšie, vydarilo sa a bolo ohromne plodné v dejinách, ako ste to, pánovia, včera spomínali.

A takýto div by sa bol mal zrodiť v hlave niekoľkých židovských písmačov?!

Kňaz

Lahko by bolo ukázať, že celkom tak, ako s láskou Kristovou, je to aj s jeho múdrosťou, zadivujúcou učeníkov a nepriateľov a nejaviacou nič z tej obmedzenosti, ktorú badať na každej ľudskej múdrosť. Celkom tak je to i s jeho mravnou svätosťou, na ktorej nemožno spozorovať ani najmenšieho nedostatku alebo tieňu; a kým všetci ľudia sú hriešni, a najmä najpobožnejší to pokorne uznávajú, kým všetci odprosujú Boha za svoje hriechy, on jediný, najpokornejší z ľudí, nikdy a za nič Boha neodprosuje a ľudí smelo vyzýva: „Kto z vás ma obviní z hriechu?“ A celkom tak sa vec má s každou inou vlastnosťou, ktorú by sme chceli na Kristovi v Evanjeliu skúmať. Všade je čosi nedostihnuteľného, nikde nevídať hraníc — slovom, všade blýska z neho absolútno. A preto nemohli sami evanjelisti stvoriť túto postavu; oni boli totiž ľudia — a postava je božská.

Hainberg

Nemožno odškriepiť, že vlastnosti, ktoré sa javia na Kristovi, sú naozaj podivné; jednako iba v pomernom smysle ich možno nazvať neobmedzenými. Veď vždy sú to len ľudské vlastnosti: ľudská dobrota, trpezlivosť a svätosť; nijako nie nepomerné, absolútnemu vlastné vlastnosti. Myslím, že o tom nemožno ani pochybovať.

Kňaz

Dotkýnate sa veľmi ťažkej otázky, totiž samého tajomstva Vtelenia, čiže dvojitosti prirodzenosti v jednej osobe. No, predsa bez ďalšieho vysvetľovania odpovedám na nadhodenú otázku dvoma slovami. K ľudskej postave Krista samozrejme patria ľudské vlastnosti, a nie čisto absolútne. Jednako aj tie vlastnosti ukazujú sa v takej plnosti, v takej dokonalosti

bez tieňu, že, ako to vysvitá z nášho rozhovoru, nedovoľujú pripúšťať, ako by tá bytnosť mohla byť jednoduchou ľudskou osobnosťou. Výborne sa však dajú vysvetliť, ako to p. Deville podotkol, kresťanským článkom viery: Sám Stvoriteľ si prisvojil tú ľudskú podobu, stal sa jej naozajstným podmetom, a pre toto sa odblesk Jeho dokonalosti odzrkadľuje v nej, nakoľko je to v ľudskej prirodzenosti možné. No, predsa okrem tých predivných ľudských vlastností ožiarujú túto postavu aj absolútne božské dokonalosti, v ktorých sa nám božský podmet rovno ako by odhaľuje. Tými ľudskými ústami hovorí vždy vševedomosť Božia, tými rukami robí všemožnosť Božia neprestajne zázraky.

Leroy

Ach, dôstojný pane, dajte si pokoj so zázrakmi. Ony mi iba kazia Krista. Bez nich sa mi on vidí väčší a krajší, a najmä srozumiteľnejší.

Kňaz

Zázraký vám kazia Krista? A to už prečo? — Ľahká odpoveď: Pretože chápete Krista ako človeka vyššieho od všetkých ľudí, ktorému ani sebeklam, ani zaslepovanie iných predstieranými zázrakmi nijako nepristane, a nedívate sa naň ako na všemožného Boha. — Uznávam, že sa vám tak pochopený Kristus môže páčiť. Ale kde vziať toho Krista bez zázrakov? Kde ho hľadať? Či azda v evanjeliu?

Leroy

Vylúčiť, čo je v evanjeliume nadprirodzeného — a zostane taký Kristus.

Kňaz

Ba ešte čo! Nič neostane okrem najsamovoľnejších výmyslov obrazotvornosti.

Miss Wilsonová

Pravdu máte, dôstojný pane. Naozaj nič by neostalo z evanjeliového Krista.

Kňaz

Ráďte uvážiť, že zázraky pretkávajú celý život Kristov v evanjeliu. Jeho príchod na svet je zázračný; jeho učiteľské účinkovanie je opreté o zázraky, na ktoré sa Kristus stále odvoláva, keď žiada vieru pre svoje učenie. A robí tých zázrakov, podľa evanjelistov, na stá a tisíce. „Obchádzal, vraví sv. Matúš, všetky mestá a dediny, ohlasujúc evanjelium kráľovstva a uzdravujúc všetky choroby a všetky neduhy“. A evanjelium sv. Marka je celé iba opisom toho divotvorcu, ku ktorému sa schodia a tisnú všemožné biedy, že mu ani len oddychu a posilnenia nedožičia — a na jeho slovo miznú choroby, chleby sa množia, víchry a vlnobitia sa utišujú, mŕtvi vstávajú. „Prechodil — ako to utešene hovorí sv. Lukáš — dobre činiac a uzdravujúc všetkých“. — A konečne, keď šiel už na smrť, jasne predpovedá, že na tretí deň zmŕtvych vstane; a po smrti ukazuje sa v živom tele a dovoľuje sa ho dotýkať. — Zázraky sa vplietajú čo najužšie do všetkých významnejších čŕt a činov tejto predivnej bytnosti.

Povedali ste nám toľko pekných vecí o povahe Kristovej. Došli ste k úsudku, že evanjelisti takú postavu nemohli vymyslieť. Preto teda pamätajte, že to všetko, čo vás a nás na Kristovi tak očarúva, to všetko so zázrakmi úzko súvisí. Lúto mu je zástupu — ale tak, že zázračne rozmnožuje chlieb; dobre robí všetkým, čo sa mu približujú — ale tak, že ich zázračne uzdravuje; odpúšťa cudzoložnici — ale tak, že číta v dušiach tých, čo ju obviňujú, ich hriechy a píše ich do piesku; velebný je pred súdom Kajfáša — ale tak, že sa vyhráza svojim príchodom

na oblakoch v súdny deň. Slovom, vytrhnite z listov evanjelia zázraky, a všetko sa vám rozsype a nič vám neostane v rukách, iba nesúvislé, k sebe nepatriace črepy!

Škoda by to bola pre svet, či nie pravda? No, nielen škoda, ale aj nemožnosť. Ak evanjelisti povymýšľali zázraky, tak vymysleli aj celého nám známeho Krista. A jaký bol bez toho, a či vôbec bol naozajstný Kristus, to ani len približne nemožno uhádnuť. A vrátili by sme sa k onému už odvrhnutému nesmyslu, ktorý by bolo ťažšie prijať, ako všetky zázraky, totižto že evanjelisti sú tvorcami Krista.

Deville

Pán Leroy, a prečože by sme sa zdráhali prijať zázraky Kristove? Či nás ony azda nejako odpuudzujú? Rozumu, keď už uznal Boha nad sebou, zázrak nerobí ťažkosti, ako by bol azda nemožný — o tom, myslím, že sme sa už presvedčili. A srdcu, citu, mravnému smyslu, ba aj estetickému, celej duši, či sú zázraky Kristove nie milé?

Zázraky, o ktorých čítame v údajných svätých knihách iných náboženstiev, sú nesmyselné čudáctva, bez možného súvisu so skutočným svetom. Okrem toho sú často aj hrozné, ukrutné, obyčajne gniavia v hmotnom ohľade protivníkov. Poznáme dobre „avartary“ Višnu a Šivu, ako príklad bezuzdnej obrazotvornosti a ukrutnosti. O vážnom Zoroastrovi čítame, že zasadil cyprus, čo mu v niekoľkých dňoch v tak obrovský strom vyrástol, že si kráľ Vistaspa na jeho korune vystaval utešený palác. Múdry Buddha, vraj, zas päťsto lodí utvoril z ohňa. I draka, vraj, čo plameň vydychoval, zatvoril do svojej žobráckej kapsy... Také potvorstvá plodí ľudská obrazotvornosť, keď nedbá na skutočnosť a bezstarostne sa púšťa do krajiny divov. — Naproti tomu zázraky Kristove všetky sú rozumné, pekné, milé, všetky do jedného

sú dobročinné, nikdy nesmerujú k hmotnému zisku divotvorcu, ale vždy k obľahčeniu trpiaceho ľudstva; nad protivníkmi iba mravne vífazia.

Zázraky, ktoré ľudia predstierajú — ešte i tie, ktoré vymýšľajú na účet zbožňovaných hrdinov — obsahujú vždy, už či v samom deji, alebo v opise akúsi dávku šarlatánstva, zavádzania, tak že všetky ich okolnosti sa popostavujú akoby kulisy, reči sa vracia akoby k obecenstvu; všetko ako by vedome a či už ako samo od seba smeruje ta, aby sa zázračnosť javu v čí priaznivejšom svetle zablysla. Hľa, beriem si za svedka práve vás, pane, čo ste literátom, a iba pred chvíľkou ste prečítali evanjelium: Či je v zázrakoch Kristových čo i len odrobinka šarlatánstva?

Leroy

Nuž to nie, šarlatánstva tam vôbec niet.

Deville

Kristus je tak skromný, že sa vidí až ukrývať so svojimi zázrakmi. Zakazuje učeníkom o nich hovoriť, oddiaľuje nepotrebných svedkov, zmenšuje zázraky, ktoré zamýšľa robiť. Keď ho privedú k mŕtvole Jairovej dcéry, nájde tam plnú izbu plačúcich osôb. „Neplačte, vraví im, lebo to dievča nezomrelo ale spí. A smiali sa mu (dodáva evanjelista), keďže vedeli, že bola mŕtva“. A keď rozkázal, aby všetkých, okrem rodičov, poslali von, „vošiel do izby, chytil ruku dievčaťa, a dievča vstalo“. Či si tak počína šarlatán?

A vlastne Kristus ani neukrýva svoje zázraky, ani sa nimi nechvastá, ale ich robí iba takou jednoduchosťou, takou spokojnou istotou, ako by to byly najkaždodennejšie skutky. Slovom, Kristus robí najväčšie zázraky sveta najprirodzenejším spôsobom. Dáva zrak slepým, život mŕtvym, tak ako my

dávame hrušku dieťaťu — čo svedčí, že tá nadprirodzená moc je jeho vlastnosťou, ona mu je čímisi vnútorným, ako nám naša prirodzenosť. A ten prirodzený spôsob v zázračnosti sa v skutočnom živote ani len predstierať nedá, ako to každý cíti, ba by sa ani len prisnúť nemohol takým spisovateľom, akými boli evanjelisti — keby sa naň neboli dívali — ako tomu sám p. Leroy prisvedčí.

Leroy

Netajím, že stojím pred záhadou, s ktorou si neviem rady.

Miss Wilsonová

Pán Leroy, ak vás tá zázračná moc Kristova odpudzuje svojou velebnosťou, tak prizrime sa jej s opačnej strany, t. j. nakoľko je ona obmedzená a bezmocná. Mňa to veľmi dojalo, keď som niečo o tom prečítala v akejsi bezmennej anglickej knižke. Kristus ukazuje svoju nadprirodzenú moc, rozkazuje chorobám a živlom — a ľudia neutekajú od neho, neboja sa hrnúť k nemu, natískať sa mu, ba osmeľujú sa siahnuť ešte aj na jeho život! Akože je to možné? Možno, že sa ho zpočiatku i báli, ako Gerezania, čo pri pohľade na zázrak prosili, aby sa vzdialil z ich končín. Ale čoskoro sa presvedčili, že tá moc, tak silná pre dobro iných, je ako by bezbranná a bezmocná pre seba samú. Ten zázračný človek, ktorý robí, aby porazení mohli chodiť, sám si sadá od ustatosti pri studni Jakubovej; ten, čo rozmnožuje chleby, sám býva hladný a posiela učeníkov, aby šli do mesta nakúpiť živnosti. Nikdy sa nebráni, nikdy netresce svojou divotvornou mocou — hoci to aj proroci, ba ešte aj apoštoli, neraz robili. Iba raz ukazuje, že má moc aj usmrtníť. Ale ešte aj vtedy — ako to svedčí o útlosti jeho srdca — si volí na to bytnosť bez cítenia, figový strom, čo vyschne na je-

ho rozkaz. Je to teda moc neobmedzená, strašná, ale ktorú jej vlastná dobrota krotí a odzbrojuje — a odáva do rúk ľudí.

A toto je to, čo sily človeka bezpodmienečne prevyšuje, to je zázrak, ak aj nie najväčší, tak istotne aspoň najkrajší.

Kňaz

Tak je. Toto charakterizovanie zázrakov Krista, aké ste vy, slečna, s pánom Devilleom urobili, je naozaj uhádnuté a významné. Celkom inakšia je nadprirodzená moc, ktorú si ľudia-pretvárači pripisujú, inakšia tá, ktorú Boh svätým osobám niekedy uštedrí, a inakšia aj tá, ktorá je vlastnosťou vteleného Boha. U prvých, ako ste, pánovia, dobre povedali, cítiť akúsi nadutosť. U druhých badať pokornú nedôveru v seba, namáhavé modlenie, aby si naklonili Boha, úzkostlivé pripisovanie celej chvály Bohu. Peter, keď chce vzkriesiť Tabitu, modlí sa kľáčačky pri mŕtvoľe. Pavel leží krížom rozprestretý na tele mladíkovom, čo sa zabil, keď vypadol z obloka v Troade. Kristus, ako to vidno, sa ani telesne ani mravne nenamáha. Ba obyčajne ani neprosí Otca; a keď to aj robí, ako pri vzkriesení Lazara, vtedy jeho modlitba je iba poďakovaním. Svoje zázraky volá vecou Otca, aby naznačil ich božskosť, ale spolu, a to ešte častejšie, ich nazýva svojim dielom. Robí ich časom dotknutím, aby ukázal životodarnú silu svojho tela; ale najčastejšie iba jedinkým slovom, rozkazom. Rozkazuje chorobám, rozkazuje vetru a moru, rozkazuje smrti — čo živo pripomína sloh Stvoriteľov: „Nech sa stane svetlo — nech sa stane obloha — nech zrodí zem — a tak sa stalo“. Rozkaz je v ľudskej reči najvlastnejším výrazom stvoriteľského činu, ktorý je skutkom všemožúcej vôle; preto Kristove zázraky sú s tým stvoriteľským činom rovnorodé.

Hainberg

Teda vy, dôstojný pane, myslíte, že Kristove zázraky dokazujú práve jeho božstvo?

Kňaz

Hej, myslím, že spôsob, akým Kristus robí zázraky, môže byť vlastným iba božskej osobe.

Miss Wilsonová

Mne sa tak vidí, že — ani nehovoriac o jeho zázrakoch — skoro každé jeho slovo v evanjeliu, osobitne vzaté, žiari božskosťou, a je celkom nemožné v ústach jednoduchého smrteľníka. Akýže človek, prosím, by mohol povedať, čo Kristus na pr. vraví Marte, plačúcej nad hrobom svojho brata: „Ja som zmŕtvychvstanie a život; kto verí vo mňa, čo by aj bol zomrel, žiť bude...“ V čej hlave by mohly svitnúť a z koho úst by sa mohly ozvať slová: „Ja, svetlo, prišiel som na svet, aby každý, čo verí vo mňa, nechodil v temnostiach...“? Alebo tie predivne krásne blahoslavenstvá pre nadľudské stavy duší, ktoré svet predtým ani len po mene nepoznal? — Alebo to nerosozumiteľné a, po ľudsky vraviac, nedôsledné pro-roctvo, ktoré povedal učeníkom pri rozlúčke: Svet vás bude prenasledovať, vyženú vás zo synagóg, budú vás biť, zabíjať — „ale úfajte, ja som zvíťazil nad svetom...“? Ja neviem dostatočne vysloviť to, čo cítim, ale som si vedomá, že je v tých slovách akási nekonečná múdrosť, krása, moc, velebnosť, ktorá prevyšuje všetko, čo je ľudské, stvorené.

Deville

Máte pravdu. V takých slovách Kristových sa skrýva prvok nekonečnosti. Ale nie každý až ta došiel, že by to bezprostredne videl; a tomu, čo to ne-

vidí, to nemožno vysvetliť — lebo lepších slov na to nemáme. Jednako každý, aspoň v dejinných účinkoch tých slov môže zistiť, že sa v nich skrývalo čosi božského. Akýže mali účinok aj slová najväčších mysliteľov sveta? Boly to svetielka na močiarioch, čo sa na chvíľku zablysly, nič nezohrialy, nedýchaly nijakým životom. Naproti tomu každé slovo Kristovo bolo plodné a životodarné. Po stopách v dejinách ľudstva môžeme každé jedno z nich pozorovať, ako klíčilo a rodilo ovocie. Z tohoto slova sa zrodili mučeníci, z onoho panny, z iného dobročinné ustanovizne; z tamtoho sa vo svojom čase utvorily základy konštitúcie ľudstva, oddeľujúcej to, čo je cisárovo od toho, čo je Božie; z tohoto sa však dnes znova začína kľuť aspoň myšlienka všeobecného bratstva ľudí. A koľko takých kvetov a ovocia v ľudstve sa ešte z toho osiva vykľuje, kto by to mohol povedať?

Miss Wilsonová

Výborne! Ale v tom sa vám len predsa ešte nepoddám, že by totiž slová Kristove neboly pre každého, čo si ich chce premyslieť, zrejme božskými. Či je to, prosím pekne, nie jasne božské slovo: kázal sa milovať nadovšetko? Ľudia kážu, aby sme ich počúvali, nútia k tomu, aby sme sa ich báli, túžia niekedy po tom, aby sme ich milovali — ale či kážu? Či by mal nejaký smysel taký rozkaz? No, a čože povedať o žiadaní lásky pre seba od všetkých ľudí a nado všetko? To je nielen rúhanie, ale aj bláznovstvo, ktoré azda nikomu na rozum prísť nemôže. — A Kristus žiada práve takúto bezpodmienečnú lásku: „Kto miluje otca alebo matku väčšmi ako mňa, nie je ma hoden; a kto miluje syna alebo dcéru väčšmi ako mňa, nie je ma hoden“. A u iného evanjelistu ešte ostrejšie prikazuje, aby každá prirodzená láska bola neláskou, ako by nenávisťou v porovnaní s najvyššou jemu patriacou láskou.

Kňaz

Súhlasím s vami a myslím, že čím väčšími by sa niekto vhlbil do evanjelia, tým viacej takých zrejme božských slov Kristových by spozoroval. K ním pripočítam, čomu sa, pánovia, azda diviť budete, aj tvrdenie o svojej vlastnej božskosti. Treba vedieť, že je nekonečný rozdiel medzi tým tvrdením pred pohanmi a medzi monoteistickými Židmi. U pohanov bývali niekedy rozsiahlym panovaním nafúkaní monarchovia, ktorý si božstvo privlastňovali. Bolo to, pravda, rúhanie a šialenstvo, ale sa už len predsa akosi dalo vysloviť, lebo u pohanov byť bohom bolo toľko, ako byť jedným z veľa bohov, trochu vyšším od ľudí. Ale pred Židmi, monoteistami, ktorí chápali Boha celkom ako aj my, ako Stvoriteľa nekonečne dokonalého, učiť, že je Bohom, žiadať si božskú úctu — to je voľačo tak závratne vysokého, tak nekonečne veľkého, že ani len pomyslieť si nijako nemožno, aby sa jednoduchý človek na to opovážil... aby bol tak strašne pyšný... tak nadľudsky bezočivý... Až mráz prechádza človeka, keď si len pomyslí na tak hroznú vec.

Siemionow

Odpusťte, že vám práve v tejto veci protirečím. Čím bol Kristus, to neviem. To jedno viem istotne, že nebol bytnosťou našej miery. Ani nepochybujem, že mal akúsi nadprirodzenú moc, ktorú upotreboval pre dobro ľudstva. Ale jednako tým všetkým netvrdil o sebe, že je Bohom.

Kňaz

Hľa, tak vy čítate evanjelium, páni novokresťania, tolstojovci „e tutti quanti!“ Vyčítúvate z neho mravné učenia, čo sú obdarené tými výsadami, aby sa nám mohli páčiť; ale články viery, čo sú v ňom ako základ celého staviska, ako kostná sieť toho ú-

stroja, viete akosi vôbec nespozorovať. Kristus často učí láske — to je pravda, ale ešte častejšie požaduje vieru a poučuje o nej. O svojom božstve Kristus zvlášť hovorí skoro na každom liste evanjelia učeníkom, zástupcom, farizejom. A jako im hovoril? — Najsrozumiteľnejším spôsobom, aký len vôbec môže byť. Azda by sme chceli, aby im povedal: Ja som Boh? Ale si len pomyslime, čo by bolo, keby začal takou výpoveďou. To by bolo slovo, čo všetko mliaždi, oslepuje. Bilo by do očí, ako žiar poludňového slnka, a každý z poslucháčov by mu naozaj zle porozumel. Pohania, ktorí niekedy tiež počúvali Kristove reči, by ho boli istotne tak rozumeli, že sa pokladá za jedného z mnohých bohov. A Židia, monoteisti, ako som povedal, by to ináč neboli rozumeli, iba tak, že ten človek zapiera, že Boh je len jeden, alebo že sa ako šialený rúha najvyššej Bytnosti, čo tróni na nebi.

A tak Kristus predivne múdre hovorí o tejto pravde, postupne, a ako by po kúsku, určujúc takýmto spôsobom svoj pomer k poslucháčom už známemu Otcovi nebeskému, aby takto srozumeli, že on neberie Otcovi božstvo, ani si nepripisuje druhé božstvo, ale to isté, ktoré má Otec, a ktoré jemu večným rodením udeľuje. Teda najprv sa stále nazýva Synom toho Otca, Synom Boha. Ten názov mohli zpočiatku nie celkom srozumieť, keďže vôbec spravodliví vo Svätom Písme sa deťmi Božími nazývajú. Ale hneď im prichodilo spozorovať, že sa pokladá za Syna Božieho nie v tom mravnom smysle, ale v akomsi inom, jemu samému vlastnom, naozajstnom význame. Najmä u Židov bolo voľačo neslýchaného — niet nato ani jedného príkladu v celom Písme — aby jednotlivá osoba, iná ako Kristus, nazvaná bola Synom Boha. V množnom počte, hej, čo už samo sebou upozorňuje monoteistov, že treba rozumieť v prenese-
nom smysle. Potom, hoci Kristus často rozpráva o svo-

jom synovstve a často i o našom, jednako svoj a náš pomer k Otcovi nikdy nezahrňuje spoločným názvom. Hovorí často: „Otče môj“, vraví tiež: „Otec váš“, ale nikdy: „Náš Otec“. Hovorí: „Buďte synmi Otca vášho“, ale nikdy: „Sme synmi“ — lebo v celkom inom smysle rozumie tieto dva synovstvá.

Miss Wilsonová

A predsa sa modlí: „Otče náš.“

Kňaz

Nehovorí to spolu s nami, len sa nám tak káže modliť: „Vy však sa budete takto modliť: „Otče náš...“ Že spôsob, ako Kristus rozlišoval a označoval svoje Božie synovstvo, bol naozaj jasný, to nám dostatočne dokazuje miesto v evanjeliume, v ktorom čítame, že „preto ho Židia na smrť hľadali, že Boha nazval svojim Otcom, robiac sa rovným Bohu“.

Leroy

Možno, že mu neporozumeli.

Kňaz

Kristus, ako na veľa miestach evanjelia vidíme, nedorozumenie vo vážnejších veciach opravoval, a to, ktoré najväčšmi potrebovalo opravenia, ak bolo naozaj nedorozumením, vždy väčšmi stupňoval. Vidíme len, ako si počínal na pr. pri vyznaní Petrovom, pre ktoré sa tento Peter stal účastným hodnosti skaly Cirkvi? Na otázku Kristovu, za koho ho pokladajú ľudia — odpovedajú apoštoli, že ho pokladajú za jedného z prorokov — teda sluhov Božích v mravnom smysle. Ale na otázku, čo oni sami o ňom myslia, odpovedá Peter: „Ty si Kristus, Syn Boha živého“. A čo na to Kristus? Či azda voľačo opravuje v

tých slovách? — Ba naopak, slávnostne ich potvrdzuje, vyhlasujúc, že to vyznanie nepochádza odinakaľ, iba z nadchnutia nebeského Otca, a odmeňuje Petra výnimočnými darmi.

Siemionow

Uznávam, že to synovstvo Božie, ktoré si Kristus pripisuje, je čímisi neobyčajným, čo ho od ľudí celkom oddeľuje. Ale prečože by mu bolo treba nevyhnutne byť, ako to vy, bohoslovci, chcete, jedno s Otcom a samým Bohom?

Kňaz

Pretože Kristus bližšie a veľmi výrazne určuje to svoje synovstvo a pripisuje si najbytnostnejšie (najesenciálnejšie) vlastnosti Božie, všetky po poriadku, vysvetľujúc, ako som už spomenul, že ich má od Otca a spolu s Otcom. A tak si pripisuje večnosť, keď hovorí Židom: „Skôr ako bol Abrahám, ja som“ — pre čo ho aj ukamenovať chceli ako bohorúhača. Alebo keď pred smrťou vraví Otcovi: „Osláv ma slávou, ktorú som mal u teba prv, ako bol svet.“ Pripisuje si všemožúcnosť, keď hovorí: „Ako Otec kriesi mŕtvych a oživuje, tak i Syn oživuje, koho chce.“ Pritom dopodrobna vysvetľuje, že on, Syn, nie osobytne, ale spolu s Otcom činí všetko, keďže vedomosť, moc a každý čin — od Otca je v Synovi. Či niet tu pri ruke akejsi Biblie, aby sme to v samom doslovnom znení mohli vidieť?

Deville

Aha, práve tu je Biblia.

Kňaz

Otvorme si, na pr. piatu hlavu sv. Jána.

Kristus uzdravil v sobotu chorého pri rybníku Bethesda a kázal mu vziať si posteľ. Židia sa na tom pohoršujú a pokladajú to za porušenie soboty. Kristus im na to odpovedá:

„Môj Otec až dosiaľ pracuje, aj ja pracujem.“

Pod týmito slovami Židia tak výrazne rozumejú, že Kristus stotožňuje svoje účinkovanie s Božím, že hneď čítame, čo som pred chvíľou uviedol:

„Preto ho Židia väčšmi hľadeli zabiť, lebo nielen že znesväcoval sobotu, ale i Boha nazval svojím Otcom, robiac sa rovným Bohu.“

Na to im odpovedá Ježiš Kristus, že keď posudzujú jeho skutky, posudzujú Boha, za ktorého ctiteľov sa pokladajú; a to preto, že on, Syn, nemá a ani nemôže iné robiť ako Otec:

„Amen, amen pravím vám: Nemôže syn sám od seba nič robiť, iba čo vidí, že Otec robí. Veď čokoľvek On robí to robí podobne i Syn.“

Ba ešte i moc kriesenia mŕtvych, ten najdokonalejší prejav všemožúcnosti, je spoločný Otcovi a Synovi:

„Ako totižto Otec kriesi mŕtvych a oživuje, tak i Syn, koho chce, oživuje.“

Konečne, aby nemysleli, že sú dve všemožúcnosti, dve božstvá, Otcovo totižto a jeho, jasne im vysvetľuje, že vlastnosť Božia: byť žriedlom a darcom života — od Otca prechodí na Syna:

„Mŕtvi počujú hlas Syna Božieho a tí, ktorí počujú, ožijú; lebo ako Otec má život sám v sebe, tak dal i Synovi, aby mal život sám v sebe.“

Či je to nie dosť dôkladné vyslovenie jeho totožnosti s Bohom-Otcom? A či azda chceme, aby nám

Kristus výrazne povedal, že on je jedno s Otcom, že je on v Otcovi a Otec v ňom? Hľa, i to všetko doslovne najdeme, keď prevrátíme niekoľko strán v desiatej hlave. Poučuje tu Kristus o dobrom pastierovi a končí takýmto záverom: Nikto nevytrhne z mojej moci ovce moje, lebo samozrejme nikto ich nemôže vytrhnúť z moci Otca môjho, Boha, a ja i Otec sme jedno.

„... Ja im dávam večný život, a nezhytnú na veky, a nikto ich nevytrhne z mojej ruky. Čo mi dal môj Otec, to je väčšie nado všetko, a nikto (ich) nemôže vytrhnúť z ruky môjho Otca. Ja a Otec sme jedno.“

Na to Židia znova berú kamene —

„pre rúhanie (tak hovoria) a to, že ty, súc človekom, robíš sa sám Bohom.“

A Kristus sa tomu neprotiví, ale im iba ukazuje najprv „a minori“, že sa nerozvážne prenáhli, a potom sa zasa vracia k svojmu tvrdeniu:

„... Otec je vo mne a ja v Otcovi.“

Čo keď počujú Židia, ešte raz ho chcú chytiť — ale on nebadane „uchodí z ich rúk.“

A teraz už poďme k tej predivne krásnej rozlučnej reči pri poslednej večeri, keď aj apoštolovia mali ten dojem — aj my ho máme — že Kristus už hovorí o všetkom jasne, bez podobenstvá a obrazov. Dáva on vtedy vznešené naučenia o láske, ale ani na vieru nezabúda, a nevynechá ani svoju božskú jednotu s Otcom.

Čítam začiatok štrnástej hlavy:

„Veríte v Boha, i vo mňa verte!“

Iba Boh má právo kázať v seba veriť, lebo len Boh je predmetom náboženskej viery; teda Kristus si

tu božské právo privlastňuje, keďže káže veriť v seba. Už sto ráz to robil. Skoro pred každým uzdravením sa pýtal: „Či veríš?“ — „či veríš v Syna Božieho?“ Tu zvlášť výrazne slučuje vieru, ktorú si pre seba žiada, s vierou v Boha. — Rovnaké s tým žiadaním viery je žiadanie lásky nado všetko, o čom slečna Wilsonová rozprávala a čo je tiež dôkazom, že si Kristus božstvo pripisuje.

Deville

Dovolím si poznamenať, že nie menej je výlučným právom Boha prijímať poklonu, adoráciu. Najsvätejší ľudia sa tohoto hrozili, ako Pavel a Barnabáš v Lystre, podobne anjel u Daniela a v Zjavení sv. Jána. A hľa, Kristus podľa evanjelia často dovoľuje, aby sa mu takto klaňali, a to ešte aj chváli. Ba, čo viac, slávnostne vyhlasuje, že má právo, aby sa mu celkom tak klaňali, ako sa Bohu klaňajú: „Aby všetci ctili Syna, hovorí, tak, ako ctia Otca.“

Miss Wilsonová

Nie som bohoslovcem, ale sa mi zdá, že je podobne nie menej Bohu vlastnou vecou hriechy odpúšťať, dávať večný život, bývať v duši spravodlivého. A to všetko si Kristus tiež privlastňuje. Hriechy odpúšťa dobrovoľne, neprosený, porazenému, Magdaléne. O svojich vyvolených ovečkách vraví, ako sme to práve teraz počuli, že „im dáva večný život.“ Bývanie v dušiach, spolu s Otcom, pripisuje si tými utešenými slovami pri poslednej večeri: „Ak ma voľakto miluje, bude zachovávať moju reč, a môj Otec ho bude milovať, a prídeme k nemu a urobíme si bývanie u neho.“

Hainberg

Ten výraz: „Bude zachovávať moju reč“, mne, právnikovi, pripomína, že si Kristus neodškriepiteľne

počína ako zákonodarca, stojaci aj nad zákonom Mojžišovým, ktorý predsa Židia za zákon Boží pokladali. Ráďte si všimnúť hlas, akým hovorí, keď učí na Hore blahoslavenství: „Počuli ste, že starým bolo povedané... a ja vám vravím...“ On ako by doplňoval ten zákon, no predsa nijako nie je to vysvetľovanie jednoduchého učiteľa, ale vysvetľovanie zákonodarcu. Konečne, keď ho kedysi farizeji znepokojovali s predpismi o sobote, povedal im naozaj nie dvojsmyseľne: „Pánom je Syn človeka ešte aj soboty!“

Kňaz

Slovom, Kristus si pripisuje všetky božské práva. Ako tu ešte možno pochybovať o tom, že si pripisuje božstvo? Ale vráťme sa ešte k nášmu záhlaviu o poslednej večeri. Po onom požadovaní viery Filip ho prerušuje:

„Pane, ukáž nám Otca, a vystačí nám.“

A Kristus mu odpovedá:

„Tak dlhý čas som s vami, a (ešte) ste ma nepoznali, Filipe? Kto mňa vidí, vidí i Otca. Akože ty (teda) vravíš: „Ukáž nám Otca?“ Či neveríš, že ja som v Otcovi a Otec je vo mne? Slová, ktoré vám ja hovorím, nehovorím sám od seba, ale Otec, ktorý býva vo mne, robí tie skutky (t. j. zázraky, čo dokazujú pravdu mojich slov). Či neveríte, že ja som v Otcovi a Otec je vo mne? Ak nie, (tak aspoň) pre samé (zázračné) skutky verte.“

Konečne, rozprávajúc o Sv. Duchu, ktorý bude tešiť učeníkov, keď on odíde, vysvetľuje, že ten Potešiteľ od Otca pochádza, a tým i od neho prijíma, čo má; a to, ako hovorí, preto, že

„všetko, čo má Otec, je moje.“

Či o jednote v božstve môže byť jasnejšia výpoveď, ako je to v týchto slovách?

Potom, keď nám už Kristus takto všemožným spôsobom a až po samozrejmosť určil ten smysel, v akom sa pokladal za Syna Božieho, môžeme srozumieť veľkú drámu, čo sa odohrala pred súdnou stolicou Kajfášovou. Kristus stál obžalovaný pred sanhedrinom, najvyššou vtedy vrchnosťou národa. Veľkňaz sa ho úradne opýtal: „Zaprísahám ťa skrze živého Boha, aby si nám povedal, či si ty Kristus, Syn Boží?“

A Ježiš mu odpovedal: „Ja som“ — a hneď dodal, že toho istého Syna človeka, ktorého dnes súdia, „uvidia sedieť na pravici moci Božej“, keď príde súdiť svet.

Nemohlo sa pochybovať o smysle tohoto vyznania. Treba bolo — alebo si kľaknúť — alebo roztrhnúť svoje šaty z hrôzy nad ošklivým rúhaním a odsúdiť rúhača podľa zákona na smrť. Najvyšší židovský súd volí odsúdenie — a Ježiš ide na smrť práve len preto, že sa robí Synom Božím, Bohom z Boha. To je i formálne právna aj naozajstná príčina jeho smrti. To tvrdenie, tak často opakované za jeho života, to bolo, ako sme videli, čo rozčúlilo starších židovských, čo pripravilo posledný útok, a to isté tvrdenie, slávnostne zopakované pred sanhedrinom, mu prinieslo výrok smrti. — A viacej nik nemá právo pochybovať o tom, či Kristus svedčil o svojom božstve, keďže pre toto svedectvo umrel.

Siemionow

Ach, ja biedny, čože si teraz počnem s tým Kristom, keďže ho nemožno očistiť od nárokov na božstvo?!... Ctil som ho a miloval ako div sveta — a teraz mi ho vytrhujete zo srdca, z duše!...

Leroy

Ja tiež už celú štvrtúhodinu o tom istom rozmýšľam — a teraz začínam rozumieť, odkiaľ sú tie zúfalé pokusy niektorých ľudí, zaradiť celé jestvovanie Krista medzi báje — a mať s ním pokoj. Ale viem — ani to sa nedá.

Kňaz

Nie, pánovia, nekrivdíme vám. Vytrhujeme vám zo srdca modlu vlastnej výroby a dávame vám Boha, ktorý vám dá ešte viacej ako pokoj a šťastie. Len sa nezastavujte hlavato na pol ceste.

Vrstovníci Kristoví sa rozštiepili na tri mienky o ňom: Jeho príbuzní a blízki z Nazaretu mysleli na začiatku jeho učiteľského úradu, že je bláznom, a chceli ho chytiť. Starší židovskí usúdili, že je spustlým človekom, ktorý sa proti Bohu so zlým duchom spolčuje. Konečne jeho učeníci padajú k jeho nohám a vyznávajú: „Pane môj a Bože môj.“ Každá z tých mienok má aký taký logický podklad a smysel. Štvrtá, dnes vymyslená mienka, že Kristus sa pretvaroval, a bol svätý — klamal, a bol spasiteľom — je, ako sme videli, nesmyselná a vôbec nemožná. Treba si teda voliť medzi tromi prvými. — A takto teda prvej mienky by sa dnes, po všetkom tom, čo Kristus vykonal, azda iba blázon pridržiaval. Druhej, verte mi, pánovia, sa až podnes pridržiava viac ľudí, ako by sa zdalo. Keďže nemôžu milovať Krista, pekelne ho nenávidia, ako by bol vteleným zlom. A predsa táto mienka je tak ohavná, že tí ľudia sami pred sebou sa k nej priznať neodvažujú. Nič nám teda nepozostáva, iba s učeníkmi Kristovými vyznať mu, že je Pánom naším a Bohom naším.

Deville

Celkom správne. Treba sa rozhodnúť. Oproti iným historickým udalostiam, oproti vedeckým vy-

nálezom môžeme, ak chceme, zostať ľahostajnými, môžeme si povedať: Nejde mi o to, či je to pravda, alebo nie, nech sa o to iní starajú. Oproti Kristovi len tak dlho môžeme ostať ľahostajnými, pokým nič alebo skoro nič o ňom nevieme. Ale keď už raz človek spozoroval jeho vplyv v dejinách, keď čo i len raz dobre prečítal evanjelium — vtedy mu už prichodí ísť ďalej; treba mu odpovedať na otázku, ktorú Kristus dáva ľudstvu: „Vy ma za koho pokladáte?“ Odstrániť ten ohromný zjav, akokoľvek by nám zavadzal, nemožno, lebo nemožno ani len pomyslieť, ako sme videli, že by ho boli evanjelisti len tak z ničoho stvorili. Prekrútiť ten zjav tiež nemožno. Ved' akože ho prekrútiť? Pripustiť, že Kristus bol zručným šalbciarom — je nesmysel, a také dačo sa ani len pomyslieť nedá. Pripustiť, že bol šľachetným a svätým, ale bez zázrakov a bez božstva — tiež nemožno, ak čo i len trošku uznávame evanjelium; totiž zázraky a tvrdenie o vlastnom božstve sú nerozlučiteľné od opisovanej postavy v evanjeliu. Konečne pripustiť, že všetko, čo je v evanjeliu nadprirodzeného na Kristovi, pododávali učeníci — je to isté, ako vrátiť sa k nemožnému prepokladu. t. j. k tomu, že evanjelisti stvorili evanjeliového Krista, čiže to všetko, čo nás na tej osobnosti očarúva a divom naplňuje ako vec, čo prevyšuje každú ľudskú mieru a dôvtipnosť.

Túto malú knižku nebudete môcť odpratať s cesty! Ona je tu — a niet iného východiska iba uveriť a padnúť na kolená.

Miss Wilsonová

Hej, uveriť a padnúť na kolená pred Ním! Či sme dnes ešte azda nevideli dosť božských krás? A koľko sme z nich ešte vynechali, ktoré sa nám tisnú na myseľ! Ach, ako dobre rozumiem teraz ten zúfalý, a jednako tak utešený výkrik sv. Jána, ktorý, keď

napísal svoje evanjelium (najkrajšiu knihu na svete!) a podistým, keď ho prečítal, zbadal, že je tak nedokonalé v porovnaní s tým predmetom, ktorý mal v duši — že sa mu vydrala zo srdca veta, že keby sa malo všetko o Ježišovi napísať, tak by sa ani na celom svete všetky tie knihy nepomestily.

Siemionow

Teda čo robíš teraz?

Kňaz

Ísť a pomodliť sa k Nemu.

Siemionow

Hej... akiste len to jedno... pomodliť sa k Nemu.

Leroy

A ja sa aspoň tú modlitbu pomodlím, ktorej nás On sám naučil.

ŠIESTY VEČER

Nasledujúci deň ráno Bielski náhle odcestoval do Varšavy. Vrazil, že ho akési veci redakcie, ku ktorej patrí, neočakávane volajú. Lúčil sa so mnou so zvláštnou srdečnosťou, ktorú som uňho prv nebadal, a povedal mi, že hoc aj protivné názory prejavoval, jednako ho len naše rozhovory donútily myslieť a otvorily pred ním nové obzory, po ktorých sa ešte bude chcieť lepšie rozhliadnuť. Akiste najmä náš posledný rozhovor o osobe Kristovej ho hlboko dojal. Priznal sa mi, že nikdy nečítal evanjelium; len toľko z neho vedel, koľko mu s kazateľnice do uší doletelo, keď ešte ako študent chodieval do kostola. Toto je mi vysvetlením toho, prečo bol taký skromný pri včerajšom rozhovore.

No, miesto neho zjavil sa pri obede iný hosť, mužský v sile veku, s chudšou, trošku počernou tvárou, črty ostré a výrazné, oči bystré, vlasy už trošku postriebrené, nakrátko strihané. Skoro cez celý obed mlčal, ale nakoniec vidiac, že sa všetci poznáme, a že nás prítomnosť neznámeho trošku hatí v rozhovore, osmelil sa a predstavil sa nám, počínajúc si pritom veľmi jemne. Bol to Španiel, Don Luiz de Pardoval, ktorého len nedávno oslobodilo od dosť vysokého úradu v Andalusii znova vtedy oživujúce ministerstvo Sagastovo, a ktorý sa práve preto srdečne tešil svojim prázdninám. Hneď sme sa s ním spria-

telili. Miss Wilsonová mu porozprávala, aspoň tak zväčša, obsah našich predošlých rozhovorov. Don Pardoval pozorne počúval, mraštiac trošku obrvy, až konečne povedal hlasne a s prízvukom:

— To všetko ma veľmi zaujíma, lebo aj ja myslím, že nieto iných otázok na svete, o ktorých by viac bolo hodno myslieť. Jednako, ak chcem byť úprimný — a inakším ani neviem byť — treba mi povedať, že tie vývody sú veľmi neurčité. Nie kresťanstvo všeobecne vzaté javí nadzemskú silu a vedie ľudstvo k spaseniu — ale katolícke kresťanstvo. Katolícka cirkev — iba tá je konkrétnym výtvorom Kristovým na svete, v ktorom možno ohmatať božskosť.

Miss Wilsonová

Ale, vy hneď rozbíjate pomernú shodu, ku ktorej sme už dochodili!

Don Pardoval

Ja vám ukazujem cestu k shode nie len pomernej.

Deville

Viem, vy so svojho stanovista inakšie nemôžete hovoriť. Ale práve to je prejav katolíckej bezohľadnosti. Na šťastie Kristus má širšie srdce, ako to v Ríme pripúšťajú.

Kňaz

Kristus má tak široké srdce, že chce, aby všetci ľudia vstúpili do jeho Cirkvi. Veď povedal, že má byť „jeden pastier a jeden ovčinec.“

Siemionow

Aha, už vidím, ako sa tí dvaja páni bohoslovci začínú tekstami biť! Ja patríam k tým svetárom, čo si takúto šermovačku málo cenia a neľúbia jej rinčanie.

Deville

Teksty sú najväznejším dôkazom, lebo sú Božím slovom. No, zato uznám, že tu niet na to miesta, aby sme nimi polemizovali. A keď sa to p. Siemionowi tak páči, sľubujeme sa ich zdržovať. Upotrebíme dľa možnosti len faktá. Preto hneď prosím p. Don Pardovala, aby si všimol, že má do činenia s predstaviteľmi niekoľkých veľkých nekatolíckych národov, v ktorých predsa kresťanstvo žije a prekvitá.

Hainberg

A práve tie národy kvitnú. Či vám je nie podivný veľký vzrast a pokrok protestantských národov, a razom cofanie a úpadok katolíckych na celej čiare? Nechcem zmenšovať výborné vlastnosti Francúzov, Španielov, Talianov, ktoré si sám veľmi vysoko cením, ale zisťujem, že spomínaný pohyb naozaj jasne badať na celom svete. Vzmáha sa Anglicko, rastie Nemecko, kvitnú ohromné Spojené štáty. Aby som bol kratším, ani nespomínam menšie krajiny a nehovorím o Rusku, že by som tak len protestantské národy porovnal s katolíckymi. Ten vzrast a prevaha sú nielen hmotné, ale aj duchovné a kultúrne, ako to uzná každý, kto sa aspoň trochu širšie rozhladel po svete. S druhej strany latinské národy, ktoré nevyužili reformáciu a zamurovaly sa do úzkeho katolicizmu, vždy väčšmi upadajú. Francúzsko nielenže ustúpilo na bojištiach, ale došlo ešte aj k bezpríkladnému rozkladu, ktorého malým pokusom je Panama a obrazom „Entartung“ Nordauva. Keďže svojho času odvrhlo reformáciu, dnes došlo až ta, že chce kresťanstvo celkom vykántriť. Španielsko, Taliansko sú, pravda, ešte nie tak ďaleko v rozklade, ale aj ony sú ďaleko od dávnej moci. Po dlhých revolúciach sa nemôžu zotaviť, po stránke myšlienkovvej plodnosti sostúpily na druhé miesto,

ba ešte, ak sa nemýlim, aj v náboženskom ohľade sú hlboko podkované. Rakúsko tiež ztratilo svoju nadvládu v Nemecku. Oslabené a náboženskými štvanicami rozbité len preto ešte živorí v strede Európy, že sa celkom o nemecký štát oprelo. — Čo nám to všetko hovorí? Či je to nie dôkazom toho, že katolícke krajiny vôbec ztratili akýsi vážny životný prvok, ktorý si protestantské krajiny zachránily — iným slovom, že reformácia je dokonalejším tvarom kresťanstva ako katolicizmus?

Don Pardoval

Nie, pane, to nič nedokazuje. Dočasná politická prevaha, ba v istom smysle i vzdelanostná — hoc by mi tu prichodilo tiež veľa pododávať k vašim poznámkam — môže z rozličných iných príčin pochodiť a nerozhoduje o pravdivosti náboženstva. Keby takáto prevaha bola smerodajná, tak by v IX a X. storočí podistým bolo prichodilo súdiť, že mohamedanizmus je pravým náboženstvom, nie kresťanstvom, keďže vtedy v Kordove, Granade, Toledě, Seville, Valencii a v Afrike, začnúc od Maroka až po Egypt a cez stred Azie až po Turkestan a až po Indiu sa budovaly a kresaly paláce, ako je Alhambra a Alkazar mešity, ako je kordovská katedrálka, keď sa v blízkosti tých palácov a modlitebníc hromadily obrovské knižnice, a prednáškové siene sa ozývaly filozofiou Aristotela, počtovedou, hviezdárstvom — vtedy u nás kresťanov ledva sa myslelo o zakladaní bivií a trivií a o bezpečnosti ciest sa ešte ani len nesnívalo; len strach pred polmesiacom ako mora gniavil útle púčky našej vzdelanosti. — Podobne na začiatku XVII. storočia na tom istom základe by bolo treba súdiť, že protestantizmus je bludom a katolicizmus pravdou. Vtedy totiž všetky protestantské krajiny boli podrancované: Anglicko prežívalo najkrvavejšiu vnútornú revolúciu, v ktorej i kráľov-

ská krv tiekla, protestantské Nemecko bolo strhané tridsaťročnou náboženskou vojnou a i čo do vzdelanosti strašne zaostalé, vo Francúzsku bol protestantizmus celkom potlačený, a zatiaľ katolícke Francúzsko, Španielsko, svätá Rímska dŕžava panovaly nad Západom. Taliansko malo ohromný význam pre svoj obchod a umenie; vo východnej Európe zas napredovalo Poľsko, Južná Amerika skoro celá patrila Španielsku, v Severnej naširoko zapúšťalo korene Francúzsko, v Indii malo prvenstvo Portugalsko... Či by človek z toho času nemal právo uzatvárať podľa zásady p. Hainberga, že práve katolicizmus je životnou formou kresťanstva a protestantizmus ukrýva v sebe akýsi zárodok smrti? Istotne by mal väčšie právo tak uzatvárať, lebo ten úpadok protestantských krajín prišiel hneď, ako prijali reformáciu, a jasne súvisel s tou náboženskou zmenou.

Ja teda z tohoto všetkého robím len ten vývod, že otázka o božskosti náboženstva je mimo tých politických a vzdelanostných zmien národov. A dodávam svoj úsudok, že dnešné prítmenie u latinských národov je priechodným zjavom, z ich dejinného vývoja vyplývajúcim. My sme sa skôr scivilizovali a skôr sme dozreli ako anglo-germánske národy. To možno pripísať alebo tej okolnosti, že sme sa skôr stretli so starým Rímom a prijali jeho reč, alebo vrodenným schopnostiam kmeňa, lepšiemu podnebiu, ktoré sa nám dostalo za podiel, alebo konečne tomu, že ako to náš Balmes dôkladne odôvodnil, reformácia zdržala vzdelanostný pohyb, čo v XV. storočí európske národy zachytil. Nech už bolo akokoľvek, jednako sme my len skôr zakvitli a i dozreli, a tak sme tiež skôr došli k istému zjavu vyčerpania a ako by k odkvetu, v ktorej zmene nás vy, neskorší vo skutočnosti, čo do tvorivej sily predstihujete. V pomeroch, aké sú dnes, v nejednom ohľade, priznávam sa, nemôžeme sa vám vyrovnáť. Ale či tá vzdelanosť, ktorej vy

dávate tón, je vyššia ako tá, ktorú sme my vytvorili, to je iná otázka.

Siemionow

A či myslíte, že po tejto zmene odkvetu latinských národov môže znova prísť kvitnutie?

Don Pardoval

Myslím, že pokladanie terajšej zmeny osudne za poslednú, je chápanie vecí, hodné dekadentov, ktorí, keď sa sami vrhajú do ničoty, blúznia, že sa svet s nimi prepadá. Sú rastliny, čo len raz kvitnú, ale stromy po každej zime znova kvitnú cez dlhé roky. Už dnes vidím v Španielsku vážne znaky začínajúceho sa znovuzrodenia.

Miss Wilsonová

Páčia sa mi ľudia dobrej mysli. To je znak duchovného zdravia.

Leroy

Celkom súhlasím s tým názorom. Dodám len, že ten úpadok latinských kmeňov vyžaduje viac poznámok, čo konečne i Don Pardoval podotkol. Vytiskajte nás, pánovia, Nemci, Angličania, Američania, z mnohých pozícií, ktoré sme dosiaľ my mali v politike, v obchode, v priemysle, vo vede — to je pravda — ale predsa, keď si chcete duševne oddýchnuť po tej námahe, použiť nadobudnuté bohatstvá na duchovnú besedu, tak prichodíte k nám Talianom, Španielom, Francúzom po lotosový kvet vzdelanosti, alebo si dávate naše tvorby k sebe prinášať. Pravda, badať u nás klesnutie nábožensko-mravného života. No, zato aj tu je ešte akási náhrada, lebo u čiastky národa, čo verí, je náboženský život tým horlivejší a vnútorne silnejší. A myslím, že vás, pánovia, neurazím,

keď poviem, že práve ten z latinských národov, ktorý v beznáboženskosti najďalej zašiel, spolu vydáva aj najkrajšie kvety náboženskej obetavosti.

Miss Wilsonová

Tým sa vôbec neurážame, p. Leroy, lebo to je číra pravda. Ako Angličanka málo vecí závidím Francúzsku, ale jednako vám len závidím vašich misionárov.

Kňaz

Ja zas dodávam, že dnešný rozklad katolíckych krajín má okrem tej príčiny, ktorú Don Pardoval správne spomenul, ešte inú. Všimnite si, prosím, že vlády len v katolíckych krajinách utláčajú. A pre prostriedky, ktoré majú v moci dnešné vlády, to utláčanie môže mať veľmi zlé následky, ako je to zrejmé vo Francúzsku, kde vyhnanie rehôľ, nanútenie beznáboženských škôl a iné násilenstvá so strany vlády ohromne vplývaly na odkresťanenie obyvateľstva. Naproti tomu v protestantských krajinách vlády všeobecne zastávajú svoje náboženstvo, čo môže mať rozličné príčiny, ale v prvom rade istotne tú, že protestantizmus zásadne uznáva svrchovanosť štátu v cirkevných veciach, aj vo skutočnom živote sa mu rád poddáva — lebo cíti svoju slabosť. Keďže nemá v sebe nijakej sjednocujúcej sily a sa už často presvedčil, že ho najmenší otras rozbíja na kúsky siekt a obiera ešte aj o ostatky jeho vierouky, utieka sa pudovo pod ochranné krídla vlád jednotlivých štátov, aby mu aspoň vonkajšia sila dávala akejtakej súdržnosti a predĺžila jestvovanie.

Deville

Páni katolíci, vy nám večne len rozpadávanie protestantstva vyčítujete. Vaši bohoslovci, počnúc od Bossueta (v „Histoire des variations des églises pro-

testantes“) prorokujú nám skorú smrť. Ja sám zisťujem to štiepanie a bolí ma to. Jednako od Bossueta už niekoľko storočí uletelo — a žijeme — ba možno je dnes v protestantských krajoch viac náboženského života, ako bolo pred sto rokmi. Istotne sa dnes aspoň lepšie prejavuje. Pod vplyvom náboženského oduševnenia vzniká množstvo dobročinných ústavov, škôl, ba ešte aj misií, aj v najvzdialenejších krajoch — čoho prv vôbec nebolo. Proroctvo katolíckych bohoslovcov sa celkom jasne nesplnilo.

Don Pardoval

Pravda, to proroctvo sa nesplnilo. Ale viete, pánovia, prečo? Preto, lebo sa protestantizmus pokatolíčil. A tento obrat predsa nik nemohol tušiť.

Miss Wilsonová

Akože — protestantizmus sa pokatolíčil?

Don Pardoval

Hej! Ráďte len počúvať. Naši starodávni bohoslovci stavali svoj vývod celkom logicky na bytnostných zásadách protestantizmu, ako sú: odvrhnutie auktority, ukladajúcej povinnosť vo veciach viery a zapieranie hodnoty skutkov, aby bola vyvýšená iba sama viera. Jasné je, že by také zásady nevyhnutne v krátkom čase pochovaly každú náboženskú spoločnosť. Ale čo sa stalo? Protestantizmus hnaný pudom sebazachovania to sám zbadal, odhodil tie svoje hlavné zásady a prešiel — samozrejme, len do istej miery — k protivným katolíckym zásadám, na ktorých základe teraz žije — a len tomu môže ďakovať, že ešte nezahynul.

Spomnite si, prosím, ako to bolo voľakedy. Ešte za života prvých reformátorov, Luthera a Kalvina, išlo sa všetko rozsypať, pretože sa odstránila nad-

vážnosť vo veciach viery. Luther písal Zwinglimu, že, ak svet ešte bude trvať, bude sa treba azda len k cirkevným snemom vrátiť, že by sa aspoň aká taká jednota vo viere zachovala. Konečne sa podarilo svoláť významnejších novotárov do Augsburgu, aby tam zostavili vyznanie viery; čo keď inakšie nemohli uskutočniť, prichodilo sa im prisahou zaviazaf, že sa podrobia všetkému, čo ustanoví to shromaždenie, „nepochybujúc, že ho Duch Sv. spravuje.“ Tak vzniklo Augsburské vyznanie, prvé spojivo protestantsva, postavené na katolíckej zásade, povinnosť ukladajúcej auktority. Pravda, toto spojivo, keďže sa protivilo protestantskej zásade, čoskoro popustilo, ako to ináč ani nemohlo byť. Utvorily sa osobitné vyznania, tiež podľa záväzných výrokov osobitných snemíkov, a tak to šlo ďalej. Konečne sa už raz prestaly robiť nové vyznania, lebo bolo treba žiť, a tých vyznaní už i tak bolo dosť na výber. I štáty, ktoré mali v tom všetkom prsty, neraz prekážaly ďalšiemu drobeniu. Niekedy sa im podarilo vydaným nariadením sjednotiť odtrhnuté sekty, ako nedávno ešte aj Fridrichovi Viliamovi III. pošťastilo sa sjednotiť kabinetným nariadením pruských luteránov a kalvínov v jednu „Evanjelickú cirkev“. Tu je už zásada nadvážnosti oveľa bezohľadnejšie upotrebená ako u katolíkov.

A teraz čo sa robí, podľa akej zásady sa verí v jednotlivých sektách? Bohoslovci, pastori si môžu samostatne hľadať v Písme, čo im treba veriť. No, jednako aj oni, keď prekročia istú hranicu, dostávajú od svojich starších alebo od obcí „consilium abeundi“ — čo je, samozrejme potrebné, ale s protestantského stanoviska nesprávne. Pravda, jednoduchí veriaci veria v Bibliu, a to preto, že ju celé ich okolie uznáva za slovo Božie; veria v božstvo Kristovo a v iné dogmy, ktorým ich pastor učí, a to preto, že to pastor, od celej spoločnosti veriacich

uznaný, tak učí. Tak bez protirečenia prijíma učenie viery protestantské dieťa, tak ho prijímajú divosi, keď ho dostávajú z rúk misionára — a celkom tak verí dorastlý, ba i učený človek, ktorý mal šťastie zachovať si svoju vieru od svojho detstva. — Iba že by ste chceli, pánovia, každému dorastajúce-
mu radiť, aby začal pochybovať o všetkom, čo dosiaľ počul o viere, a aby sa najprv samostatne presvedčil, či dal Bibliu Boh, či sa nám autenticky zachovala a bola z pôvodiny verne preložená, a či výrazne obsahuje články viery... Nebudem spomínať, aké osudné následky by nevyhnutne malo takéto všeobecne nariadené skúmanie, zisťujem len skutočnosť, že sa takéto skúmanie vôbec nerobí — a že v skutočnom živote veriaci protestant celkom tak verí, t. j. podľa tej istej zásady ako katolík: prijíma učenie viery od spoločnosti veriacich a pre nadvážnosť tej spoločnosti uznáva ho za Božie učenie. A tomuto môže protestantizmus ďakovať, že ešte žije.

A čo urobil protestantizmus so svojou druhou hlavnou zásadou, t. j. že samotná viera vedie k spaseniu a skutky že sú nepotrebné? Ako tá prvá zásada by bola v nivoč obrátila všetky pravdy viery, všetku vieru, tak, samozrejme aj táto druhá by bola pochovala všetku mravnosť. Ale protestantizmus túto zásadu vždy väčšmi ukrýval. Až konečne, najmä po dobe takzvaného „prebudenia“, čo sa ocitol na celkom opačnom stanovisku, tak že o viere, dokaličenej hádkami siekt, málo hovorí — ako málo len môže — a celú silu cirkevného vyučovania a vplyvu obracia k dobrým skutkom. Preto tak chytro vyrástly, ako huby po daždi, tie nepočtetné dobročinné ustanovizne, o ktorých p. Deville rozprával, a ktoré si ja z hĺbky duše ctím a neraz aj obdivujem. Ale pripomínam, p. Deville, že ten pekný a plodný rozvoj protestantstva je odvrhnutím jemu vlastnej nábožensko-mravnej zásady a priechodom k celkom pro-

tivnej katolíckej zásade. A toto prijatie katolíckeho prvku protestantizmom je tak dokonalé a tak jasné, že sa už ani len napodobňovania vonkajších foriem katolicizmu nemôže zdržať. Nielen, že sa stavajú nemocnice, útulne, školy, ale sa zakladajú na obsluhovanie týchto ústavov ešte aj akoby rehole, odpozoruujú sa a napodobňujú rehoľné pravidlá, denný poriadok, niektoré duchovné cvičenia, ba ešte aj habit, ako to u katolíkov býva! Keď som bol nedávno v Berlíne, čudoval som sa, že sa každú chvíľu stretám s našimi sestričkami v rehoľných závojoch — a to boly diakonisky. A keď som vošiel do jedného z ich domov, našiel som ich pri čítaní Tomáša Kempenského. V Anglicku mi ukazovali protestantské kláštory (neviem, či ešte jestvujú, veď to bolo už pred niekoľkými rokmi), kde cez celé hodiny bola poklona najsvätejšej Sviatosti („notabene“, neveriac pritom v naozajstnú prítomnosť Krista) a bolo vo zvyku vyjavovanie svedomia s duchovným vedením. Konečne, ako som povedal, protestantizmus z toho žije, že, hoci azda v teórii sa pridrižiava svojho predsa len v skutočnosti odstúpil od svojich pôvodných základov a oprel sa o katolícke. V tomto smysle som vravel, že sa pokatolíčil.

Deville

Počúvam to všetko spokojne, lebo vaše slová hovoria do istej miery pravdu. Ale z toho všetkého len to jedno nasleduje, čo je nám dnešným protestantom nie nijakou novinou, že totiž prví reformátori unesení horlivosťou o dom Boží, príďaleko zašli v niektorých negatívnych smeroch. A my to dnes podľa toho, ako nás zkusenosť učí, napravujeme.

Kňaz

Ale, prosím, ak odstupujete od najhlavnejších zásad protestantizmu, a ak ešte aj potrebu učiacej

auktority pocifujete, tak ste povinní, mojím zdaním, uznať, že celé predsavzatie reformácie nemalo dostatočnej príčiny a že bolo treba ostať pri jestvujúcej už auktorite katolíckej cirkvi.

Deville

To je už zas čosi iného. Rímska cirkev so svojim nárokom na neomylnosť, so svojim ustanovovaním (definovaním) článkov viery a scholastickými formulami priviedla zásadu auktority až k nemožným požiadavkom. A toto bolo medzi iným príčinou, že sa reformácia hneď na začiatku hodila do protivnej krajnosti. My sme dnes našli stred. Miesto aby sme opovrhovali starými cirk. Otcami, čítame ich s úctou a s presvedčením, že sa veľa od nich naučíme. V náboženskej obci uznávame istú auktoritu, čo podáva novým pokoleniam učenie viery, volí pastora alebo ho po prípade odstraňuje, keby sa v učení príďaleko odchyľil od jej presvedčenia. Ale konečne každý si je sám sudcom svojej viery a má Písmo, z ktorého môže čerpať svetlo a posilnenie.

Kňaz

Tým určujete učiacu auktoritu, v čom však nebadám tú akurátnosť myslí, ktorej sme si u p. Devillea v predošlých rozhovoroch zvykli — pravda, možno, že je to nie jeho vina, ale len sústavy. Najmä to nemôžem vyrozumiť z toho určenia, či tá auktorita ukladá povinnosť a či nie. Keď ide jedine o počínanie si v dennom živote, tak sa ešte môžem nechať riadiť vážnosťou kohosi, ktorej pripisujem hodnotu len v istom ohľade, lebo konečne môžem si povedať, že počúvnem, hoc by sa môj vodca i pomýľil; ale keď ide o vieru, teda o bezpodmienečné presvedčenie, že podávané mi učenie je pravdivé, vtedy alebo vážnosť toho, čo mi ju dáva, bude pre mňa absolútnou

hodnotou, čiže neomylnou, alebo vôbec nebudem môcť oprieť o ňu svoju vieru. A vtedy ak uverím, tak neuverím pre onú vážnosť, ktorú by som pokladal za neomylnú, ale preto, že sa mi sama vec páči a zodpovedá, ako sa vraví, môjmu presvedčeniu. A tak uverím nie všetkému, čo sa mi v tej náuke podáva, ale len tomu, čo sa mi bude páčiť; môj súd, pravda, pre tú istú príčinu akurát to neprijme, a uverí iným čiastkam tej náuky, a tretí zas celkom iným... Takto potom, ak by vôbec možná bola viera, nemožná bude jednota vo viere, nemožné spoločenstvo tej istej viery — a nebude takto vôbec nijakej cirkvi.

Toto rozumovanie je mojím zdaním veľmi mocné, ale ešte silnejšia je skúsenosť, ktorá ho potvrdzuje. Hľadme, čo sa vo skutočnosti u vás robí. Tá pomerná, neurčitá auktorita obce, pastora stačí na čas tým, čo sa jej dávajú poučovať, nerozmyšľajúc nad jej pomernosťou; tým, ktorí, ako hovoril Don Pardoval, myslia na dobré skutky a nie na články viery. Ale okrem nich, nad ich hlavami sú, a treba, aby boli, takí, čo myslia na články viery, čo ich štiepajú svojím umom a rozoberajú — a nivočia silou nemilosrdnej logiky podľa onej zásady slobodného rozhodovania o viere. A tak popri polovičnom návrate k podaniu, o ktorom sme teraz rozprávali, popri odvrátení sa väčšiny protestantov od dogmatických otázok ku dobročinnosti, popri celom období prebudenia a všetkých jeho šlachetných úsiliach, jednako sa len vždy a tou istou chytrosťou protestantská viera rozpadáva a zaniká, Biblia sa trhá na kúsky. A dochodí sa nielen k takým zapieraniam jednotlivých článkov viery, aké strachom naplňovali Luthera, ale až k tomu, že sa bezohľadne odvrhuje božskosť kresťanstva. A niet nijakého prostriedku, čo by vládol ten proces nivočenia zastaviť, lebo má svoj pôvod, ako som povedal, v samom základe protestantizmu,

t. j. v tom, že sa odvrhla neomylná auktorita vo veciach viery.

Alebo azda prehánam? Prosím, pripomeňte si smutný a príznačný osud „Evanjelickej aliancie“, ktorá chcela zažehnať ten rozkladný proces. Keď sa prvý raz shromaždila v Londýne, vládala ešte deväť článkov určiť, na druhom shromaždení v Ženeve už len štyri, na treťom v Paríži len tri, na štvrtom v Berlíne r. 1866 sa ešte aj božstvo Kristovo prečiarlo — piateho shromaždenia, pravda, už ani nebolo. Nazrite, prosím, aspoň letmo do dnešných učilíšť a fakúlt protestantskej teologie. Niet azda dnes už ani jednej univerzity v Nemecku, kde by nebolo takých Harnackov, Ritschlov, Lipsiusov, Benderov, čo učia, že Ježiš bol jedným z viac synov Jozefa a Marie, že obrazotvornosť ľudu ho neskôr ozdobil svätožiarou zázračnosti, že klaňať sa Kristovi je modloslužobníctvom a p. A keď si tak počínajú so samým uholným kameňom kresťanstva, s božstvom Kristovým, tak si môžeme domyslieť, čo asi robia s inými článkami viery, ako je: Najsv. Trojica, Vtelenie, budúci život! — Istotne sa ešte pamätáte, pánovia, čo sa nedávno robilo, keď akási obec vo Würtembergu obžalovala svojho pastora Schrempfa, že vyhodil Apoštolské vyznanie viery z bohoslužieb — a profesor bohoslovvia, Harnack, sa tiež vyslovil proti tomu vyznaniu pred svojimi poslucháčmi, čo sa prichádzali radiť k nemu o tejto veci. A koľko teologických profesorov a spisovateľov zatľapalo Schrempfovi a Harnackovi, uznávajúc v ich osvedčení vedecký výsledok polstoročnej práce protestantskej teologie! Ako ostatní veriaci zúfale bedákali, že už sú všetky formuly evanjelickej viery dotrhané, počnúc od Augsburskej až po Apoštolské vyznanie viery, ktoré sa ešte voľajako zachovalo, a keď ešte aj to odstránia, vtedy sa už veru naozaj nebude môcť povedať, v čo verí evanjelická cirkev! A nešťastná Najvyššia cirkevná rada

pruská, prinútená hľadať nemožné východisko medzi podmienkami jestvovania akéhokoľvek náboženstva a zásadou protestantizmu o slobode vo viere, konečne vyslovila naozajstný pythický výrok: zhanila Harnackovo počínanie a hneď aj dodala poznámočku, „že zato tým nechce urobiť z toho vyznania alebo z jednotlivých jeho článkov nedotknuteľné pravidlo viery!“ Márne útočíte a jasné priznanie že už vôbec ničoho niet, čo by sa z protestantskej viery brániť mohlo.

Vravel som o Nemecku. Vo Švajčiarsku a Holandsku sa protestantská teológia tiež nemá oveľa lepšie. V Holandsku, keď rúhaniny Renanove znepokojily obyvateľstvo, z pomedzi 1800 pastora 1500 sa ich vyslovilo za renanovský „Život Ježišov.“ V škandinávskych zemiach sa tiež najnovšie darovala sloboda hovoriť a písať o náboženstve, a už aj hodne tamojších bohoslovcov závodí s racionalizmom Nemcov. V Anglicku je naoko trošku viac poriadku a ukáznenosti vďaka z katolíckych časov zachránenej cirkevnej hierarchie, ale zato sa vždy viac siekt odštiepuje od úradnej cirkvi. Skoro každý deň nejaký pastor vymýšľa nové kresťanstvo a s hýstkou svojich ctiteľov zakladá neodvislú cirkvičku, a úprimní anglikánski spisovatelia ani netaja svoje obavy o budúcnosť svojej cirkvi. V Amerike to večné, ako by šialené rojenie sa siekt, ako vieme, sa veľmi zväčšuje a najčudáckejšie ich obyčaje a povery hraničia už až s pohanstvom.

Miss Wilsonová

Pravdaže, to všetko je veľmi smutné, ale či medzi katolíkmi nieto dosť nevercov? Či niet rozširovateľov neznabožstva, horších od tých, čo ich protestantské krajiny vydávajú.

Kňaz

Sú takí v katolíckych zemiach, ale tým už opúšťajú lono katolíckej cirkvi; ani oni sami sa nepokladajú za katolíkov, ani ich nik za takých nepovažuje. Ale v protestantstve ponajprv nemožno určiť, kedy kto prestáva byť pravoverným; niet na to ani vrchnosti ani zásady. A potom, čo je najvážnejšie, tí ničitelia viery nestoja kdesi na úpätí cirkvi, ale tvoria jej vyššiu, významnejšiu vrstvu, sú jej učiteľmi, bohoslovcami, pastormi. Tá spoločnosť, čo je pod nimi, môže ešte žiť náboženským a dobročinným životom, nezúčastňujúc sa bohosloveckých hádok, ale silou veci príde raz chvíľa, kedy aj títo pociatia ovocie roboty svojich bohoslovcov. Už dnes sa kde-tu ponosujú na pastora, že im kážu veriť raz v to, druhý raz zas v iné. No, príde čas, keď sa zhrozenia dozvedia, že už vôbec nemajú v čo veriť, ani v katechizmus, ani vo vyznanie, ani v Písmo Božie, ani v Krista... Pastor, krčiac plecami (a možno aj so slzou v oku), povie: „Čo robiť? Vedecký pokrok teologie to tak všetko prečistil“. — A či vtedy obstojí, ako obstojí, a na čom obstojí náboženstvo tých miliónov ľudí?

Hainberg

Teda aj vy sa, dôst. pane, púšťate do prorokovania o zaniknutí protestantstva?

Kňaz

Ja nechávam vám, pánovia, aby ste posúdili sami, nakoľko príčiny, ktoré takto pôsobia v prítomnosti, môžu mať v budúcnosti len také následky. Mne sa vidí, že aj proroctvá dávnych katolíckych bohoslovcov sa len čo do času zmýlili. Ale, čo by sme aj tak nechali otázku budúcnosti, či aj prítomný stav rozpadávania sa tela protestantstva, pri úplnom

nedostatku prostriedkov a možnosti vylicenia, či je to nie naozaj zjav, nad ktorým by bolo treba sa zamyslieť. Či nevidieť jasne, že v tom sborovom tele — nevraviac o jednotlivých osobách — niet života Božieho?

Leroy

Som neznámy v teologických veciach, ale jednako len poviem, čo myslím. Tu prichodia, ak sa nemýlim, dva celkom rozličné chápania kresťanstva. Jedna strana ho chápe ako voľajakú náuku, ako na pr. platonizmus; druhá ho pokladá za náboženské spoločenstvo. Prvá, hoc i priznáva svojmu Platonovi božskú neomylnosť, predsa však nevyklučuje, a pre prirodzenosť veci ani nemôže vylučovať, rozličnosť škôl. Veď nie je možné, aby akúsi náuku, akokoľvek uctievanú, ale predsa od živej osoby majstrovej odľatú, rozličné rozumy ľudí nechápaly rozličným spôsobom — všetky hlavy sú v takomto predpoklade rovnako oprávnené. Nemôže nevzniknúť Druhá a Tretia akademia a tak ďalej. A preto takto pochopenému kresťanstvu výčitky robiť, že sa drobí, zdá sa mi nesprávne, keďže je to už i tak dané s jeho prirodzenosťou. A rovnako nesprávne sú aj názvy, ktorými ho časom protivníci nazývajú, ako: spoločnosť veriacich, cirkev atď. — ono je náukou Kristovou a ničím iným.

Druhý spôsob chápania kresťanstva silou samej veci vyžaduje akúsi vrchnosť, lebo spolčovanie bez vrchnosti je nemožné. A keďže sa toto spolčovanie zakladá na viere, nevyhnutná je vrchnosť, ukládajúca povinnosť veriť a umožňujúca spoločenskú vieru, ako nám to dôst. pán pred chvíľou dobre odôvodnil. A keď je už spoločnosť ustanovená pod istým predstavenstvom, tak vtedy celkom prirodzene treba, aby sa utvorily isté pravidlá, čo by riadily činnosti spoločenského života, ktoré v tomto prípade sú spolu aj náboženským životom.

Ktorý z týchto dvoch spôsobov chápania kresťanstva lepšie zodpovedá úmyslom Kristovým, to s teologického stanoviska rozriešte vy, pánovia. No, mojim zdaním zdravému rozumu ten prvý spôsob, ktorý, hoci je výborný pre nejakú filozofiu, jednako najmenej je súci pre náboženstvo, aspoň nie pre také náboženstvo, ktoré, ako kresťanstvo, podáva veriacim články viery a zákoník mravnosti. Filozofia hovorí rovno ľudskému rozumu dôkazmi a nič viac nepotrebuje, len aby rozum ocenil jej dôvody — náboženstvo sa nám však ponúka ako zjavené a vyžaduje vieru. Ak teda voľakto náboženstvo prijíma vážne, tak vtedy ono nemôže nevyžadovať od neho vieru, a to bezpodmienečnú vo všetko, čo obsahuje, a okrem toho nevyhnutne treba, aby ktosi podával to náboženstvo a svedčil o ňom, že je zjavené. Veď akože by to aj mohlo ináč byť? Čo by Biblia aj pred očami ľudí s neba spadla, to by ešte ani vtedy nemohli byť všetci ľudia svedkami toho spadnutia; tým, čo by boli na druhej pologuli, a ľuďom z nasledujúcich pokolení by sa prichodilo dozvedieť od tých, čo to videli, a bolo by im to treba prijať od tých svedkov akýmsi záväzným spôsobom, ak nemá byť náboženstvo nejakou samovoľnou špekuláciou, ale zjavením, čo vyžaduje vieru. Slovom, nemôžem si myslieť zjavené náboženstvo bez istého cirkevného sriadenia s učiacou vrchnosťou, ktorá voľajakým vieryhodným spôsobom odvodzuje svoje božské poslanie. Že si katolíctvo úprimne, a nie polovične, stalo na toto stanovisko, mi je vysvetlením toho, prečo tak dlho trvá, kým iné vierovyznania, čo to neurobily, tak chytré miznú.

Deville

Pán Leroy, my protestanti nezapierame, že kresťanstvo má istý náter spoločnosti, ale na to nechceme pristáť, že by bolo čímisi takým ako štát. Rímska cirkev vo styku s Rímom césarov sa pretvorila v

akýsi štát, prerobila svoje sriadenie podľa vzoru cisárstva, osvojila si celý jeho formalizmus, hierarchiu úradov, sputnala celý náboženský život okovami vonkajších a poverčivých obyčajov, dekrétmi, vyobcovaniami zadusila všetku slobodu svedomia. Konečne prefíkaná politika rímskych biskupov priviedla ich moc až k absolutizmu, na ktorý sa dnes dívame. Vaša cirkev zachovala jednotu viery, to jej priznávam, ale to dosiahla prostriedkami, ktoré nemôžem ani pochváliť, a tým menej za božské uznať. Povedzte mi, prosím, celkom úprimne, či sa táto cirkev, taká ľudská, taká zmechanizovaná, porímčená, aspoň ako-tak podobá onej starokresťanskej cirkevnej obci, kde duch slobody v celej plnosti kraľoval, kde starší len sborovo riadili a každý veril podľa vnútorného pomazania, akého sa stával účastný? Mojim zdaním je samozrejmá vec, že je naša protestantská cirkevná obec, aj pri všetkých svojich pochybeniach, čo sa do nej z ľudskej krehkosti vkradly, predsa len oveľa podobnejšia onému pôvodnému vzoru, čo pochádza od Krista — a preto aj pri tom všetkom ostane jej údom.

Miss Wilsonová

Výborne, p. Deville! Keď dôst. pán vravel o ranách protestantizmu, ja som vlastne toto porímčenie katolíckej cirkvi mala na mysli, ale nevedela by som to tak dokonale vyrozprávať, ako ste to urobili vy.

Kňaz

Pane môj, azda sa mi budete diviť, keď miesto aby som vám protirečil, uznám vám, že protestantská cirkevná obec, najmä na pr. taká obec metodistov, sa naočko väčšmi podobá starokresťanskej cirkvi, ako dnešná katolícka cirkev. Ale čo nám to pomôže, že je podobnejšia, keď je nie tá istá — a

katolícka cirkev je vlastne tá istá, ako bola starokresťanská.

Hainberg

Vysvetlite nám, prosím, túto svoju podivnú reč.

Kňaz

Hej, prosím, hneď vysvetlím a odôvodním. Zrnko raži je oveľa podobnejšie pšeničnému zrnku, ako toto pšeničné zrnko už vyrastlejšie pšenici s ťažkým klasom na dlhom stebľe. Táto sa i rozmermi i rozčlenením čiastok ohromne líši od zrnka, z ktorého vyrástla, a jednako je to len tá istá bytnosť, zrnko ju obsahovalo schopnosťou a z neho sa organicky vyvinula. Cirkev za apoštolských časov je zrnkom, v ktorom je všetko ešte nerozdielne, v beztvornom stave, ale zato je hneď v ňom všetko a sa aj ukazuje sila nielen čo do vzrastu a veľkosti, ale aj čo do organického vývoja, spolu s vnútornými zákonmi toho vývoja — ako je to konečne v každej živej bytnosti. Pastierske vyučovanie sa na začiatku azda neliší od vrelých rečí, čo sa pod účinkovaním Ducha Sv. skoro z každých úst vylievajú. Každodenné bohoslužby sa improvizujú a do biblických žalmov miešajú sa modlitby a piesne neočakávané nadchnuté. Duch chce na začiatku ukázať svoju silu a dáva svoju milosť, že až brehy prelieva. Ale hneď sa zjavuje aj túžba vykopať riadne koryto pre túto božskú rieku. Už v Apoštolských listoch vidíme, ako sa začínajú usporadovať pobožnosti, najmä Sviatosti Oltárnej; ako sa začínajú vyznačovať určité medze pre osobné nadchnutia. Vidíme tiež, že aj sami apoštolovia učia a žiadajú, aby sa každý rozum poddal a ustanovujú tu a tam istých ľudí s plnou mocou vyučovať iných, a nepovoláných učiteľov karhajú. Podobne aj kňazská moc sa dáva na začiatku v plnej miere azda častejšie starším. Kresťanské cirkevné

obce, čo sa účinkovaním Ducha tak podivne chytró vyklúvajú, ešte sa ani len nespočítaly, ešte si celkom neuvedomily svoj vzájomný pomer; ale aj badať začiatky rozdelenia kňazstva a shierarchizovania cirkevnej správy. Už v Jeruzaleme oddávajú apoštolovia čiastku svojho úradu aj svojho ducha skladaním rúk diakonom. Podobne sa neskôr aj biskupi oddeľujú od jednoduchého kňazstva a ustáľuje sa všeobecný zvyk, teda apoštolský, že len jedon zo starších je v obci biskupom. A z posledných listov sv. Pavla vidieť, že sa istým biskupom, Timotejovi, Titovi, sveruje širšia hierarchická moc a starosť o isté provincie, ku ktorým patrí mnoho cirkevných obcí a biskupov. — Konečne nad všetkými stoja a s úplným povedomím svojej moci riadia apoštoli, a medzi nimi Peter hneď od začiatku zaujíma také stanovisko, ako nám to Apoštolské skutky rozprávajú, že dobre cítiť, ako vážne chápali prví kresťania slová Kristove o skale cirkvi, a plodný obsah týchto slov v budúcnosti sa rozvíja. — A ešte dodať treba, že, ako sa tá, povedal by som, vonkajšia podoba Cirkvi vyvíja, tak sa vyvíja aj poklad viery, pravda, organicky, nie pomocou rozličných dodatkov, ale postupným vylušťovaním vnútorného obsahu. No, jednako len nechám tento bod, keďže sme sa tak ushovorili s p. Siemionowom, a budem rozprávať i naďalej len o spomínanom už utváraní sa Cirkvi.

A preto, keď Cirkev chcela ostať tou istou, treba bolo, aby tie isté evolučné prvky, ktorých počiatky nám ešte sväté knihy opisujú, v tom istom vývojom smere pôsobili, ďalej organizovaly, rozčleňovaly, vytváraly ústroje, čo boly prv len v zárodkovom stave; slovom, treba bolo, aby zo zrnka vyrástol strom. Keď za Konštantína Cirkev, vavrínom ozdobená, vychodí z úzkych katakomb a smelým okom sa obzerá po grécko-rímskom svete, ktorý ju obkľučuje, berie si, čo jej zodpovedá, čo jej káže jej vzra-

stový pud, berie si zo zákonodarstva, z literatúry, z umenia, z básnictva, z ozdôb a všakových okrás, aby si utkala z tohto jednoliate rúcho svojich obradov a vôbec svojich vonkajších foriem — to sa, pravda, Gastonovi Boissierovi v jeho ináč cennom diele „o konci pohanstva“ vidí, ako by Cirkev robila kompromis s pohanstvom, že mu totiž istú čiastku popúšťa a čiastku zas od neho prijíma. Ten človek nepozná prirodzenosť Cirkvi; nerozumie, že keď si Cirkev aj príberá a privlastňuje tie prvky, berie si iba svoje vlastné. Veď, keďže je ona v plnom smysle katolícka a pre celé ľudstvo, preto čokoľvek je v opravdivom smysle ľudské, pravé, pekné, múdre, nielenže jej je nie čímsi cudzím, ale jej právom patrí, a to všetko ona alebo už naozaj do seba prijala, alebo to aspoň časom prijme. A každý taký prvok, ktorý si Cirkev privlastnila, už tým samým prestáva byť pohanský a stáva sa v jej ústroji nevidane čistý a krásny. Vy, páni protestanti, celkom tak hľadíte na Cirkev ako Boissier. Chceli by ste jej odňať celý ten dvadsaťstoročný vývoj a vtlačiť ten utešený organizmus do zárodkovej podoby, akú mala na začiatku. Nebadáte, že podľa samého Písma sa už v tom zárodku ukrývaly tie vývojové sily, a že, zapierajúc jej vývoj, beriete jej život a neuznávate v nej príznak Božieho stvorenia.

Leroy

Naozaj medzi vecmi, čo sa mi pozdávaly divnými, keď som čítal evanjelium, je aj tá ako by nedbanlivosť alebo nepredvídavosť Kristova pri zakladaní Cirkvi, to nezaopatrenie Cirkvi nevyhnutnými prostriedkami a sriadeniami, aké diktuje už aj prostý rozum. Keď obyčajný človek zakladá akúsi ustanovizeň, tak sa stará, aby ju zaopatril, čo možno naj dôkladnejšie predpismi a prostriedkami, a to nielen pre prítomné, ale aj pre bu-

dúce potreby; stará sa o to, aby predišiel rozličným nehodám, slovom, celý jej ústroj čo najlepšie vyhotovuje. Tak robí človek, lebo vie, že mu smrť vytrhne celé dielo z rúk. Celkom ináč si počína Kristus; z niekoľkých prvých lepších ľudí tvorí zárodok hierarchie, dáva im viazaničku naučení a niekoľko obradov — a s tým ich posiela, aby šli vydobíť svet! Tak môže robiť len človek alebo veľmi naivny a obmedzený, alebo ktosi, kto stojí na nadľudskej úrovni, ktorý si je vedomí, že do malého zrnka, ktoré zasieva, vložil silu, vyklíčiť tak, ako si myslí. Vidí sa mi celkom jasnou vecou, že, keď sme priznali Kristovi božstvo, prichodí nám dôsledne pripustiť aj to, že začiatky Cirkvi, ktoré kládol, on nie inakšie pojal, ale len ako zrnko, ktoré sa bude v toku storočí organicky rozvíjať.

Hainberg

Ja som nezapieral kresťanstvu možnosť rozvoja. A myslím, že by nato pristal aj p. Deville s istým obmedzením tohto širokého chápania. Ale to ešte vôbec nerieši záhadu, o ktorú nám tu vlastne ide. Kresťanstvo sa od začiatku historicky rozrastalo na rozličné konáre, z ktorých si každý robil nárok na jedine pravdivé kresťanstvo, ako by bol ďalším pokračovaním Cirkvi, ktorú Kristus založil. Vy, dôstojný pane, teraz obnovujete to nárokovanie na osov jedného z tých konárov, t. j. rímskej cirkvi. A preto by som len to chcel vedieť, na akom podklade to robíte, a prečo by som nemal celý ten rozrastený ker chápať radšej ako veľké dielo Kristovo — a to sa mi pozdáva oveľa prirodzenejším.

Miss Wilsonová

Aj oveľa krajším a hodnejším Boha.

Kňaz

Keď sme pred včera, ak sa nemýlim, hovorili o kresťanstve v porovnaní s inými náboženstvami, odzneli medzi nami slová, na prvý pohľad pekné a hodné Boha, že všetky náboženstvá sú dobré a že sú všetky Božie. No, p. Deville nás presvedčil, že je to vôbec nemožné, aby vzájomne si protirečiaci viery a rozkazy pochádzali od Boha. A vchodiac vždy hlbšie do veci, odôvodnil, že ľudstvu vrodená náboženskosť len v jedinom, od Boha zjavenom kresťanstve nachodí naozajstné splnenie, a že si, v nedostatku toho opravdivého náboženstva, sama robí náhradné nepravé náboženstvá, čo sú tomu pravdivému naoko podobné. Ale, prosím, pozrimeže lepšie, či nám azda netreba podobne rozumovať aj čo do samého kresťanstva, keďže aj ono samo sa vidí ako by bolo podelené? Či sa aj tu popri jedinej Cirkvi Kristovej netvorila nepravé cirkvi s učením vzájomne si protirečiacim? Keď si dejinný vzrast kresťanstva lepšie obzrieme, vtedy sa nám neukáže ako krík, s mnohými výhonkami z toho istého koreňa, ale ako strom, s ktorého sa stále odlamujú halúzky a padajúc uschýňajú. Sú to na začiatku sekty, čo vytvárajú ošklivé miešanky z odrobiniek kresťanstva so židovstvom alebo s pohanstvom. Všetci kresťania ich pokladali vždy len za odpadky s kresťanského pňa, a aj dnešní protestanti inakšie nehľadia na ne. Neskoršie sú to sekty, čo podrývajú články viery o Trojici a Vtelení, ariáni, nestoriáni a pod. Aj tieto sekty, ak sa nemýlim, pokladajú pravoverní evanjelici len za odpadky kresťanstva.

Deville

Pravdu hovoríte.

Kňaz

Za týmto nasledujú iné halúzky, čo tiež celkom tak odpadávajú a schnú, a za nimi idú protestanti...

Deville

S tým veľkým rozdielom, že keď protestanti prichodia, rímska cirkev už celkom odstúpila od slova Božieho, a reformátori proti tomu vyslovujú spásonosný protest.

Kňaz

Všimnite si, prosím — keď nám je už treba ostať na území dejín — že všetky bludárstva, čiže halúzky, čo cez storočia odpadávajú, tým istým spôsobom odôvodňujú svoje odpadnutie, počnúc od najstarších až po dnešné spolu s protestantizmom. Sú to vždy slová Písma inakšie srozmene, ako im rozumelo podanie, vždy obviňovanie zo všakových nadužívaní v súčasnom cirkevnom ústroji (či je to horlivosť a či pýcha, sám P. Boh to vie a posúdi). A všetky tie halúzky tým istým spôsobom bývajú odťaté, t. j. cirkevná vrchnosť, vedomá svojej neomylnosti v učení, vyslovuje nad nimi „anathema“ — čo toľko znamená, ako odťatie. Najprvším bludom vyslovujú to „anathema“ ešte prví predstavení cirkvi, apoštoli, Ján, Pavel, Peter vo svojich Listoch. Oproti neskorším schádzajú sa starší Cirkvi na snemoch, a cítiac sa dedičmi tej istej moci, vyslovujú ten istý odtínajúci výrok. A pred troma storočiami celkom tak aj Tridentický snem odtína protestantov.

Konečne všetky odťaté halúzky uschýnajú, jedny v niekoľkých pokoleniach, druhé živia dlhšie, pokým im len stačia životné šťavy, ktoré majú ešte z pôvodného pňa. Na vädnutie hneď po odťatí všetkým prorokuje nevyhnutný koniec. Zatiaľ katolícky peň ostáva vždy tým istým, čím bol. V ktorom-

koľvek čase v dejinách ho môžeme skoro rukami nahmatať; v každej dobe ho ľudia znajú a k tomu ho ešte vždy aj „katolíckym“ nazývajú. Všakové odlomky mu závidia ten kráľovský názov, probujú si ho samy privlastniť; ale nemôžu. — Oni medzi sebou — hovorí utešene sv. Augustín — volajú sa neraz katolíkami, ale keď sa ich cudzinec opýta na námestí, kaďeže sa ide do katolíckeho kostola, nik mu neukáže svoju modlitebnicu. — Tak to bolo pred pätnástimi storočiami a celkom tak je to ešte aj dnes. Ruská cirkev sa úradne sama volá katolíckou, tie isté nároky si robí aj cirkev anglikánska a jednako ani Angličan ani Rus, keď sa ho opýtaš, nepovie ti, že je katolíkom, iba azda s dodatkami, čo sú protirečným in adiecto. Názov, čo sa tak mocne udržuje, je výrazom všeobecného povedomia ľudí, že je tu tá istá Cirkev, čo bola zadávna a pred storočiami, čo má nepretrhnute tú istú hierarchiu, hlása tú istú náuku a tak iste večne kvitne a rodí ovocie.

Miss Wilsonová

Dôst. pane, to je už priveľa! Akože môžete toľko opakovať, že katolícka cirkev večne celkom tak kvitne, keďže je v dejinách samozrejmom vecou, že sa nielen menila, ale jej aj naozaj smutné a oplakania hodné úpadky prichodilo prežiť. Pohanov obracala mečom a blúdárov mučidlami, predávala odpustky a zisk vyhadzovala na zbytočnosti, pohoršovala svet výstupným životom svojich predstavených ... A toto sa volá kvitnutím?

Hainberg

Keby katolícka Cirkev bola večne prekvitala, tak by podistým nikdy nebolo bývalo reformácie.

Leroy

Veru, daromné výhovorky, to je pravda.

Don Pardoval

Môžbyť, pošťastí sa mi vec s inej strany tak osvetlíť, že to skôr zodpovie presvedčeniu slečny Wilsonovej.

Kresťanstvo uzrelo svetlo sveta, ako pán Leroy výborne povedal, nie ako nejaké abstraktné učenie, ale ako Cirkev, živá náboženská spoločnosť, ktorá mala, ako to zas dôst. p. vysvetlil, silu, vlastnú živým tvorom a pružnosť, aby sa mohla organicky vyvíjať. A tak v tomto vývoji, ktorý sa v toku dejín dokonával, treba rozoznávať dvoch činiteľov, a to: božský, ktorý podľa sľubu Kristovho sjednocuje, soškupuje, posväcuje — a ľudský, čiže látka, nad oparovaním ktorej pracuje Boží činiteľ, a to tak, že ju spravuje, ale pritom sa netýka jej prirodzenosti a relatívnej samostatnosti. A samozrejme z tejto ľudskej látky sa skladajú nielen nižšie údy cirkevného ústroja, ale aj vznešenejšie, aj hlava. Boh tak chcel, aby Cirkev bola božsko-ľudským útvorom. Odtiaľ pochádza to, že sa v dvetisícročnom živote Cirkvi stále prejavujú aj ľudské slabosti, tiene, priestupky, ktoré vnáša vždy len ľudský činiteľ. Ale zas aj božský činiteľ vždy hatí a napráva zlo, nedovoľuje mu podrývať bytnostné podmienky života Cirkvi, a hoci sa neraz tak zdá, ako by ten organizmus neraz azda bol smrteľne chorý alebo zostarelý, ten božský činiteľ ho predsa len vždy uzdravuje a dvíha, omlaďuje. Tie slabosti sú v rozličných dobách rozličné, podľa toho, aká je v tých dobách hlina ľudstva, z ktorej sa Cirkev buduje. Keď Cirkev vychodí z katakomb, pri západe rímskeho panstva, ctibažnosť a kniežací spôsob života naširoko začínajú kaziť biskupský stav. Ale Duch, ktorý bedlí nad Cirkvou, vzbudzuje celý rad osobností neobyčajne veľkých, takých Ambrózov, Chryzostomov, Atanásov, Cyrilov, ktorí zachraňujú čistotu viery a neodvislosť hierarchie. Keď sa rozliala vlna

barbárov, znova tma, surovosť a rozpútanie náruživostí so všetkými puklinami neprestajne vdierajú do Cirkvi a vystupujú až k najvyšším údom. Nastáva chvíľa, v ktorej hrozí nebezpečenstvo, že svetské knieža v jednej osobe zadlávi nielen biskupa, ale a-
zda aj pápeža. Ale Duch Boží vzbudzuje takého o-
bra, ako bol Gregor VII., ktorý rozbíja to gniaviace násilie a donucuje voliť si medzi cirkevnou službou s celibátom a s cirkevnou investitúrou a medzi svet-
skou službou s investitúrou cisárskou; sosiela nám ta-
kú anjelskú postavu, ako bol František Asiský, kto-
rý donucuje ľudí, aby milovali nebeské veci a dví-
ha celý povrch zeme. A konečne ani v časoch naj-
hustejšej tmy nijaký pápež neuverejňoval viero-
učné výroky, ktoré by bolo prichodilo naprávať ne-
akorším dedičom stolice Petrovej; nijaká synoda ne-
vydala nariadenia, čo by nesmerovali k obrane
spravodlivosti a ctnosti, k skroteniu surových mra-
vov v duchu evanjeliom. A popritom sa cez
celý stredovek rojily z lona Cirkvi a jeden z
druhého rozličné rehole, ktoré podiv vzbudzu-
júcim sebaobetovaním a prácou pretváraly barbár-
sky svet. Jedny sa osadily na pustatinách a utváraly
strediská kvitnúcej vzdelanosti, druhé stavaly ne-
mocnice, hrdinsky sa posväcovaly opatrovaním pra-
šivých. Iné šly za more vykupovať otrokov, zavia-
žuc sa prísahou, že, ak bude treba, aj seba samých
oddajú do otroctva za bratov. Iné zasa skladaly sľub-
že mečom a svojou vlastnou krvou budú chrániť kre-
sťanov pred jataganom pohanov. Zatiaľ iné, ako
zamknuté záhrady, pestovali najvyššiu askézu, vy-
dávaly také s ničím nesrovnateľné kvety, ako sú
spisy Bernarda, Gertrúdy, Tomáša Kempenského.
Konečne iné sa oddávaly vede a iné zas kazateľstvu.
Všetky spolu s predstavenými Cirkvi vytvorily tú
vzdelanosť, ktorej výrazom v umení sú gotické ka-
tedrálky, Giotto, Dante, vo vede „Summa“ Tomáša

Akvinského, v politike „res publica christiana“, za ktorej ideálne záujmy všetci boli hotoví svoju krv vyliat. Či už chcete, pánovia, alebo nie, treba sa vám priznať, že čo máte dnes najšľachetnejšieho v duši, za to môžete ďakovať iba vplyvu Cirkvi na stredovek.

V dobe renesancie pohanské chápanie života, ožiarené čarom klasického umenia, znova do istej miery opanovalo nielen svetské, ale aj cirkevné vrstvy; nezdravá politika štátikov italského poloostrova neraz nakazila aj pápežský štát. A jednako ruka tých politizujúcich a zabávajúcich sa pápežov, nie menej rovno držala kormidlo lodi Petrovej, a nestraviteľná živnosť Cirkvi vyrábala si v novodobých reholiach svieže zásoby sily a ducha, a prekrásne sa omladzovala na Tridentskom sneme, ako to s podivením zisťuje dejepis. Konečne aj vtedajší pápeži značne rastú pri svetle novodobého skúmania dejepiscov. Ale hoc by ich osoby týmto svetlom na tomto svete nezískaly, tak predsa životný princíp Cirkvi; nikdy nezkažitelný v rukách svojich krehkých nositeľov, môže len získať z úplného vyjavenia dejinnej pravdy. Či sa hádam nazdávate, pánovia, že by bol terajší pápež* otvoril do korán dvere vatikánskej knižnice, keby nebol býval o tomto presvedčený?

Leroy

To je pravda, ten čin Leva XIII. sa mi veľmi páčil. Veru, nik nemôže vedieť, čo všetko sa v tých archívoch sveta nachodí. Aby sa teda voľakto mohol odvážiť otvoriť ich zvedavým skúmateľom akéhokoľvek presvedčenia, treba mu byť divne istým a už vopred presvedčeným, že sa nič z tých skriň nevyhrabe, čo by sa protivilo dnešnému stanovisku Cirkvi.

* Vtedy Lev XIII. (Pozn. prekladateľa).

Hainberg

Rozumiem tej teorii dvoch činiteľov v Cirkvi a vidím aj jej shodnosť so stanoviskom kresťanstva. Ale, prosím, povedzte mi, kde je v cirkevnom živote medza medzi pôsobením božského a ľudského činiteľa.

Don Pardoval

Kde je tá medza — neviem. Ani v sebe samom nevie človek rozoznať, kde je vnuknutie Božie a kde jeho vlastná vynaliezavosť. Ký div teda, že nemôže tú istú medzu určiť v sborovom živote Cirkvi? A či v prirodzenom našom živote vieme, kde je medza medzi činnosťami hmotných častok ústroja a pôsobením našej duše? Sú ľudia, ktorí, keďže hľadeli len na anatomické a fyziologické jednotlivosti, a keďže takto spozorovali, že obyčajne v každej bunke len zákony hmoty a výmena síl panujú, došli k nedôslednému vývodu, že jestvuje iba číra hmota. My, čo nie sme hmotármi a nezatvárame oči pred tým celým svetom myšlienok a citov a tvorivej podnikavosti, čo vyviera z ľudského organizmu, vidíme v tom jasný dôkaz jestvovania činiteľa, vyššieho od hmoty; a jednako sa ten duch v životnom procese tak ukrýva za odrobinkami hmoty, že nemôžeme akurátne určiť, kde sa končí činnosť ústroja, a kde sa začína moc ducha. Pánovia, prítomnosť Ducha Sv. v katolíckej Cirkvi sa podobá prítomnosti duše v tele. Po skutkoch a spoločných výsledkoch vidieť, že ten Duch je v nej — a v jednotlivostiach nebaďať, kde by ho bolo treba hľadať. Priznávam sa, táto divná podobnosť mi bola vždy trošku čudná. Azda je to preto tak, lebo oba tie organizmy boli vyrobené od jedného Arcimajstra a podľa toho istého plánu. V jednom sa hmota stýka s duchom, a stáva sa človekom — v druhom človek, ľudstvo stýka sa s Bohom,

a stáva sa to, čo je vrcholom a cieľom všetkých diel Božích, Cirkvou Kristovou.

Keď hľadíme zblízka na krehkú látku tej Cirkvi, na ľudí, na pohnútky ich činov, hlboko zarmútení zbadáme pochybenia, prehrešenia, obmedzenosť rozumu a srdca, ba aj hnilobu. Ale keď povznesieme svoj zrak a pozrieme sa na zdravý vývoj toho obrovského organizmu, na velebné jeho rozramenie sa po zemeguli, na jeho životnú odporovačnosť oproti rozkladným činiteľom a na jeho liečebnú silu, čo pretvára zkazené čiastky na zázračné kvety svätosti, aké bez prestania vydáva zo seba, na ovocie veľkých diel, hlbokých spoločenských obnôv, predivných ustanovizní všakového druhu, o ktorých sme hovorili — tak nás toto nekonečne väčšmi teší, ako tamto zarmucuje; unáša nás svojou krásou a utvrdzuje vo viere, že v tej biednej zemskej látke Cirkvi tajomne býva Duch. — Čo by som aj nevedel o slovách Kristových, že na Petrovi vystaví svoju Cirkev, myslím, že by ma už aj sám pohľad na dejinný vývoj Cirkvi presvedčil o božskosti jej životného princípu. Ba ešte poviem viacej, Cirkev so všetkými tými slabosťami atomov, z ktorých sa skladá — Cirkev, premáhajúca nielen vonkajšie, ale aj vnútorné prekážky a povznášajúca sa popri nich triumfálne až k nebu — je mi väčším, utešenejším zjavom a dôkazom vnútorného zotrúvania božského činiteľa v nej, ako keby bola Cirkev, už akýmkoľvek spôsobom, od tých nedostatkov slobodná.

Miss Wilsonová

Uznávam, v tom názore je čosi vyššieho. Rímska Cirkev, priznávajúca sa k vinám svojich pozemských údov a chváliaca Boha za všetko, čo je dobré a pekné — to je naozaj pre mňa čosi nevídaného, čosi, čo ma odzbrojuje. Ale to slúčenie Boha a ľudskej látky v jeden ako by ústroj podľa katolíckych

náhľadov má zas inú negatívnu stránku, čo ma odpuďzuje. Katolík, keďže sa cíti buňkou v tom ústroji, nie je v bezprostrednom, čisto duchovnom pomere k Bohu, ktorému sa my tešíme, ale len prostredníctvom rozličných nástrojov a zariadení. Medzi ním a Bohom stojí kňaz, stoja svätí, sprostredkujú sviatosti; celý duch kresťanstva je, nechcem povedať, udusený, ale oblečený do hmotných foriem a ako by znázornený. Preto nijako sa nemôžem smieriť s myšlienkou, že by katolicizmus bol najdokonalejším útvarom kresťanstva.

Kňaz

Katolicizmus je znázorneným duchom — dobre ste povedali. Ale práve to ho robí schopným na jeho úlohu, t. j. aby bol pre všetkých. Keď sme ktorýsi večer hovorili o kresťanstve, pán Deville výborne rozvíjal jeho všeobecnosť, jeho dokonalé shodovanie sa so všetkými vrodennými potrebami duše a jeho schopnosť, že zodpovedá rozumom akýchkoľvek ľudí a plemien. A tak, prosím, všimnite si, že kresťanstvo má tú všeobecnosť iba v podobe katolicizmu, a to vlastne preto, že je aj smyslom prístupný, čiže, aby sme to akurátne povedali, že je, shodne s ľudskou prirodzenosťou, duchom a telom. To, že nie sama Biblia učí vieru, ale kňaz — že je modlitba napomáhaná ozdobou svätých, slávnosťou bohoslužieb, rozplameňovaná vierou v skutočnú prítomnosť Krista na oltári — že sa nám Boh ukazuje obkľúčený svätými, ktorí sa modlia za nás, že má Matku, ktorá je aj našou matkou — to, že ešte aj našim zomrelým môžeme pomáhať — že, keď sa potkneme a padneme na ceste ctnosti, že nielen Boh na nebi, ale aj kňaz môže podať skrúšenému pravicu smierenia a povedať v mene Božom, že sa mu odpúšťajú hriechy — to vlastne robí, že katolícke kresťanstvo zodpovedá nielen rozumu, ale aj srdcu, obrazotvornosti a všet-

kým záhybom duše; to ho robí prístupným aj najjednoduchším ľuďom a plemenám, čo ani čítať, ani o abstrakciách myslieť nevedia. Bezpochyby kresťanstvo v tejto podobe obracalo starodávne národy, od ktorých my pochádzame. Ale keď prišiel protestantizmus a začal vyhadzovať všetko, čo sa mu videlo zvonjšou formou, obrazy, sviatky, obrady, sviatosti — konečne predsa len zbadal, že to čosi, čo sa nemôže ohmatať a čo mu zostalo, nemôže byť náboženstvom ľudí. Dnes už opravuje postavy svätých na portáloch gótskych katedrál, ktoré rozdrúzgal, vždy viac sa vracia k vonkajším formám, a ešte aj popri tej polovičnej náprave, keď probuje obracať pohanov, zksuje, ako to slečna úprimne uznala, svoju slabosť voči katolíctvu.

No, jednako ten ako by smyslový oblek v katólicizme je len podporou, pomôckou, pre niektoré duše viac, pre iné zas menej potrebnou; ale nijako neprekáža bezprostrednému obcovaniu s Bohom a najužšiemu spojeniu s Ním. Aby som vás o tom presvedčil, mohol by som vám odporúčať, slečna, aby ste si nazreli do teologických diel, ktoré slovom Božím vysvetľujú a odôvodňujú uctievanie svätých, sviatosti a iné zvláštnosti katólicizmu; ale radšej vám radím, aby ste sa obznámili so životami našich svätých, najmä tých, čo ešte v nedávnych časoch žili a ľahšie aj lepšie sa môžu poznať, na pr. takého Jána z Boha, Ignáca Loyolského s Františkom Xavérským a Borgiom, Karola Boromejského, Terezie, Jána z Kríža a Petra z Alkantary, Františka Salézskeho a Johany de Chantal, Filipa Neri, Vincenta z Pauly...

Miss Wilsonová

A či azda niet aj v našej cirkvi ľudí svätého života?

Kňaz

Sú aj u vás ľudia vzácní, šľachetní, nábožní, obetaví — ale o svätosti, verte mi, slečna, nemáte ani pochopu — odkedy ste sa od jednoty Cirkvi odštiepili. Len sa, prosím, včítajte do tých prepodivných životov, a odkryjete nový svet, čo je taký v porovnaní s našou úrovňou, ako hen tie hviezdy, čo sa jagajú na nebi, a tieto lampášiky tu. Vy poznáte mravný život, ale uvidíte hrdinské sebazaprenie, ktoré oslobodzuje tých ľudí od bremena tela na spôsob duchov. Viete, čo je dobročinnosť, ale uvidíte milovanie Krista v bližných, hraničiace až so šialenstvom prečudne krásnym, pobádajúcim dňom i nocou, bez úľavy a oddychu sa celkom posväcovať potrebám ich duší, utrpeniam ich tiel, až po sväto-náruživé bozkávanie ich rán. Poznáte modlitbu, nábožnosť, ale keď uvidíte, hoc i len zďaleka, modlitbu svätých, ich nevysloviteľné spojenie s Bohom, nebetyčné vzlety týchto duší ta k Nemu a tajomné žriedla, čo z Neho na nich vylievajú — potom sa priznáte, že sa človekovi až hlava začína krútiť, keď hľadá tak vysoko, a že ani reč ani pochop obyčajných smrteľníkov to všetko neobčiahne. A vtedy už nebudete potrebovať teologické dôkazy na to, že katolicizmus vôbec neprekáža jeho údom, aby sa mohly vyšvihnúť až k najvyššej svätosti a až k najdokonalejšiemu obcovaniu s Bohom.

Don Pardoval

Dovoľte, dôst. pane, aby som z vašich pekných slov urobil ešte ďalší vývod. Každý taký svätý, keď ho z blízka pozeráme, je zázrakom milosti Božej, ktorý dostatočne dokazuje božskosť náboženstva, čo ho zrodilo. Jediná naša sv. Terezia je istotne spanilejším dielom Pána Boha ako na pr. obrátenie hocktorého celého národa. A takýchto svätých rodila kato-

líčka Cirkev a rodí ešte aj dnes celé zástupy. Ona má vnútornú silu vytvárať svätosť ako ružový krík rodí ruže — kým nijaké iné vyznanie nezrodilo svätých.

Miss Wilsonová

Dobre, chytím sa s radosťou do čítania tých životov, na ktoré ste ma tak zvedavou urobili.

Leroy

Vidím, že si Don Pardoval vzal na mušku slečnu Wilsonovú, aby ju obrátil.

Don Pardoval

Toľko opovážlivosti nemám, aby som chcel obracať. Ale katolicizmus má sám v sebe skrytú moc obracať, a duše, úprimné oproti Bohu, nepribližujú sa mu nadarmo.

Siemionow

Ja zato nie veľmi verím v možnosť, aby sa voľakto obrátil z presvedčenia! Ešte skôr srozumiem, že sa niekto obráti na kresťanstvo, keď uveril v Krista; ale už to, či voľakto v lone kresťanstva patrí k tej alebo onej cirkvi, sa mi vidí výlučne vecou národnosti, okolia a výchovy.

Kňaz

Pán Bielski, myslím, by bol podistým povedal, že vôbec v nijaké obrátenie neverí. Vy idete o krok ďalej a pripúšťate obrátenie na kresťanstvo. Ale prečo by niekto nemohol urobiť aj tretí krok: uveriac v Krista, presvedčiť sa, že jedine katolicizmus je takým kresťanstvom, aké Kristus chce mať? Pohnútok k takému presvedčeniu je dosť, čo by aj len tie,

ktoré v tomto rozhovore preletely popred naše oči — to trvanie v dejinách ľudstva a tá organická totožnosť katolíckej Cirkvi s prvotným kresťanstvom, tá jej podivná životná sila, čo odporuje všetkým vonkajším utláčaniam a hojí vnútorné rany ľudskej krehkosti, tá posväcujúca moc, ktorá obracia národy a rodí svätých — kým všetky iné vyznania žijú len z toho, čo majú s katolicizmom spoločného, a pre to umierajú, pre čo sa líšia od neho. Pohnútok, opakujem, môcť dojsť k takémuto presvedčeniu, je dosť. A ak sa niekto takto naozaj presvedčí, ten samozrejme má nielen možnosť, ale aj povinnosť stať sa katolíkom.

Don Pardoval

Ach, načo tu hovoriť o možnosti obrátiť sa, keď je skoro každodennou vecou, že sa ľudia z presvedčenia obracajú. Konečne podistým nekatolíci nie bez príčiny pochybujú o tom, lebo naozaj mimo katolíckej Cirkvi čosi takého nevídať. Možno povedať, že obracať ľudí je jeho monopolom.

Hainberg

Čože, monopolom? Veď predsa všetky vyznania vykazujú vo svojich štatistikách väčší alebo menší počet osôb, čo z iných náboženstiev prechodia k ním.

Miss Wilsonová

Už vidím, že Don Pardoval nám bude dokazovať, že všetky obrátenia na katolícku vieru sú z presvedčenia, a obrátenia na iné vyznania sú len tak naoko. Som veľmi zvedavá, ako nám vysvetlíte, čo sa robí vo svedomiach ľudí?

Don Pardoval

Nie, do tajomstiev svedomia sa neopovážim nazrieť, ale vám tú výnimočnú moc katolicizmu inakšie

ukážem. Ponajprv mohol by som poukázať na to, že v krajinách, kde je úplná náboženská sloboda, a to aj medzi vzdelanými a neodvislými ľuďmi, naozaj veľa prechodí na katolícku vieru, a naopak neobyčajne málo s katolicizmu na iné vyznania; a už aj z tohoto číselného rozdielu by som mohol akýsi záver urobiť. No, nebudem sa chytať do čísl, čo je nie ľahká vec, vyvolím si kratšiu cestu, čo ma k tomu istému výsledku povedie. Teda povedzme, že hodná čiastka obrátení na katolicizmus je neúprimná, sebecká, jednako nám však ešte vždy ostane veľa takých, pri ktorých vôbec nemožno hovoriť o pretváraní alebo o sebeckosti, či už pre vysoké postavenie alebo známu statočnosť tých ľudí, a či pre hmotné nevýhody, ktoré neodvratne na nich čakaly, keď si chceli zmeniť náboženstvo. Spomeniem aspoň tých najznámejších ľudí, čo mi práve teraz na myseľ prichodia, a to medzi Nemcami: Fridrich Schlegel, dejepisec Stolberg, básnik Werner, filozof Beckendorff, právnik Philips, spisovateľka grófka Hahn-Hahn. Ba ešte aj umenie pohlo niektorých umelcov, aby sa obrátili, ako na pr. Herman Cohen, neskoršie karmelitán, stal sa katolíkom pomocou hudby; Overbecka získalo maliarstvo, Langera staviteľstvo. A kniežat, čo prešli na katolícku vieru, je celá hromada, ako: Adólf Mecklenburgsko-Schwerinský, Fridrich Hessesko-Darmstadtský, Pavel Würtenberský, Fridrich IV. Sasko-Gothanský, Dorotea a Katarína Kurlandsko-Saganská, Karolína Dánska, Maria Bádenská atď. Medzi Angličanmi vidíme takých učených bohoslovcov oxfordských ako: Newmann; Manning, Faber, ktorí sa stali svetlami katolíckej Cirkvi; lordov, ako: Stuart, Campden, Fielding, Ripon; politikov, ako: Juraj Bruce, John Ward, Sir Allan Napier; slávnych spisovateľov, ako: Richard Simpson, James Hope Scott, Adelajda Procter; umelcov, výborných maliarov, ako: John R. Herbert, Clarkson Stanfield a ve-

Ľa iných. V Rusku sú známe obrátenia troch kniežat Golicinov a niekoľko kňazien z toho istého domu; knieža Gagarin stal sa jezuitom, gróf Gregor Šuvalov barnabítom, a to slávnym pre svoju nábožnosť, generál Nikolai zomrel pred niekoľkými rokmi ako trapista. Aj veľa významných žien sa obrátilo. Kto nevie na pr. o Žofii Sviečimovej, Natálii Naryškovej, o kňaznej Zeneide Wolkonskej? Zo Židov spomeniem Liebermanna, zakladateľa kongregácie Srdca P. Marie, potom Veitha, ktorý neskoršie ako karmelitán bol jedným z najhlavnejších buditeľov katolíckeho života vo Viedni, dvoch slávnych Ratisboncov, dvoch bratov Lehmannov, čo potom tak horlivo obracali svojich kedysi bratov vo viere. Tým všetkým ľuďom, čo je všeobecne známe, veľa prichodilo obetovať, aby sa mohli stať katolíkmi, bolo im zanechať svoje majetky, opustiť rodinu, svoj rodný kraj. Najneodvislejším z nich, ako nemeckým kniežatám a anglickým lordom, prichodilo popretrhávať viac storočné podania svojich rodov, čo nie je najľahšou vecou. Takéto obrátenie potom veru nič iného nemôže vysvetliť, iba hlboké presvedčenie.

A popri týchto aké sú obrátenia na iné vyznania? Nechcem povedať, že možno vždy v nich spozorovať nesprávny úmysel — jediný Boh vie, čo sa v dušiach robí — ale skúsenosť dokazuje, že tú zmenu náboženstva sprevádza vždy akási zemská výhoda, či už majetok alebo protekcia, prístup k úradu, oslobodenie od slúbeného bezženstva a či konečne azda diadém ruskej carovny. A myslím, nenajdete ani jeden taký prípad, kde by ste mohli naozaj dokázať — čo sa pri tisícoch katolíckych obrátení dokazuje — že všetky hmotné ohľady boly proti zmene náboženstva a že jedine presvedčenie mohlo pohnúť k takému kroku.

Táto moc presvedčovať a takto obracať, ktorú moc katolícke náboženstvo po všetky storočia pre-

javovalo a ktorú na blízkyh nám príkladoch ľahšie a skoro hmatom môžeme zistiť, je celkom tak, ako aj schopnosť rodiť svätých, podivuhodným dôkazom jeho božskosti.

Leroy

Darmo je, treba nám uznať, to je dôkaz, nad ktorým sa nám prichodí zamyslieť. Márne hľadám vo svojej pamäti, hoc i len jeden príklad zmeny náboženstva, ktorý by som mohol oproti názoru Don Pardovala upotrebiť, moja vedomosť nevie o ničom takom, ale naopak, mohol by som aj ja veľa iných, celkom podobných prípadov aj z Francúzska aj z Ameriky spomenúť. A vôbec treba sa nám priznať, že sme dnes počuli pekné a vážne veci o katolicizme, a jako za prvých večerov všetka sláva patrila p. Devilleovi, tak si ju dnes, myslím, plným právom zaslužil Don Pardoval. Ale tým, hádam, už aj skončíme, lebo treba mi vás upozorniť, že je už dosť neskoro.

Siemionow

Ja sa veru tiež priznávam, že vec, ktorej sa Don Pardoval nakoniec dotkol, t. j. tá príťažlivá sila katolicizmu v okolnostiach, v ktorých sa prejavuje, ma akosi veľmi núti zamyslieť sa, ale predsa len celý ten rozhovor bol taký, ako by už vôbec nič iného nebolo v lone kresťanstva, iba alebo katolícke alebo protestantské náboženstvo. Nechcel som sa ozvať, aby som azda nepretrhol nič zaujímavého rozhovoru. No, a teraz sa zasa len pripojujem k návrhu p. Leroy, t. j. že je už čas rozísť sa.

SIEDMY VEČER

Siedmy večer na terase hotelu „Beau Rivage“ bola pri obede akási slávnostná nálada. Cítili sme, že sa už naposledy shovárame, lebo nasledujúci deň sa niekoľkí z nás sberali odcestovať z Ouchy. Slečna Wilsonová bola po včerajšom rozhovore akási nervózna a nespokojná, pán Deville zachmúrený. Ale večer bol utešený — a to tak uspokojovalo naše myslí. Jazero, vždy divne modré a jasné, bolo v ten deň ešte podivnejšie. Azda akási nespozorovateľná hmla naplňovala povetrie, lebo celý obzor pred nami, jazero, brehy aj mestá v diali, hoci boly veľmi výrazné, jednako videly sa nám akosi neskutočné, napolo priehľadné a ľahkým, akoby perlovým svetlom celkom poprežiarované. Hladina nášho jazera sa skvela ako by opálovými odbleskami; všetky odtienky modrej farby sa jagaly po vzdorovitých výbežkoch a zálivoch pobrežia. Iba od západných strán zdobilo nebo trošku zlata a karmínu. Na juhu, rovno pred nami, biele končiare obrovských vrchov — Mont-Blanc, Bielle, Dent du Midi — za ktoré slnko ešte nebolo zašlo, žiarily akýmsi bledo-ružovým bleškom.

Ten pôvab prírody pomaly naladil a rozohrial myslí besedujúcich. Veľa sa hovorilo pri obede o krásach Švajčiarska. Napokon sa rozhovor prekízol od krás prírody na krásu rímskych cirkevných obra-

dov, v ktorých umnom vychvaľovaní sa slečna Wilsonová a Don Pardoval navzájom predbehovali. Bolo badať, že sa slečna Wilsonová živo zúčastňuje ritualistického hnutia, čo sa dnes v istých anglikánskych kruhoch vzmáha; a keď aj včera hovorila proti formám katolíckej Cirkvi, predsa jej šlo iba o to, aby sa tie zovnútorosti nestotožňovali s náboženstvom. — Tu sa ozval

Siemionow

Pánovia, ste naozajstnými synmi Západu — čím sa podistým môžete pýšiť — ale s druhej strany to je na príčine, že ste mohli včera, shovárajúc sa o Cirkvi Kristovej, zabudnúť na celú východnú cirkev, a že sa môžete teraz oduševňovať za katolícke obrady, nemysliac o tom, že sa ony ani porovnať nemôžu s východnými. Ja som vôbec nie bezohľadným vebiteľom tejto cirkvi; jej formalizmus sa ma vo veľa veciach nepríjemne dotýka, a mojím ideálom by bolo radšej, ako som už bol spomenul, kresťanstvo bez všetkých foriem, shrnuté do jedného prikázania lásky. No, jednako naše rozhovory ma donútily uznať, že také kresťanstvo by nebolo náboženstvom pre všetkých ľudí a ani historickým dielom Kristovým. Ale keď už uznávame, že treba, aby kresťanstvo bolo cirkevným útvarom s kňazstvom, liturgiou, sviatosťami atď., tak si už oveľa radšej želám taký útvar, ako je východná cirkev, a nie ako rímska. Východná cirkev si zachovala všetko to, čoho nedostatok dôst. p. vyčítával protestantom, a zachovala to oveľa vernejšie ako katolícka, lebo má oveľa silnejšieho zachovávateľského ducha ako Rím, nemá tej náklonnosti stále prerábať obrady a formuly viery, tvoriť vždy nové sviatky, nové pobožosti, nové definície článkov viery. Ona starú vieru dáva ľudu, vyobrazenú v prekrásnych obradoch, modlitbách, v kňazskom

rúchu, ikonostézoch, v liturgických spevoch, v ktorých sa zamieňa hlas ľudu s kňazským hlasom, a táto drahocenná skriňa obradov je celkom tak starodávna, ako aj viera v nej spočívajúca.

Leroy

V tom je naozaj veľa pravdy. Bol som nedávno v Moskve. Nuž, priznám sa vám, pánovia, keď som sa vhlbil do tých sviatočných a dojímavých melodií, ktoré iba mužskí bez sprievodu organa spievali — keď som sa rozhladel na tie velebné obrady, na tie vlečkové ornáty, koruny biskupov, okiadzania, sprievody, ktoré sa vlnily uprostred nádhernej svätyne, blýskajúcej sa od zlata a svetla — keď som spozoroval, že hľadia na mňa s ikón starí svätí svojimi veľkými, prísnyimi očami, tí istí už od dávnych storočí, v tom istom hierarchickom poriadku a celkom tak poobliekaní, ako tí, čo hen tam predo mnou pontifikujú — vtedy som akosi neobyčajne živo pocítil a srozumel, že je ohromná moc v tom náboženskom konzervativizme, a že ten obrad Východu môže veru hlboko preniknúť dušu človeka úctou Velebnosti Božej.

Miss Wilsonová

Mne treba zdvihnúť zbraň na obranu západného obradu. Ponajprv on je prastarý. Hlavné jeho čiastky sú podľa dnešných anglických skúmateľov istotne staršie ako grécky obrad, ktorý dnes poznáme, a neskoršie jeho dodatky sú, všeobecne hovoriac, dosť jednodiate s dávnymi a celkom prirodzene sa z nich vyvinuly. Symbolizujú tieto obrady vieru a ducha kresťanstva nie menej výrazne ako východné, lenže ak im chceme celkom porozumieť, treba nám poznať ich vznik a vidieť čisté ich typy. Ak si vy, na pr. páni Francúzi, rozbíjate harmoniu liturgie hudbou Gounoda a Rossiniho, miesto aby ste sa pri-

džžali gręgoriánskeho spevu, tak to nie je vina obradu, ani vina Ríma, lebo Rím vás na to napomína, ale je to, ako vidieť, vaša vlastná záľuba. Je pravda, v kostoloch na Západe nielo tolkej presýtenosti v zlate ako na Východe, ale jesto tam viacej umenia, vyššieho, Bohu zasväteného bohatstva. Nielo tej totožnosti typov, večne sa opakujúcich v obrazoch v staviteľstve, ale je tam iná jednoduchosť, azda vyššieho stupňa v cirkevnom umení: jednotnosť vodčej myšlienky, ktorá je myšlienkou samého kresťanstva, hľadajúca už celé veky a nikdy celkom nenachádzajúca svoju formu. Tá istá myšlienka vznáša sa z baziliky k románskej svätyni a z románskeho slohu vzlieta ku gotike. Tá istá maľuje biblické výjavy na stenách katakomb na potechu prenasledovaným a tá istá vyrezúva so záľubou výjavy aj na glifoch a v tympanoch gotických katedrállok, že by kamene poučovali ľud, čo nevie čítať — a tá istá maľuje aj sklepenie Sikstinskej kaplnky, aby takto dokázala svoj triumf na svete. Liturgia a celé východné cirkevné umenie sú do jednej ako by lejárskej formy vliate — no, západná liturgia je jeden vnútorne oživený prvok.

Kňaz

Slečna, pekne a víťazne bránite západný obrad. Ale jednako treba mi rozlíšiť dve veľmi rozdielne otázky, ktoré sa do tohoto sporu začínajú pliesť. Iné je obrad a iné je cirkev Kristova. Tak v gréckom, ako aj v latinskom obrade môže byť (a naozaj i je) alebo katolicizmus, alebo schizma. Oba obrady sú pekné, oba sú výrazom myšlienky kresťanstva — v tom aj pán Siemionow aj slečna Wilsonová majú pravdu. Ktorý je absolútne krajší, ťažko vecne posúdiť, pretože je ťažko odhliadnuť od návykov tak jemných strún duše. Ale pán Siemionow hneď vyčítava rímskej cirkvi stálu menlivosť v náboženstve

a nemenlivosť východnej považuje za znamenie náboženskej vyvýšenosti. Teda pri tomto sa mi treba ozvať. Nie na rímskej cirkvi je pečať zmeny, ale vlastne na odlúčenej východnej.

Leroy

Veľmi som zvedavý, ako je možné takú vec dokázať. Veď azda ani egyptské mumie nie sú tak nemenlivé ako východná cirkev.

Siemionow

Už cítim, dôst. pane, ako budete dokazovať, že „Filioque“, inými slovami vyslovené, už potvrdzujú starí grécki otcovia cirkevní a že primát pápežov uznaly aj východné cirkevné snemy. Ale už vopred vyhlasujem, že také dokazovanie má vôbec nevie pohnúť.

Kňaz

Teda tých dôkazov sa nebudem týkať, budem robiť podľa včerajšieho ushovorenia a obrátim svoj zrak len na dejinný vývoj oboch cirkví.

Akéže sú tie cirkvi v prvom období svojich dejín, pred rozkolom? Obe sa tým istým rozmachom vyvíjajú a organizujú: západná cirkev určuje od bludárov napadnuté články viery, vydáva nové vyznania viery (symboly) — a východná cirkev tiež určuje články viery a vydáva nové vyznania viery; západná cirkev buduje svoj poriadok, sriaďuje pomer medzi svojimi predstavenými, náboženský život ľudu, zodpovedne vždy novým potrebám cirkevných obcí — aj východná cirkev to neprestajne organizuje; západná cirkev rozvíja svoje obrady — aj východná cirkev svoje, a ešte v VIII. a IX. storočí po premožení obrazoborcov vážne vydáva rituálne predpisy, aby vyjasnila a ustálila úctu obrazov. V najväžnejších veciach, ako v rituálnej otázke o čase

slávenia Veľkej noci, v jurisdikčnej otázke vzájomného pomeru patriarchov a vo vieroučných otázkach, skoro všetkých, obe cirkvi spoločne vynášajú zákony na všeobecných snemoch, vo veciach pre celú cirkev každá si sama rozhoduje. Slovom, životný pohyb a rozvíjanie sa v každom smere je príznakom tak východnej ako aj západnej cirkvi.

Tak sa prežíva osem všeobecných cirkevných snemov a desať storočí. A tu prichodí rozkol — a čo vidíme ďalej v dejinách? Západná cirkev žije ďalej tým istým životom ako predtým, proti novým bludom celkom tak svoláva snemy a určuje články viery, celkom tak rozvíja svoj kult, zákony a všetky možné ustanovenia. Naproti tomu východná cirkev sa od tej chvíle prestáva hýbať. Nielen že nevydáva nijakých vieroučných definícií, ale ani len najmenej veci ani v zákonoch, ani v liturgii, ani v kalendári, vôbec v ničom nemení, nedoplňuje — ako by ju bolo v chvíli odtrhnutia akosi porazilo. — A tak teda, ktorá z oboch cirkví sa zmenila, či tá, čo sa vyvíja celkom tak, ako prv, a či tá, čo sa naraz prestala vyvíjať? ... Z dvoch halúz toho istého stromu jedna, povedzme, pred rokom uschla a ostala pri tej istej hrúbke a podobe, akú mala vtedy, druhá hodne shrubla a vyhnala nové ratolesti — ktoráže z tých dvoch halúz sa podstatne zmenila?

Siemionow

Naši bohoslovci hovoria, že všetko, čo sa mohlo určiť v učení viery, už sa určilo na siedmych cirkevných snemoch. Naša cirkev, ako vidieť, skôr vyrástla.

Kňaz

Viem, tak vravia vaši bohoslovci, ale to nijako neobstojí. Neskoršie bludárstva napadly množstvo článkov viery, ktorých sa sedem prvých snemov ani

nedotklo. A či v lone samej ruskej cirkvi nevznikajú vždy nové a nové sekty, rozkoly, ktoré odstrániť by vlastne podľa cirkevného zvyku bolo povinnosťou všeobecných snemov a azda by sa im to lepšie podarilo ako vášmu policajnému násiliu? Poklad viery, keďže mu pre nové výmysly ľudskej stále hrozí nebezpečenstvo, treba, aby bol novými definíciami cirkvi vždycky vysvetľovaný a bránený. Toto ozývanie sa proti bludom je životným prejavom cirkevného tela. Keď však toto prestáva, tak to neznamena zrelosť, ako si to vy myslíte, ale smrť toho organizmu. Podobne aj neschopnosť tvoriť nové zákony, nové rehole, prispôbiť staré ustanovizne novým potrebám času a miesta, nie je znakom dospelosti, ale odumretím, lebo je toto ničím iným, iba ztratením schopnosti vlastnej živým tvorom, t. j. môcť sa vo svojom vývoji prispôbiť okoliu. — Vlastná príčina toho strnutia východnej cirkvi, poviem bez okolkovania, je tá, že ju pri odtrhnutí opustila duša cirkevného tela, Duch Svätý. Ruská cirkev, akoby pudom hnaná, to cíti a nesmie sa hnúť, nesmie nič ani v najmenšej veci zmeniť, lebo vie, že to, čo má z čias jednoty, je isté a dobré, a necíti sa dosť silnou urobiť rozdiel medzi tým, čo možno zmeniť a čo niečo je akcidentálne a čo esenciálne, a preto pod vplyvom pudu sebazachovania nič nemení. Povedomie, že ju Duch Sv. riadi, z nej zmizlo. Ale západná cirkev, keďže si je tohoto až posiaľ celkom vedomá, s tou istou slobodou a istotou si aj ďalej počína, ako si aj prv počínala.

Pravda, tento pud sebazachovania, ktorý paralyzuje východnú cirkev, je pre ňu v dnešnom stave dobrodením, lebo keby tá cirkev odtrhnutá, bez Duha Sv., bez svetla, sa začala hýbať, reformovať ako protestantizmus, tak by sa rovnako ako tento ani ona neudržala, až by konečne všetko roztriasla a potratila: články viery, hierarchiu a sviatosti. A teda v

tomto sa prejavuje milosrdenstvo Opatery Božej oproti tejto poblúdenej cirkvi.

Don Pardoval

Pánovia, chcete jasné dôkazy, že východná haluz Cirkvi naozaj uschla? Pozrite si ovocie, ktoré rastie na tomto konári. Najjasnejšie z toho ovocia, ktoré každý môže v dejinách zistiť, sú na kresťanstvo obrátené národy. V prvom období v ohni rímskych prenasledovaní pred Konstantínom, keď západná cirkev získava Kristovi Španielsko, Galiu, Britaniu až za hranice vtedajšej rímskej ríše, keď medzi Germánmi rozsiera kresťanské obce na oboch brehoch Rýna, v Speieri, Mainzu, Trevíri, Kölne, prediera sa k Dunaju do Récie, Norika a Panonie a najutešenejšie prekvitá v rímskej Afrike — vtedy tiež s nie menšou horlivosťou a zdarom aj východná cirkev nesie faklu viery, ktorú dostala od apoštolov, ďaleko do Azie. Už v II. storočí je husto cirkvami posiatá Mezopotamia, rímska Armenia, ba ešte aj Persia. O kresťanských obciach v Bitynii a v Ponte hovorí už Plinius a Lucián. Začiatkom III. stor. nachádzame ich v Arábii. V druhom období, od Konstantína až po rozkol, západná cirkev pokračuje v podmaňovaní. Goti prijímajú kresťanstvo ešte v IV. stor. za Valenta, Frankovia v V. storočí za Chlodviga, Irsko obracia sv. Patrik, odkiaľ sa viera šíri do Škotska a na Hebridy. V V. storočí prichodia do Cirkvi Burgundi, Vizigóti za Rekareda, Anglosasi, idúc za hlasom sv. Augustína. V VII. a VIII. storočí sa končí obracanie nemeckých kmeňov. Na severe prijímajú vieru Holandsko, Belgia a na juhu Chorvátsko. V IX. storočí sa obracia Veľká Morava, Česko, Dánsko; v X. storočí Švédsko a Norsko, Poľsko za Miečislava, Maďari atď. V tom istom druhom období aj východná cirkev nie menej plodnou sa ukazuje. Z jej lona vychodia takí apoštolskí mužovia, ako je Gregor

Osvietiteľ, ktorý obracia celú Armeniu, alebo Bohumil Indičan, ktorý krstí Sabejov, alebo tá predivná otrokyňa Nunia, čo zaštepuje meno Kristovo do srdca Iberčanov (dnešných Gruzínov), odkiaľ ono ožiaruje Abazov a všetky ostatné národy, ktoré sa pod Kaukazom osadily. Abesínia je už začiatkom IV. storočia kresťanská. Do Indie sa dostáva meno Kristovo najneskoršie v VI. storočí, do Číny akiste v VII. storočí. V VIII. storočí sa starostlivosťou cisárovnej Ireny obracajú Slovania v Grécku osadení, v IX. storočí Bulhari, Chazari. Konečne v X. storočí za sv. Vladimíra z Carigradu prijíma vieru Rusko.

Až po túto dobu obe cirkvi s rovnakou životnosťou, s rovnakým požehnaním Božím obracajú národy ku Kristovi. Tu v XI. storočí sa obe cirkvi od seba odtrhujú — a čo vidíme na nich neskoršie? Východný konár, naozaj, nevydal viacej nijakého ovocia; počet národov, ktoré bola grécka cirkev obrátila, sa začína tratiť, a to náhle a bez nádeje na návrat. A západná cirkev obracia ďalej, ako obracala, tým istým tempom. Pomorie prijíma vieru v XII. storočí od sv. Otca a hneď aj Estonsko, Livlandsko a Kurlandsko; Prusi v XIII. storočí. V tom istom storočí františkánske misie začínajú vysielat jasné lúče viery na východ a na juh. V XIV. storočí Jagiello krstí Litvu a v tom čase kresťanstvo preniká až do Laponska. V XV. storočí na florentskom cirkevnom sneme nadväzuje sa unia, ktorú, pravda, Gréci hneď aj trhajú, ale niektoré národy, čiastka Armenie, jakobíti v Egypte a iní zostávajú verní. V XVI. storočí katolícka cirkev utráca odpadnutím protestantov. Ale kým si východná cirkev ztratí, pošle z mohamedánskeho podmaňovania, ničím nahradiť nemohla, zatiaľ si západná cirkev svoje ztratí nahrádzala. Zpäť si získala Francúzsko, Poľsko, čo boly už tiež napoly protestantské a spolu v tom čase podmaňovala si skrze sv. Františka Xavéra a jemu podob-

ných Indiu, Ceylon, siahala na východe až po Japonsko, na západe až po Mexiko, na juhu zašla až ku Kafrom. V XVII. a XVIII. storočí sa pôsobnosť misionárov ešte oveľa väčšmi rozširuje. V Kočinčíne, Tonkingu, Siame Kambodži hlásajú so zdarom evanjelium jezuiti; v Číne zakladajú kvitnúce cirkvi. V Afrike apoštolujú kapucíni a zakladajú kresťanské obce v Sudane, Kongu, Gabune (vtedy Guineou nazývanom). Portugalskí misionári obracajú pobrežia Mozambiku, francúzki susedné ostrovy. V Južnej Amerike vznikajú po mestách biskupstvá a kláštory a po pustých lesoch slávne redukcie obrátených Indiánov. Na severe zas, v Kanade, jezuiti, kočujúc dlhé roky v táboroch Hurónov, získavajú ich Kristovi. Konečne v našom storočí tento rozvoj misií a to obracanie sa národov všetkých rás po celej zemeguli došlo do takých rozmerov, že ani myslieť nemôžem na to, aby som sa pokúsil dať vám o tom všetkom jasný obraz.

Miss Wilsonová

Ach, Don Pardoval, odkiaľ si to všetko tak dobre pamätáte?

Don Pardoval

Prosím, my Španieli sme katolíci, a ako takých nás život Cirkvi zaujíma na prvom mieste. Ale prichodím už ku svojmu záveru. Majúc teda pred očami tieto udalosti, tieto listy z dejín, pýtam sa, či je tak ťažké vecne posúdiť, ktorá z dvoch odlúčených cirkví uschla, ztratila svoju životnosť, a v ktorej prebýva ešte i ďalej božský princíp života?

Hainberg

Nemožno zaprieť veľkú životnosť rímskej cirkvi, ale tak sa mi vidí, že Don Pardoval priprísne súdi východné kresťanstvo. Predsa, ako počúvam, aj rus-

ká cirkev má svoje misie a rozmnožuje svojich veriacich.

Kňaz

Opovažujem sa poznamenať, že zblízka poznám to, čo si táto cirkev na svojich západných hraniciach nadobudla, t. j. obracanie unítov, a s ohľadom na časť Ruska, nepadím nikomu na to sa odvolávať. O ziskoch však na východnom konci, t. j. o niekoľkých pohanských plemenách, ktoré sa boly úradne zarátaly k pravoslávniu, počul som od kompetentných ľudí, že ich pokresťančenie sa podobá tým mestám z kartónu, ktoré, ako sa hovorí, Potemkin zďaleka ukazoval Kataríne na jej ceste na Krim. A hoci by aj mala východná cirkev dakoľko sporadických obrátení, to jednako neprekáža všeobecnému dojmu, že tá cirkev, ako taká, od chvíle odtrhnutia sa od západnej cirkvi, je stihnutá zjavnou neplodnosťou.

Miss Wilsonová

Že je v tom ohľade veľký rozdiel medzi tým, čím bola dakedy grécka cirkev a čím je teraz, o tom, žiaľbohu, nikto nepochybuje. Ale načože hneď odsúdiť východnú cirkev ako mŕtvu, opustenú od Ducha Sv.? Prečo sa radšej nemyslí o tom, akosi prebrať ju a priviesť k dávnej svätosti?

Don Pardoval

Všetci si čo najvrúcnejšie želáme, že by východná cirkev došla k dávnej svätosti. A spôsob na to — jedine možný — je už dávno vymyslený.

Miss Wilsonová

Ktorýže?

Don Pardoval

Že by sa vrátila ku katolíckej jednote.

Miss Wilsonová

Ach, vy katolíci iba to chcete, že by váš pápež panoval nad všetkými cirkvami a myslíte si, že je to „panaceum“, čo všetko zlé zahojí!

Siemionow

Či pápežstvo zachránilo katolícke národy od úpadku, či už politického alebo náboženského? Či zachránilo Francúzsko od revolúcie a neznabožstva? Či vytrhlo Poľsko z jeho rozpadania sa? Ak len také šťastie sľubujete Rusku za jeho sjednotenie s Rímom, tak to radšej ďakujem za to!

Don Pardoval

To nik netvrdí, že by pápežstvu prichodilo zažehnať všetko zlo a vyhovieť všetkým možným potrebám. Okrem uznania pápežstva, treba ešte veľa iných vecí k úplnosti náboženstva, a ešte iných treba k štátnemu blahobytu. Konečne toto ostatné sme vylúčili už vo včerajšom rozhovore o náboženstve. Ale jednako uznanie pápežstva je jednou z bytnostných podmienok náboženstva, ktoré Kristus založil, a preto nijaká kresťanská cirkev bez pápežstva ani jestvovať ani pravidelne žiť nemôže.

Miss Wilsonová

Don Pardoval, vy idete vždy tak neľútostne až do krajnosti. Nech nám katolíci najprv dokážu skutočnú užitočnosť pápežskej ustanovizne, a potom sa porozprávame aj o tom; ak však robia z nej bytnostnú podmienku kresťanstva, tak vtedy už škoda aj hovoriť o tejto veci. Pripúšťam ešte na pretriasanie mienku, že kňazi, biskupi patria k náboženstvu, ale potom už dosť. Veď predsa biskupi sú šafármí slova Božieho a všetkých sviatostí, a tak sa teda starajú o všetky potreby kresťanských obcí. Ale v akom po-

riadka treba, aby biskupi boli vzájomne odvislými, komu treba byť jednoduchým biskupom, komu arcibiskupom, patriarchom, prímasom — to už všetko závisí od čisto ľudského a premenlivého ushovorenia. Myslím, že aspoň vy, dôst. pane, mi dáte trošku za pravdu.

Kňaz

Slečna, dokonale ste označili spôsob, ako odtrhnutí Gréci chápu túto otázku — spôsob, ktorý si do istej miery aj Anglicko osvojilo: cirkevná hierarchia až po biskupa je vecou náboženstva, čo je vyššie, je vecou politiky. Pripúšťam, že možno mať osobnú záľubu v takomto názore. Ale jestvuje už od dávna aj iný názor, a to: že Kristus nielen v apoštoloch ustanovil biskupov, ale aj v Petrovi všeobecného pastiera celej Cirkvi. A tak teda, ak pri poznaní tejto pravdy budeme si počínať podľa múdreho napomenutia, ktoré nám pred niekoľkými dňami dala sama slečna Wilsonová — že sa totiž nepatrí svoje vlastné chůtky Bohu natískať, ale treba pokorne skúmať, čo Boh urobil a ustanovil — ak teda, vravím, takto si budeme v tejto otázke počínať, tak už veľmi blízko budeme záveru, že tento druhý názor je pravdou a vôľou Božou. Úmysel Kristov, čo do ústavy Cirkvi je tak jasne a súde ešte i v samom evanjeliu vyslovený, že iba horúčkové úsilie vyhnúť tomuto záveru môže psychologicky vysvetliť ten podivný zjav, že sú ľudia, čo veria v Krista, a pritom jednako len podkladajú jeho ako biely deň jasným slovám popletený a temný význam. Nech napred pokorne sklonia čelo pred vôľou Krista, ktorý galilejského rybára urobil skalou svojej Cirkvi a pastierom svojich oviec, a vtedy pomocou Božou srozumejú — čomu my už máme šťastie rozumieť — aká nekonečne múdra je táto ustanovizeň, aká mocná je ona proti bránam pekla, aká predivne plodná popri

všetkých slabostiach toho rybára — slovom, ako nazaj hodná svojho božského zakladateľa.

Leroy

Čo sa mňa týka, mne sa aj bez textov a dlhých vývodov vidí jasným, že so stanoviska kresťanstva je treba, aby bolo pápežstvo. Lebo, ako ste včera hovorili, kresťanstvo, cirkev a cirkevné predstavenstvo sú pochopy, ktoré nemožno deliť. Kresťanstvo je však už svojou prirodzenosťou všeobecné, a preto potrebuje aj všeobecné predstavenstvo.

Deville

Môžu byť aj národné cirkvi, ako sú podľa Pavla domáce a obecné; a shoda týchto cirkví v Kristovi bude v hromadnom označení všeobecnou cirkvou.

Kňaz

Aká shoda, pýtam sa, bude tou všeobecnou cirkvou? Či azda tá, čo hovorí: „My, cirkev tohoto kraja, veríme v božstvo Kristovo, v Trojici — vy, cirkev iného kraja, zapierate i tamto i toto, no jednako žijeme v shode — my krstíme vodou v mene Trojice, slúžime omšu, vy krstíte v mene ľudskosti, z omše sa vysmievate, ale jednako budme bratmi!!?“ Takáto shoda môže byť vítaná, to je pravda, v občianskych pomeroch toho ktorého štátu, ale ona nikdy neutvorí jednu cirkev. Jedna cirkev sa zakladá na jednej viere, a tá jednotnosť viery, ako už vieme, závisí na jednotnosti učiacej vrchnosti. Včera sme dokazovali proti vám protestantom i rozumom i faktami, že bez vrchnosti sa nijako nedosiahne jednotnosť viery. A východná cirkev to v zásade aj sama uznáva. Ona vidí v biskupoch učiacu auktoritu, nástroje, ktorými Duch Sv. Cirkev riadi. A pritom vyznáva, že treba aby cirkev bola jedným telom, aby mala jednu na-

ozaj všetkých zaväzujúcu vieru. A preto prirodzene treba jej tiež uznať, že má byť jeden biskup, ktorý by bol orgánom tejto jednoty. To, čoho sa teraz pravoslávni a čiastočne aj anglikáni držia, že totiž miestne cirkvi Duch Sv. učí a riadi skrze biskupov a že shodu medzi biskupmi pôsobí bez ľudského orgánu — to je iba slepenina navzájom si protirečiacich zásad, katolíckej a protestantskej.

Devile

So stanoviska východnej cirkvi odpovedám, že orgánom hromadnej jednoty cirkvi sú snemy.

Kňaz

I na to sa už sto ráz odpovedalo, že totiž jednota cirkvi nemôže byť iná, iba stála a živá, že nemôže byť odvislá od milosti vonkajších podmienok, od ktorých konečne závisí, či sa snem shromaždí.

Ale odpoviem ešte aj inakšie. Sama skutočnosť rozkolu nám rozuzluje túto otázku. Keby nebolo odtrhnutia sa, východného rozkolu v cirkvi, ešte by bolo možné, povedzme, hádať sa o otázke: či všeobecný cirk. snem nevystačí ako orgán cirkevnej jednoty? Ale nastal rozkol. Gréci obviňujú za to Rím, Rím obviňuje Grékov — ale neodvisle od toho sporu stojí skutočnosť, že od toho času je nemožný všeobecný snem, ktorý by pokladali za platný aj sami Gréci aj všetci stúpenci ich snemovného názoru. Na snemy, ktoré svolávajú pápeži, nechcú prísť, alebo, ako to hovorievajú, nemôžu, a osobitne bez západnej čiastky cirkvi tiež nemôžu, ako to i sami uznávajú, sohrať všeobecný cirk. snem. Teda nakoniec podľa ich teorie snem sa nikdy nebude môcť síť. Vrávia, že sú tomu na vine rímski katolíci — ale ak je to pravda, tak hovorím, že to ešte väčšmi odhaľuje podstatnú chybu v budove cirkvi, ako ju oni chápu, pretože

sa mohlo stať, aby všetci východní kresťania bez svojej viny boli pozbavení už tisíc rokov možnosti snemu, t. j. toho, čo je podľa nich jediným orgánom jednoty cirkvi a podmienkou jej neomylných činov a výrokov.

Divíme sa, že sa v republikách Južnej Ameriky stále zjavujú nepredvídané medzery v ústavách; odtiaľ potom sú i zápletky, čo sa právnou cestou nedajú rozviazať, a následok toho všetkého — revolúcie. Vysvetľujeme si tie nedostatky krátkym rozumom tvorcov ústav v tých krajinách. Ale či si možno myslieť, že by božský, vševediaci zakladateľ Cirkvi bol jej dal tak základne chybnú ústavu?

Hainberg

Nuž, veď je pravda, východná cirkev bez pápeža ukazuje menej životnosti, menej sa hýbe ako západná. Ale zato je schopná žiť vo shode so štátmi, uprostred ktorých sa osadila. Nielen s kresťanskými panovníkmi, ale ešte aj s padišahom sa vie akosi pokojne porozumieť a spokojne žije pod ich žezlom. Naproti tomu katolícka cirkev je vo večnej vojne so štátmi. Kým Západ je sjednotený pod žezlom cisárov, Cirkev bojuje s nimi o investitúru, o vplyv na Taliansko, rozdeľuje Taliansko na Welfov a Ghibellinov. A keď sa západné štáty stávajú samostatnými, zasa s každým jednotlivým bojuje, počnúc od sporu s Filipom Pekným až do súčasného nám „kultúrkaufu“ v Nemecku. Či ona poráza a či býva porazená, prenasleduje a či ju prenasledujú, o to nám nejde — dosť na tom, že akosi nikdy nemôže prísť k pokoju. To je skutočnosť, ktorá mi je veľmi podivná v dejinách Západu. A príčinu toho všetkého vidím nie v ctižiadosti jednotlivých pápežov — veď boli medzi nimi ľudia rozličného temperamentu — ale v samej ustanovizni pápežstva ako takej. Uznám vám, dôst. pane, že tá jednotnosť cirkevnej správy

má svoje dobré strany v čisto cirkevných veciach, ale to všetko je málo v porovnaní s tmavými stránkami veci, ako nám ich ukazuje skúsenosť. Tá jednota v spravovaní s jedným najvyšším predstaviteľným robí, že katolícka cirkev je vládou vo vláde štátom v štáte — a už toto samé je pre právnikov akýsi netvor. Ale čo viac, keďže táto mocnosť, akoby duchovná a predsa hmotnými prostriedkami sústredená, je väčšia ako ktorákoľvek svetská mocnosť, a hlavu svoju má za hranicami štátov, preto sa vlastne v jednotlivých štátoch ani nerozprestiera. S druhej strany zas tiež nemožno nijako povedať, že štát je umiestený v cirkvi, lebo veď nie je jej orgánom; štát totižto alebo je najvyššou a neodvislou spoločnosťou, alebo vôbec nie je štátom. Z toho vidno, že sa jedna z tých spoločností s druhou harmonicky slúčiť nijako nemôže, a že ešte aj pri najlepšej vôli panovníkov, stále vznikajú spory o kompetenciu a hranicu moci. Katolícke obyvateľstvo večne priťahujú dve neodvislé ústredia moci, a preto sa nikdy nebude dlhší čas tešiť pokoju. A tento nepokoj pre stály styk pôsobí aj na ostatné obyvateľstvo a výsledok toho všetkého je iba škoda tak pre náboženstvo toho národa, ako aj pre silu štátu. Terajšie zlo, ako som povedal, má svoj koreň v samej ustanovizni pápežstva. A preto, hoci jej nechcem zaprieť dobré strany a zásluhy, jednako myslím, že ju nielen pravá filozofia, ale aj dejinná skúsenosť odsudzuje.

Don Pardoval

Dovolím si vám povedať, že tento náhľad v dvoch smeroch ide príďaleko. Ponajprv vojna medzi štátom a cirkvou nie je ani všeobecná ani stála, ale ojedinelá. Najkrajšie strany v dejinách katolíckych národov — a je ich veru hodne, chvála Bohu! — ukazujú nám dokonalú harmoniu týchto národov s Cirkvou, ktorá len zosilňuje ich vrodené vlastnosti

a sily. Nejdem vypočítuvať, lebo by som neskončil. A potom, keď sa aj príhodi nejaká zápletká alebo vojna, nuž či treba hneď hľadať príčinu toho v samej ustanovizni pápežstva, veď v každom prípade veľmi ľahko môžeme najst' príčinu v ľudských slabostiach jednej alebo druhej bojujúcej strany. Časom sú vinovatí pápeži, ktorí nepotrebné miešajú cirkevnú nadvládu do politických vírov susedných štátov. Ale najčastejšie sú vinní svetskí vládcovia, ktorí, keď dochodia k istému stupňu vševlády a šťastia, veľmi ľahko ztrácajú cit ľudskej miery, nestrpia nijakých hraníc, a vôbec ničoho, čo nie je ich výtvorom. A keďže v katolíckej cirkvi vždycky nachádzajú duchovnú moc, ktorá celkom neodvisle potvrdzuje seba samú a ktorá, keď im aj neprekáža v kraľovaní, jednako im len nedovoľuje byť páni duší — pre toto potom začínajú vojnu s Cirkvou. Takéto sú dejiny prenasledovateľov väčších rozmerov, počnúc od dávnych Hohenstaufovcov, Fridricha I. a II., až po knieža Bismarcka a v ňom stelesnené novodobé Prusko. Keď už tento štát bol došiel k zenitu svojej moci, zvíťaziac nad Francúzkom a obsiahnuc cisársku korunu Nemecka, nemohol potom nepocítiť, o čom sa mu predtým nikdy nesnilo: že mu totiž katolicizmus zavadzia, a práve preto, že je nie jeho útvorom — začal ho prenasledovať. Bývajú ešte aj iné príčiny vojny s Cirkvou na strane panovníkov. Niekedy je to lakomosť, ako u Filipa Pekného, niekedy jednoducho akési maličkárstvo, ako u Jozefa II. Ale vždycky sú príčinami týchto prenasledovaní akési prechlivosť, akési náruživosť panovníkov alebo národov. Ťažkosti však v akurátnom vyznačení oboch sfér, duchovnej a svetskej, podrobné otázky o kompetencii robia vlastne ťažkosť iba právnikom. Bývajú ony zámienkou iba panovníkom, čo majú chuť prenasledovať Cirkev, ale nikdy nie sú jej príčinou. Tieto ťažkosti sa vlastne konkordátmi rozvä-

zujú. Ale aj keď konkordátu nieto, ba ešte aj keď štát konkordát vo viac bodoch narušil, ešte aj vtedy sa môže pri dobrej vôli štátu zachovať pokoj a spolupráca oboch mocí k dobru národa — čoho dôkazom je dnešné Španielsko* a Rakúsko.

Leroy

Istotne, vaše poznámky sú súce a pravdivé. Ale jednako len myslím, že aj na strane p. Hainberga je ešte vždy dačo pravdy. Nech je už akokoľvek, ale predsa len katolícka cirkev má čosi takého v sebe, čo nedovoľuje svetu úplného pokoja.

Miss Wilsonová

Aj mne sa vec len takou pozdáva.

Hainberg

Keď vidíme, ako cez toľké storočia tak rozličné mocnosti bojovali s touto cirkvou, nuž či nás nenúti jednoduchá logika uzatvárať, že akási príčina toho nemôže nebyť v samej Cirkvi.

Kňaz

Nie, že by som chcel čosi protivného tvrdiť, ako čo Don Pardoval povedal, ale zato, hľadiac s inej strany na vec, by som aj súhlasil s tým, že Cirkev nikdy nedáva svetu úplného pokoja. No, predsa mojím zdaním táto vec nijako neprekáža jej božskému pôvodu, ba je naopak ešte novým a utešeným dôkazom toho jej pôvodu. Katolícku cirkev napádajú, prenasledujú, keď aj nie vždy a všade, jednako však neporovnateľne viacej, ako ktorékoľvek iné náboženstvo. — to je pravda, pánovia. Ale aj prvotnú starokresťanskú cirkev prenasledovali; vysielala svo-

* Auktor začal písať tieto Večery r. 1893. (Pozn. prekl.)

jich veriacich na mučenie aj v Jeruzaleme aj v Ríme aj v krajine Peršanov i kdekoľvek inde bola — prenasledovali ju nielen panovníci, ale aj ľud aj filozofi a právnici. Toto znášanie prenasledovania nededí v rovnej línii po starých kresťanoch iné vyznanie, iba sama katolícka cirkev. Shovárali sme sa včera o rozličných znakoch totožnosti tejto cirkvi so starokresťanskou; hľa, máme o jeden znak viacej. A tento znak je pripodobnenie sa nevesty Kristovej k jej božskému Ženichovi a splnenie mnohých proctví Kristových: že totiž Jeho učeníci budú prenasledovaní na svete, že ak Jeho nenávideli, tak aj ich budú nenávidieť, že neprišiel priniesť na zem pokoj, ale meč.

Deville

Ale, dôst. pane, veď vy miešate celkom iné veci! Keď kresťanstvo prichodilo na svet, najprv mu bolo treba vytisnúť pohanstvo. Toto však, prirodzene, bojovalo násilím a kresťanstvo duchom Božím a preto aj zvíťazilo. Ale práve preto, že kresťanstvo zvíťazilo, prestal aj dôvod bytia tej vojny so štátnou mocou. Iba zlomok tohoto kresťanstva, v podobe katolíckej cirkvi uzákonený, dával príčinu k večným zápletkám so štátmi, ešte i kresťanskými.

Kňaz

Akým právom možno povedať, že príčina vojny medzi štátom a kresťanstvom prestala? Či azda niečo inej protivy medzi svetom a kráľovstvom Božím okrem modloslužby? A keď pýcha, duch bludárstva a iní činitelia, ktorí tvoria onen od Krista preliaty svet, zvíťazia v daktorom štáte, čo priam aj v pokrstenom, či tu bude možné vyhnúť vojne medzi štátom a kráľovstvom Božím? Konečne keby sme trochu hlbšie preskúmali príčiny prenasledovaní starokresťanskej cirkvi a nehľadeli len do paragrafov,

ktoré skodifikoval Ulpián, ale keby sme si obzreli aj psychologickú pohnútku, ktorá hnala cézarov, tak by sme podistým našli v podstate tú istú príčinu, ktorá, ako to Don Pardoval dobre povedal, pohýnala novodobých mocnárov bojovať proti katolíckej cirkvi. Tak iste, ako títo, aj rímski cézari sa stretávali s odporom presvedčenia, čo obmedzovalo ich všemožnosť: predtým všetko bolo ich, teraz po prvý raz počujú, že toto je cisárske a tamto božské — a hlavne toto popudzuje ich zúrivosť.

Konečne, neskúmajúc ďalej túto psychologickú príčinu, poviem len toľko: Ak štáty hneď po obrátení Konstantína uskutočnily celý ideál evanjelia, tak vtedy dobre, prestaly príčiny vojny medzi štátom a Cirkvou; ale ak ostalo v štátoch ešte veľa Kristovi protivných prvkov, ak tieto prvky neraz v dejinách hýbaly kormidlom jednotlivých štátov, tak vtedy nemohlo nebyť vojny medzi týmito štátmi a kráľovstvom Božím, nemohlo chybieť prenasledovanie kráľovstva Božieho. A keďže sa vec naozaj takto má, medzi mnohými cirkvami, čo chcú byť Kristovými, len tá jedna má znamenie kráľovstva Božieho, ktorá je obetou tých prenasledovaní a ktorá sa im stavia na duchovný odpor — a nie tie, čo nemôžu byť prenasledované, pretože sa poddávajú každej nálade svetských panovníkov.

Miss Wilsonová

Dôst. pane, a vy sa nazdávate, že len katolíci majú silu svedomia? Či si azda myslíte, že iba katolíci robia rozdiel medzi tým, čo je cisárovo a čo je Božie?

Kňaz

Viem, že sú protestanti a veriaci východnej cirkvi, čo výborne vedia tento rozdiel a neraz aj trpia za svoje presvedčenie. No, jednako zisťujem, že tak-

to nerobí ani protestantizmus ako cirkevná spoločnosť, ba ani východná cirkev od čias rozkolu. Len katolícka cirkev to môže robiť, a to aj robí; a pre toto je hlavne prenasledovaná, ako ste, pánovia, spozorovali. Kristus nielen v abstraktnej zásade rozhraničil sféru právomoci cisárovej a Božej čiže náboženstva, ale vložil tú zásadu do skutočnej (konkrétnej) ustanovizne; tá prvá, cisárova, už prirodzeným právom patrila štátu, druhú však sveril Cirkvi svojej. Ľudstvo dnešnej doby, chcúc si zaistiť svoju politickú slobodu, zaviedlo podelenie štátnej moci: jednému dalo zákonodarnú moc, inému súdnicstvo, inému zas výkonnú moc a toto podelenie nazvalo konštitúciou. Teda aj Kristus už pred devätnástimi storočiami dal ľudstvu konštitúciu, nepomerne vznešenejšiu, chrániacu pred tyraniou najpodstatnejšiu slobodu jeho ducha a hodnosť, a to tak, že rozdelil právomoc svet-skú od duchovnej.

Hainberg

Nezapieram, ten náhľad má čosi vznešeného. Jednako sa vrátim ešte k svojmu: ťažko mi pochopiť, že by Kristus nebol mohol pre ľudstvo akúsi inakšiu konštitúciu vymyslieť, ako takéto podelenie moci, čo večne rodí v dejinách spory, utrpenia a vojny. To sa predsa mohlo predvídať!

Don Pardoval

Pán Hainberg, Kristus to všetko predvídaval, ba ešte aj predpovedal. No, jednako, keď zakladal svoje náboženstvo, nepýtal sa, čo sa dá najspokojnejšie uviesť na svete do života — veď vtedy by bol zrobil čosi celkom iného — ale čo najväčšmi zošľachtí ľudstvo a ho k Bohu povznesie, čo priam aj za cenu ťažkostí, vojen a utrpení. Dotkol sa svojou dogmou pýchy ľudského rozumu, a preto pobúrení filozofovia a veda bojujú proti Cirkvi. Dotkol sa svojimi

prikázaniami rozúzdených náruživostí ľudských, a preto sa proti nemu dvíhajú a syčia. Dotkol sa, ako to dôstojný pán povedal, všemožúcnosti štátu tým, že vyňal náboženstvo zpod jeho právomoci, a preto spohanštené štáty prenasledujú Cirkev. — A či to azda Cirkvi tak veľmi škodí? To, čo sa robilo za doby mučeníkov, totižto že viera silnela a šírila sa, že sa ctnosť utvrdzovala a rástla až po hrdinstvo, srdcia sa stávaly šľachetnejšími a povznášaly sa vysoko nad biednu zem — to sa v neskorších prenasledovaniach Cirkvi viac-menej tiež opakovalo. Pánovia, to je jeden z prostriedkov, ktorými Opatera Božia očisťuje Cirkev od zemskeho prachu, t. j. že od času do času posiela na ňu prenasledovanie.

Kňaz

A to je ešte len jedna strana tejto veci. Ja si ešte dovoľím, pánovia, obrátiť vašu pozornosť na jej druhú stranu, t. j. na to, čo sa stáva v toku dejín s tými cirkvami, ktoré, keď boly prv zavrhlý primát a jednotnosť cirkevnej správy, staly sa schopnými, ako vravel p. Hainberg, vo shode spolunažívať so štátom. O protestantizme sme už včera hovorili; pozrime sa teraz trošku na dejiny východných cirkví. V miere, v ktorej sa vzdiaľujú od jednoty s Rímom, padajú do otrockej odvislosti od svetských panovníkov, ztrácajú pritom všetku duchovnú slobodu, všetku moc, na ktorú by sa mohli opierať duše, čo k nim patria. Ak sa aj dakedy prejaví u nich sila, duchovná odporovačnosť, tak je to len čosi ojedinelého, netrvalého, a cirkvi, ako také, nikdy sa nevedia sprotiviť zasahovaniu štátu. A naozaj, ani to ináč nemôže byť. Len všeobecnosť (katolíckosť) Cirkvi, uskutočnená vo všeobecnej správe, môže vyzdvihnúť Cirkev nad prevahu štátu. V tejto alebo v onej krajine ju utláčajú, sôhnúť, pretvoriť sa ju usilujú, ale ona je aj mimo týchto krajín, ona sa tam cíti solidárnou s

katolíckosťou sveta, cíti sa pod vplyvom najvyššej hlavy; môže trpieť, ale pretvorí sa pod presilou nemôže. Len čo sa však čiastky cirkví, ktorých hranice sú totožné s hranicami štátu, v ktorom sú, osamostatňujú a odlučujú sa od jednotnosti cirkevného riadenia, už tým istým sa tie čiastky stávajú národnými cirkvami a štátnymi a nemôžu nepodliehať jarmu najvyšších mocí, ktoré v tých krajinách vládnu. Toto vyniká z prirodzenosti samej veci, inakšie to ani nemôže byť — a skutočne tak sa to i dosiaľ robilo.

Po rozkole, kým ešte trvá byzantská ríša, otočená nimbom dávnej veľkosti, aj cirkev byzantská si ešte zachováva vonkajší vzhľad všeobecnosti na Východe, ale hneď sa aj stáva ozajstnou otrokyňou cisárov. Cisári rozhodujú o viere, o obradoch, o cirkevných predpisoch (kánonoch), patriarchov menia podľa toho, ako sa im zachce; svojich obľúbencov, svätokupcov, nedoukov, nádvorných eunuchov, bludárov menujú najvyššími hodnosťarmi cirkvi. Víťazstvo polmesiaca nad Sv. Sofiou je v porovnaní s tým, čo bolo predtým, ešte dobrodením Opatery Božej pre východnú cirkev, lebo Turek, nerozumejúc cirkevným veciam, aspoň sa nemieša do nich, ba ešte aj zväčšuje moc patriarchovu, ukladajúc na jeho plecia ešte aj svetské veci kresťanov. Ale i toto jarmo, hoci netlačí tak veľmi, predsa len nie menej uponižuje východnú cirkev. Svätokupectvo sa stáva silou samej veci normou hierarchie. Patriarchovi si prichodí vykúpiť od Turka svoje povýšenie, nasledovne i biskupom treba kupovať svoje svätenie od patriarchu, kňazom od biskupov, lebo veď peniaze nikomu s neba nepadajú. A svätokupectvo jednako preklial Apoštol a i kánony tak východné, ako aj západné to odsudzujú, cirkevné úrady takto nadobudnuté sú neplatné.

A čo viac — všimnite si toho, pánovia, — politická jednota Ottomanskej ríše stáva sa podmienkou akej-takej jednoty východnej cirkvi. Dnes nám je to divné, so stanoviska cirkevných zásad nemožné, ale v tých pomeroch je to veľmi prirodzený zjav, že totiž v miere, v akej Ottománska ríša slabne, aj od východnej cirkvi sa jedna za druhou odštepujú jednotlivé cirkevné provincie, ako: Grécko, Rumunsko, Srbsko, Bulharsko. Nebodaj každá dobre cíti, že nemá dostatočného dôvodu patriť ku konstantinopolskej cirkvi a, nedbajúc na jej hnev a kliatby, odtrhuje sa a sriaďuje si cirkev s vlastnou hlavou (autokefalskú). To isté už oveľa skôr zrobila Moskva, hneď ako pocítila svoju štátnu moc a úpadok Carihradu. Ale zasa každá takáto národná cirkev vydaná je na milosť a nemilosť cara, kniežata alebo hospodára, pána tej krajiny, v ktorej je. V Moskve na pr. Izidora, ktorý sa vracal s florentského cirkevného snemu, Bazilej II. káže biskupom vyobcovať — a biskupi ho aj vyobcujú a Izidor len útekem ujde spáleniu. Nástupca Bazileja, Ivan III., len čo sa dozvedel, že padol Carihrad, už si aj robí sám a to celkom rituálne metropolitov, medzi nimi aj mladého dvoránina Daniela, ktorý pochválil jeho dvojženstvo. Spolu aj kniežatá iných ruských kniežactví chcú odtrhnúť svoje „cerkvi“ od metropolity moskovskej — a bez najmenej ťažkosti so strany Moskvy tie cirkvi sa odtrhujú a tvoria nové metropoly. Ivan IV. Hrozný celý rad metropolitov povyšuje, shadzuje, trápi, v kostole znevažuje, dáva ich upáliť. Borisovi Godunovu sa zachce mať v Moskve patriarchálnu hodnosť — a hneď aj vzniká moskovský patriarchát, a sám carihradský patriarcha Jeremiáš II., tárajúci sa v tom čase po tých stranách, neváha za určitú váhu zlata potvrdiť ten kanonický nesmysel. V nasledujúcom storočí sa zapáčilo carovi Alexejovi reformovať bohoslužobné (liturgické) knihy. Celé tisíce ľudu sa

vzpierajú, vidiac v tom naštrbenie starodávnej viery, ale patriarcha Nikon a úradná cirkev reformu predsa len prevádza a tisíce ľudu hynú pod palicami a na ohni. Konečne Petrovi Veľkému sa vidí, že i ten iba namaľovaný patriarchát mu zavadzia, zrušuje ho vydaným rozkazom a sriaduje namiesto neho akýsi ministerský úrad pre cirkevné veci, takzv. sv. synodu, že by takto nielen skutočnosť, ale aj forma svedčila o tom, že nik iný, iba sám cisár je hlavou ruskej cirkvi. — A táto posledná zmena, ktorá je výsmechom všetkých kánonov cirkevných snemov a prevrátením každého pojmu o cirkevnej jurisdikcii, uvádza sa do života cirkvi tiež celkom tak hladko, ako to bolo aj predtým. A keď konečne pred desiatimi rokmi úradný výnos štátu, určujúci „pravidlá štátnej zkúšky z práva“, formálne zdokumentoval najvyššiu cirkevnú moc carovu, tvrdiac, že východná cirkev zriekla sa svojej moci a složila ju do rúk cara, tak táto formálnosť nevzbudila už pozornosť nikoho okrem Solovieva, tak veľmi bola ona výrazom už od stáročí jestvujúcej skutočnosti. — Bojíte sa, pánovia, absolutizmu pápežov? — Vidíte, do akého absolutizmu nevyhnutne sa dostáva cirkev, ktorá sa vytŕha zpod moci pápežov!

Takto potom, samozrejme, niet vojny medzi štátnym a cirkevným prvkom. Pravda, nie preto, že by bola medzi nimi shoda, súlad, ale iba preto, lebo cirkevný prvok nemá nijakej sily ani schopnosti brániť si od Boha jej sverený obvod moci, ale sa necháva, a ani sa nemôže nenechať, štátu zohavovať, prekrúcať, prerábať, využívať podľa ľubovôle na svetské ciele. Jasná vec, že taká cirkev nijako nemôže spĺňať nadprirodzené poslanie Kristovo. O strašnom úpadku ruskej cirkvi popri vrodenej nábožnosti ruského ľudu mi netreba tu veľa hovoriť, lebo veď sami úprimní vlastenci ruskí krvavými slzami opísali ten úpadok. Na pr. taký Aksakov uznáva, že

prerobenie cirkvi na štátny departement „odobralo tej cirkvi dušu“. Horko sa ponosuje, že „väzením dokazujú inovercom pravdu pravoslávia“. A keď sami cirkevní hodnostári priznávajú, že by inakšie polovica ľudu prešla na iné vyznania, on zhrozený uzatvára, že „cerkev je iba neverným stádom, ktorej pastierom je policajt, čo korbáčom zavracia poblúdené ovce!“ — Oprávnené zhrozenie a ešte oprávnejšie ponosy. Ale ešte dačo treba dodať, čoho si tí ruskí vlastenci vôbec nevšímajú, t. j. že to tak zle byť musí a inak byť nemôže, pokým ruská cirkev bude národnou cirkvou, lebo, ako som to bol predtým ukázal, každá cirkev, čo sa zásadne uzatvára do hraníc len jedného štátu, nevyhnutne sama sebou padne pod svrchovanú moc toho štátu. A jediný spôsob, aby si cirkev zachovala oproti štátom svoju duchovnú neodvislosť, je ten, aby mala svoju medzinárodnú cirkevnú správu.

Deville

Konečne, dôst. pane, uznávam vaše dôvody, čo do východnej cirkvi. Keď sa biskupi pokladajú za nástroje Boha na vynaučovanie a riadenie tela cirkvi, tak je jasné, že nasledovne treba uznať jedného biskupa nad biskupmi, ak sa chce mať jedno cirkevné telo a jedno učenie. Jednako celý ten váš spôsob chápania cirkvi Kristovej pozdáva sa mi akosi silou mocou zovnútorň. Oškľiví sa mi myšlienka, že by dakto iný a nie Kristus bol hlavou cirkvi... Nože, keby ste cirkev Božiu trošku duchovnejšie chápali, tak by sa azda naše oči skôr obrátili smerom ku katolicizmu...

Kňaz

Vážený pán Deville, už sa tak dlho shovárime, a ešte ste nám neporozumeli! Cirkev podľa nás je „mesto svätých“, t. j. duchovná spoločnosť všetkých,

čo sú skrze nadprirodzený život, vieru, lásku alebo skrze blažené videnie spojení s Kristom — už či sú oni ešte len na zemi, či v očistci a či v nebi — už či v Starom Zákone žili očakávajúc Krista a či v Novom, majúc ho už pri sebe — a konečne nielen Ľudia, ale aj anjeli, všetci títo sú členmi Cirkvi a Kristus je jej hlavou, žriedlom, z ktorého čerpajú život, čerpajú v rozličnej miere podľa svojho stavu: idú k cieľu, alebo ho už obsiahli.

Takto srozušená cirkev, hoc v pomere ku Kristovi, svojej hlave, sa nazýva jeho telom, jednako sama v sebe je celkom duchovná, lebo sa zakladá na čisto duchovnom spojení s Kristom. A preto, keď prišiel čas, že sa Boh zjavil v tele, chcel aj tej Cirkvi dať telo. Zárodok tohoto tela utvoril On z niekoľkých galilejských rybárov, akoby z prachu zeme, vdýchol doň svojho Ducha a dal mu úlohu, aby prijímal do seba temnú masu ľudstva, pretváral ju na duchovnú a spájal s duchovnou hlavou. Takto rastie mystické telo Kristovo, podľa Apoštola, „až po plnosť Kristovu“, t. j. až po tú dokonalú mieru, ktorá už od večnosti bola určená. A vtedy nevesta Baránkova, už v plnej sláve, bez vrások a škvŕn, bude sláviť svoju večnú svadbu.

Preto telo Cirkvi nie večne jestvuje ako sama Cirkev, ale len od nanebevstúpenia Krista až do súdneho dňa. Telo toto, ako také, treba, aby malo svoje údy, svoju viditeľnú hlavu pre svoju zvláštnu úlohu tu na zemi. Tieto údy, táto hlava sú nástrojmi Kristovými, ako sme to už prv videli. Ale práve preto, že sú nástrojmi, a nie akýmisi zástupcami Kristovými, jemu samému treba byť vnútorným činiteľom a duchovnou hlavou Cirkvi. — Nevyhnutnosť, príčinu bytia tohoto cirkevného tela možno ľahko srozumieť — a vy, pánovia, ste ju už aj skoro všetci srozumeli — ale hoc by ju voľakto ani nepochopil, predsa o vôli a ustanovení Krista pochybovať nijako

nemôže. Vec je až prijasná v Evanjeliu a prisamo-zrejmá v dejinách. A treba ctiť a milovať celú tú cirkev tak, ako ju Kristus utvoril, t. j. duchovnú cirkev a zovnútornú — telo i dušu Cirkvi — lebo to je jedna mystická osoba, jedna nevesta Kristova, ktorú si Spasiteľ zamiloval a posvätil svojou krvou.

Siemionow

Ja neviem odbíjať výčitky, robené ruskej cirkvi na dogmatickom poli, a ako som povedal, ani to nezamýšľam. No, vraciam sa k veci, čo ma zvlášť zaujíma a ktorú i slečna Wilsonová na začiatku spomenula, a to: že cirkvi, keďže sú vonkajšou formou náboženstva a jeho dejinným výrazom, nemôžu byť iba národné, inakšie akože by mohli byť prispôsobené k duši národov. A preto je to možné vo východnej cirkvi; a na tých stranách aj naozaj všade vidíme národné cirkvi. Ale katolícky cirkevný ústroj je zrejme protinárodnostný. Iba tie krajiny na Západe majú národné cirkvi, ktoré sa vyslobodily zpod pápežstva. Slovom, nemôžem pochopiť, že by bol Kristus žiadal zrieknuť sa tak šľachetného citu, ako je cit vlastenecký.

Don Pardoval

Kristus nežiada, aby sme sa zriekli vlasteneckého cítenia, on len nechce, aby ono rozhodovalo vo veciach náboženstva. Národnosť je prirodzeným výtvorom dejinného vývoja ľudstva, kresťanstvo je nám dané s neba; národnosť rozdvojuje ľudí, preto ich aj veľmi ľahko odcudzuje a rozvášňuje, kresťanstvo ich učí, že sú bratmi, sblížuje ich a sjednocuje. Sú to dva prvky, ktoré sa vlastne vzájomne nevytvárajú, ale ostávajú v rozličných sférach. A tak Cirkev, keďže je iba sospoločeným kresťanstvom, nemôže byť národnou. Vlády rozličných štátov nech si tam budú národné, podobne aj vojsko, literatúra,

kroje, zvyky, ale o národnej cirkvi mi, pánovia, nehovorte, lebo si to protirečí s ideou kresťanstva — aj skúsenosť tých stáročí, o ktorej sme vraveli pred chvíľou, mojím zdaním dosť rozhodne odsúdila národné cirkvi.

Miss Wilsonová

Neviem v tej chvíli, čo na tie dôvody odpovedať. No, cítim, že v tom úplnom vytvorení vlastenecského cítenia z náboženstva a bohoslužieb je čosi neprirodzeného, čo nemôže byť rýdzou pravdou. Tak sa mi zdá, že Don Pardoval žiada akési rozdvojenie človeka na dve čiastky, čo sa v živej skutočnosti vôbec nedá previesť. Ja nemôžem byť Angličankou iba pri písacom stolíku a v salóne, a nebyť ňou i v kostole.

Leroy

Váš protest, slečna, je pekný a veľmi zrozumiteľné hnutie srdca. Ale darmo, nemožno neuznať, že s vysokého stanoviska kresťanstva Don Pardoval má pravdu. Vlastenectvo je najvyšším mravným vrcholom, ku ktorému sa povzniesli starodávni ľudia. Pohýnalo ich ono k hrdinským činom, ale spolu aj k nenávisti oproti všetkému, čo je cudzie. V časoch kresťanstva vlastenectvo neprestáva byť veľmi peknou prirodzenou ctnosťou, národnosť neprestáva hrať rolu na svete. Ale kresťanstvo ako také nemá s tým nič spoločného. Ono je alebo všeobecným náboženstvom — alebo vôbec nie je ničím. A keďže je náboženstvom nielen abstraktným ale sospoločeným v cirkev — preto i cirkev musí byť všeobecnou a nie národnou. Môže sa ten záver dakomu nepáčiť, to je pravda, ale on, myslím, vyplýva z celistvosti kresťanstva.

Siemionow

Táto abstraktná dialektika iba čo celú vec v mojich očiach ešte väčšmi zatemňuje; azda práve preto,

že je abstraktná a v živom svete všetko je posplietané a nekonečne komplikované. Ako slečna Wilsonová, ani ja nemôžem pochopiť kresťanstvo ako stýkajúce sa s jedným určitým bodom duše. Alebo sa celá duša privinie ku kresťanstvu a všetko bude po kresťansky chápať a milovať, alebo nebude naozaj a celkom kresťanská. Aby sa však duša mohla takto privinúť, treba, aby samé kresťanstvo ľudskej duši dokonale a všetkým jej túžbam zodpovedalo, ako ste to, pánovia, pred niekoľkými dňami ako na preteky dokazovali. Teda v duši človeka sú vlastenecké city, a to nie nejaké pomýlené alebo samovoľné, ale prirodzené a pekné; teda právom sa čosi hrozí vo mne katolíckeho kresťanstva, ktoré vytvára tieto city a právom sa kloní skôr k východnému kresťanstvu, k východnej cirkvi, ktorá si tie city všíma a vie si ich uctiť.

Hainberg

Ja sa v tejto veci pripojujem k pánom Pardovailovi a Leroy — ale s tým rozdielom, že v tom smere idem ešte trošku ďalej. Zdá sa mi, že sa tí páni, ktorí nechcú uznať protivu medzi vlastenectvom a kresťanstvom, sami trošku klamú. Z ich vlastných slov vysvitá táto protiva. Jednoducho povedzme, že sú to dve sily s rovnomernou protiváhou, podobne ako je v prírode príťažlivosť a odpudivosť, a ich výslednica určuje beh novodobého ľudstva.

Kňaz

Myslím, že skoro v každom z týchto náhľadov je čosi pravdy, ale sa primiešalo aj trošku nedorozumenia — čo sa vôbec veľmi ľahko stáva, keď sa človek dotýka čisto citových vecí.

Naozaj, kresťanstvo v plnom smysle, kráľovstvo Božie, objíma, alebo aspoň túži objať a zdokonaľiť všetko. Jednotlivci a národy, súkromné ctnosti a vla-

stenectvo, všetko má v ňom svoje ideálne miesto — nech sa len očistí od nešlachetných primiešok. Jednotlivci sa stávajú súčiastkami tohoto kráľovstva, nielen nakoľko sú si vo svojej prirodzenosti podobní, ale aj nakoľko sú jednotlivci prírodou a milosťou rozlične obdarovaní. Preto je podľa Apoštola jeden Duch, a rozličné dary, rozličné činnosti v tom tele, určené Opatrou Božou. Národy zasa sú jednotkami vyššieho poriadku. Ony sú výtvarom nie ľudskej vynaliezavosti, ako sú azda účastinárske spoločnosti, ale dejinného vývoja ľudstva, ktorý, podobne ako vývoj prírody, je dielom Božím. Národnosť je tou individuálnosťou vyššieho stupňa, tým duchovným znamením, ktoré dejiny vypaľujú na určitom člene ľudstva, žijúcom dlhší čas v spoločných pomeroch. Jednotnosť rasy, jednotnosť jazyka, náboženstva, jednotnosť správy a vlastného štátu sú pomocnými činiteľmi, ktoré môžu viac-menej urýchliť utvorenie národnosti. Ale najhlavnejším činiteľom, čo ju utvára, ako som povedal, sú iba dejiny. Bytie štátu býva obyčajne potrebnou podmienkou, aby sa národnosť mohla začať, ale keď sa už začala, bytie štátu môže prestať, a národnosť bude aj bez neho žiť, ako nás skúsenosť učí, podobne ako duša bez tela. Teda bezpochybné majú národy svoje miesta a činnosti v kráľovstve Božom podľa úmyslov Opaterky Božej. A hoci nemôžeme vždy určiť túto činnosť, veď cesty Opaterky sú nám vôbec skryté, jednako treba si nám národnosť ako dielo Božie vážiť a veriť, že Boh, ktorý v prírode nič nestvoril nadarmo (ako to pokrok v prírodných vedách vždy väčšmi dokazuje), tým skôr v tomto vyššom poriadku vývoja ľudstva nič neurobil bez cieľa.

Vlastenectvo však a či láska k vlastnému národu, je v tom vyššom poriadku tým, čím je láska k sebe samému v jednotlivcovi, t. j. vecou dobrou, patriacou (ako všetko dobré) do kráľovstva Božieho, ale

bohužiaľ, vecou veľmi ľahko sa kaziacou. Ako láska k sebe samému ľahko prechodí do sebeckosti, t. j. do výlučnej lásky k sebe, majúcej pre iných len nevšímovosť a pohrdanie, tak i vlastenectvo sa môže ľahko zvrhnúť na výlučnú lásku svojho národa, na národnú sebeckosť, čo opovrhuje cudzími a nenávidí ich. Táto národná sebeckosť má neraz šlachetný výzor, pretože nebýva samotná, ale v základe je vždy akýmsi odbočením a pochybením, rodí národnú pýchu, ktorá zaslepuje, ba národnému blahobytu i škodí. — Za starodávna vlastenectvo bolo skoro vždy takto zvrhlé, a preto, ako p. Leroy hovoril, rozvášňovalo národy. Kresťanstvo lieči túto zvrhlosť vlastenectva, učí, že možno zvláštnou láskou milovať svojich, posvätiť im svoje sily, vidiac v tom obyčajnú cestu Opatery Božej, a pritom si vážiť a milovať iné národy. Ba učí sa i tomu, že iba vtedy má človek dobrú a múdru lásku k svojmu národu, keď ho miluje spolu s inými národmi, lebo veď dobro jedného národa sa nezakladá na krivde iných, ale na zaujatí vhodného stanoviska k iným a na zodpovednej spolupráci s inými k všeobecnému cieľu ľudstva. Pripomínam Pavlovo podobenstvo o údoch jedného tela.

Slovom, čisté vlastenectvo rozdvojuje ľudí, ako vravel p. Hainberg — ale ich nerozvášňuje; kresťanstvo ich spája — ale organicky.

Miss Wilsonová

Všetko toto je pekné a hlboko pravdivé, ale akože to súvisí s katolíckou cirkvou a národnými cirkvami?

Kňaz

Teda tým kráľovstvom Božím na zemi, o ktorého schopnosti na obsiahnutie všetkého som hovoril, je katolícka cirkev. V nej sú organicky umiestené rozličné národy, v jej lone spĺňajú svoje vzdelano-

stné úlohy — lebo ani to je nie cudzie Cirkvi — a spĺňajú v nej vlastné náboženské úlohy, veď každý národ prináša svoj vlastný príspevok k rozvoju bohosloveckej vedy, bohoslužieb, cirkevného umenia. Pre toto aj my katolíci hovoríme o „španielskej, francúzskej, nemeckej“ cirkvi, rozumejúc tým organickú čiastku katolíckej cirkvi, uskutočnenú v určitom národe s jemu vlastnými príznakmi. A tiež bez pochyby milujeme najmä cirkev svojho vlastného národa, neumenšujúc pritom svoju lásku k všeobecnej cirkvi. Všeobecná cirkev si tiež váži národnosti, jazyky, zvyky a nikdy nezavádza natoľko jednotné formy, že by duch národa nenašiel v nich svoj výraz. Vojdite, prosím, do katolíckych kostolov v Anglicku a v Taliansku, v Nemecku alebo v Španielsku — jeden kult, ba aj ten istý obrad, a predsa sa iný náter javí na všetkom. Slečna, ak sa stanete katolíčkou, budete mať právo byť Angličankou aj v kostole. — Či sa toto všímanie si národných zvláštností má rozšíriť až na rozličné obradné jazyky a na samé obrady, je otázka, na ktorú by sa dalo veľa „pro“ a „contra“ povedať. To je isté, že v očiach Cirkvi je ona nie zásadná, a dnes sa veci tak majú, že v lone katolicizmu niektoré národy majú svoj obrad, iné nie. To jedno je zásadného významu, t. j. aby ten rozdiel nešiel tak ďaleko, že by sa začalo kúskovať mystické telo Kristovo na celkom rozdielne cirkvi rozličných krajín; — no, a toľko už národnosť, ako taká, naozaj nežiada, to chce iba zvláštna chútka plytkej ľudskej politiky. Kristus Pán má ovce z rozličných národov, ale chce ich mať v jednom ovčinci.

Don Pardoval

Výborne! Takto pochopený súlad národnosti s Cirkvou sa mi naozaj celkom páči.

Miss Wilsonová

Nuž, veď konečne... čo robiť?

Don Pardoval

Obrátiť sa.

Miss Wilsonová

Čože, obrátiť sa? Či sme my azda nie kresťania?

Don Pardoval

Ste mimo cirkvi Kristovej.

Hainberg

To je už predsa len pribezohľadne povedané.

Miss Wilsonová

I priveľmi raniace!

Kňaz

Povedzme si to trochu inakšie. Veď ste kresťania, ale len poloviční — a i katolíci ste, ale tiež len poloviční — keďže máte dačo i z katolíckej Cirkvi, do istej miery tiež k nej patríte. Vám protestantom ponechal milosrdný Boh Sv. Písmo, pravda, nie pre vašich bohoslovcov, ktorí ho na dokazovanie svojich bludov prekrúcajú, ale pre to množstvo nábožných duší, čo úprimne hľadajú Boha, a keďže sú pozbavené iných prostriedkov, ktoré nám dal Kristus, aspoň v tom sv. Písme nachodia odrobinky duševného chleba — posilnenie svojej viery a pokrm pre svoje srdcia. Vám zas, východní rozkolníci, pomohol Boh zachovať si okrem sviatostí aj prekrásnu liturgiu, tak pekne vyjadrujúcu nezkazenú, starú, ešte predrozkolovú vieru, že by tak tie miliony prostých a pobožných duší, ktoré sú obrané o veľa iných pro-

striedkov spasenia a zanedbané vašim spráchnivým duchovenstvom, mali v tých obradoch aspoň aké také poučenie vo viere a povzniesly sa na duchu. Ten, čo povedal: „Lúto mi je zástupu“, tak láskave všetko usporiadal, že i tamtým tieto nepokazené studnice ostaly. A nepochybujem, že skrze tieto sa Jeho milosť veľa srdciam prihovára a robí, že mnoho duší, vychovaných na tých odrobinkách a nič nevediacich o veľkej cirkvi, duchovne k nej patrí.

Jednako povinnosť celkom patrí ku katolíckej cirkvi, opustil zástup tých, čo iba v jej predsieni stoja a protestujú a vojsť tou otvorenou bránou — táto povinnosť tlačí vaše plecia, pánovia; položil vám ju a aj všetkým iným Kristus. A podľa toho, nakoľko sa vám táto vôľa Kristova začína jasne ukazovať — natoľko ste povinní bežať k tejto bráne. Inakšie vypovedáte Kristovi poslušnosť, a k tomu ešte trháte i duchovné spojenie s ním!

Siemionow

Dôst. pane, a či si vy azda myslíte, že je to tak ľahké opustiť svoju národnú cirkev a prejsť do inej, cudzej?

Miss Wilsonová

Nemožné to byť nemôže, keďže naozaj, ako sme to boli počuli, úctyhodní ľudia urobili tento krok z presvedčenia. Ale ja sa predsa nemôžem oslobodiť od istého, nevysloviteľného odporu zrobiť čosi takého.

Kňaz

Ja vôbec ani nemyslím povedať, že by tento krok bol ľahký, aj ten odpor veľmi dobre rozumiem. Keď ide o obrátenie či už z neverectva na kresťanstvo a či z iného vyznania na katolicizmus, môžu človekovi prekážať rozličné vnútorné stavy. Povrch-

ným ľuďom nesobranosť, smyselnosť nedajú ani ta dôjsť, že by si vážne pomysleli na Boha a na svoju dušu, tým menej, že by sa odhodlali na voľačo. U ľudí zasa hlbších a mysliacich býva často akási pýcha rozumu, čo im nedovoľuje uznať, že dosiaľ blúdili, a aspoň nakonci chce pravdu Božiu podrobiť vlastnej kritike, ako sme už o tomto pred niekoľkými dňami obšírnejšie hovorili. Oba duševné stavy sú vlastne len rozličné podoby sebalásky. Ale okrem toho ešte i v povznesených dušiach, ktorým je pýcha cudzou, často sa ukryva národná sebaláska, ktorú som sa pred chvíľou usiloval určitejšie označiť a táto, verte mi, veľmi často, zahalujúc sa šľachetným plášťom vlastenectva, zabraňuje prístup k pravde, lebo nedovoľuje vidieť možný blud vlastného národa. Veľmi dobre rozumiem, aké to ťažké Angličanovi pomyslieť si, že anglická cirkev blúdi, alebo Rusovi, že jeho ruská cirkev je nie pravou cirkvou — je to azda ťažšie, ako namyslenému človekovi uznať, že on sám blúdi, lebo národná sebaláska je ešte citlivejšia ako osobná. Jednako, keby vlastný národ bol v blude — čo je predsa „a priori“ možné — tak vtedy ešte aj rozumné vlastenectvo by vyžadovalo, aby si človek na to otvoril oči. No, a tým viac to žiada Boh, aby sa duša povzniesla nad úzkoprsosť a predpojatosť národnej výlučnosti, roztrhala tie vlákna jemných korieňkov navyklostí, posvätných rozpomienok, ktorými už od detinstva prirástla k národnému kultu — a aby šla rovno ta, kde On chce.

Miss Wilsonová

Rovno... kde On chce!?

* *

*

Po týchto slovách nastalo dlhšie mlčanie. — Vstali sme od stola, prešli sme na kraj terasy, kraľujúcej nad jazerom. Noc bola ešte krajšia ako minulé dni. Jazero ako hladká oceľová doska odzrkadľovalo myriady hviezd, čo sa jagaly vo výške. Lahučké hmly vliekly sa len pozdĺž brehov. Tichosť a pokoj prírody nás obkľučovali. Vtedy som zabľúdil okom na výbežok, na ktorom prvého večera nám Deville ukázal človeka, čo sa namáhal dostať sa cez hmlu hore. Spomenul som to ostatným zo spoločnosti a dodal som:

— Hmla je už oveľa redšia; nechže ten, čo vystupuje hore, ešte trošku napne sily, aby azda, nedajbože, nezostal na polceste.

Rozlúčili sme sa všetci srdečným stisnutím ruky, sľubujúc si vzájomne, že nikdy nezabudneme na tieto večery. Len Deville bol chladný a meravý pri rozlúčke. No, možné je, že ten chlad zakrýval iba jeho vnútorné pohnutie.

DODATOK

(Kritické poznámky P. J. Overmansa, S. J.)

Keby sa stolová spoločnosť Moravského dnes znova shromaždila na terase hotelu nad lesklým jazero-
rom a shovárala sa o dnešných svetonáhľadových bo-
joch, videla by záhady a pokusy ich riešiť iba v tro-
šku inom svetle, ako boli koncom XIX. storočia. Hoci
výsledky vedeckých výskumov, zmeny umeleckého
vkusu, hospodárske a štátne katastrofy tak veľmi
premenily svet, hoci všetko to, čo sme zažili, tak veľ-
mi otriaslo našimi srdcami, jednako túžba nás všet-
kých je v základe ešte vždy tá istá. A ešte vždy mô-
že tá krátka cesta, ktorú prítomná knižka ukazuje,
viesť hľadajúce duše k svätým žriedlam, po ktorých
túžia. Kto naozaj vážne kráča touto cestou, ten sa ne-
nechá vyrušovať vedľajšími vecmi, že totiž kraj, kto-
rým prechodí, nemá celkom taký výzor, akému sme
dnes navyknutí. Ale predsa nám len bude azda prí-
jemné, keď budeme vidieť aspoň niekoľkými slovami
načrtanú podstatnú totožnosť a nepodstatný rozdiel
medzi tým, čo bolo voľakedy a čo je teraz.

Základná myšlienka prvého večera, totižto
‘npor nupuzáΔ etas unuzep Δ epj ovtuzozou et
náboženstvo hrá v dnešnom svete významnú rolu.
natíska sa nám dnes ešte väčšmi ako vtedy. Istotne,
odvrátenie sa od náboženstva sa v mnohom ohľade
zväčšuje. V lete 1924 na sjazde katolíckych sociál-

nych politikov v Antverpene sa zistilo, že vo všetkých krajinách najväčšia čiastka fabrických robotníkov, ešte aj po katolícky vychovaných, sa len zriedka zúčastňuje cirkevného života. V nižších a stredných vrstvách Rakúska voľnomyšlienárske hnutie má ešte vždy výsledok. Podľa Hermelinka (*Katholizismus und Protestantismus in der Gegenwart, Gotha 1923*) idealizmus nového hnutia mládeže len málo zachytil cirkvi a obce evanjelikov. Biskupi a iní na to povolani sa ponosujú, že u tak mnohých katolíkov mizne náboženská horlivosť a vážne chápanie mravnosti. Jednako je skutočnosťou, že moc náboženstva vzrástla tak na jeho vlastnom poli ako i v jeho vzťahu k všeobecnému pokroku vzdelanosti.

Nemecký protestantizmus si s veľkými ťažkosťami utvára novú cirkevnú ústavu a prispôsobuje svoje organizácie zmeneným pomerom pôsobnosti. V boji o náboženské školy jasne dokázal svoju moc nad dušami. Veľa vydaní takej knižky, so stanoviska dejín náboženstva a nábožensko-psychologického tak pochybnej hodnoty, ako je *Das Heilige* od Rudolfa Otta. a najmä príťažlivá sila živej viery, čo dýcha zo spisov, vedecky na veľmi slabom základe stojacích Karla Bartha, Fridricha Gogartena a Eduarda Thurneyse, svedčia o šírosti a hĺbke náboženského pohnutia. U anglických protestantov *Skúmanie dejín kresťanskej mystiky* od Evelyny Underhillsa a práce z odboru praktického náboženstva od dekana Ingea zo St. Paula v Londýne sa stretávajú s neobyčajným záujmom. A ako mocne sa chce tento oživotvorený protestantizmus rozvinúť, ukazujú nám to neustávajúce snahy švédskeho arcibiskupa Söderbloma* a vplyvných Angličanov a Američanov sjednotiť cirkvi, podobne i štedrosť, ktorou metodisti za jeden rok viac obetovali na pohanské misie ako katolícky všesvetový spolok šírenia viery za celé storočie.

* 1925 ešte žil! (Pozn. prekladateľa).

I viac menej magické formy náboženskej túžby začínajú ožívať. Adventisti a „vážni skúmači Biblie“ i popri svojich nezdarených proroctvách získavajú hromady veriacich pre svoje učenie o konci sveta a o tisícročnom kráľovstve. Indické a kalifornské ústredia teozofie oplietajú celú zem svojimi organizáciami a v Nemecku podobne záhadná antropozofia Rudolfa Steinera slávi neobyčajné triumfy. Správca spiritistického spolku „Revalo“ v Hamburgu sa chváli, že sa z jeho spisov rozšíril už skoro celý milión. Celá hromada záhad, čo bola voľakedy ako hra v duchov alebo okultizmus s úsmevom odbavená, má dneska ako metapsychika alebo parapsychologia hodnosť, pravda, ešte dosť pochybnú, predmetu osobitného odboru na univerzitách. Diela ako *Theosophie und Christentum* od Alojza Magera (Berlin 1922) alebo *Au pays de l'occultisme* od Luciána Rourea (Paríž 1925), ktoré podrobujú vážnej kritike okultistické snahy, dovoľujú nám tušiť, aká vrelá môže byť túžba po dať vyššom, keď si ešte i takýmto spôsobom hľadá svoje uspokojenie.

Najlepšie badať, ako vzrastá náboženská vlna na katolíckej Cirkvi. V časopise *Evanjelické Nemecko* (1924, č. 2) písal bavorský superintendent Veit: „Nik nemôže zaprieť vzrast na sile, sebavedomí a chuti do práce, a preto i zväčšený vplyv, čo je príznakom dejín katolíckej cirkvi v posledných rokoch.“ Profesor Hermelink podáva už v spomínanej knihe ako najjasnejšie dôkazy katolíckeho rozvoja vzrast počtu kláštorov, hnutie mládeže, hnutie eucharistické a liturgické. K tomu treba dodať obrovské manifestácie na sjazdoch katolíckych Nemcov, cieľavedomé napredovania Spolku katolíckych nemeckých akademikov na pestovanie katolíckeho svetonáhľadu, podivuhodná činnosť katolíkov v Holandsku a v Sev. Amerike, zosilnenie katolíckej verejnej mienky v Rakúsku a vo Švajčiarsku, vzrastajúca účasť všetkých stavov

na Diele šírenia viery, obrovské hnutie ignaciánských duchovných cvičení. A ani jedna duchovná moc v dnešných časoch by nemohla toľké zástupy ľudí prilákať a tak hlboko dojať, ako to na podiv celému svetu zrobil Rím so svojimi slávnosťami Svätého roku 1925.

Pravda, vplyv tak rozohňeného náboženského života badať na ceľej dnešnej svetovej kultúre. Dejiny európskeho básnictva posledných pokolení, sú dejinami oslobodenia sa od hmotárstva, bojov za duchovné hodnoty, a preto tiež v istom smysle sblížovania sa k náboženstvu.

Často je to náboženstvo v dobrodružnom znetvorení, ako je to u väčšiny expresionistov. Často je to neurčité snenie istej túžby, čo sa s Rabindranathom Tagorom (v *Gitanjali*) modlí: „Ako krídel domov sa vracajúcich žeravov deň i noc letí k svojim horským hmiezdám, tak dovoľ, aby môj celý život kráčaľ k svojej večnej otčine, pozdraviť Teba!“ Ale veľmi často obrat k náboženstvu ide oveľa ďalej. Börries von Münchhausen, ktorý ako vydavateľ *Göttinger Musenalmanachu* na r. 1923 celé vrchy poslaných mu básní prečítal, zistil v úvode „mocné náboženské hnutie mládeže“ a „isté odvrátenie sa od Wittenbrgu a sklon k Rímu.“ Státisíce katolíkov a protestantov sa pripojily ku kresťansko-nemeckému Spolku ľudového divadla preto, že im umelecké a mravné povznesenie divadla na srdci leží. Literárne knihy a časopisy sa zaoberajú katolíckymi prejavmi oveľa obšírnejšie a vecnejšie ako prv. Vo všetkých krajinách sú významní spisovatelia, čo alebo nikdy nepatrili do katolíckej cirkvi, alebo sa boli od nej ďaleko oddialili, ktorí sa však teraz stali veriacimi a praktickými katolíkmi. Tak v Anglicku Robert Hugh Benson a Gilbert Keith Chesterton, v Holandsku Fridrich van Eeden, v Dánsku Ján Jörgensen, v Nemecku Reinhard Sorge a Hermann Bahr, v Rusku Vladimír Soloviev, v Talian-

sku Giovanni Papini, vo Francúzsku Coppée, Huysmans, Brunetière, Bourget, Le Cardonnel, Jammes, Claudel, Péguy atď. Vôbec nie náhodou je tu francúzskych mien toľko, ako všetkých ostatných dokopy: obsažná kniha *Geistige Kämpfe im modernen Frankreich* (München 1922), ktorou nás Hermann Platz obdaril, ukazuje v tomto národe najostrejších protiv, vynikajúcich predstaviteľov nábožnej myšlienky v každom odvetví vzdelanosti.

Celkom tak výrazne a v rozličný spôsob ako v básnictve nastal náboženský obrat i vo filozofii. Od Edmunda Husserla pochádzajúci fenomenologický spôsob hľadieť na veci, ktorý Max Scheler výrazne prispôbil k mravouke a k náboženstvu, je bezpochybne mocný, keď už aj nie celkom podarený, prielom k metafyzike. Kým sa Husserl ešte nie celkom oslobodil od idealizmu Kanta, mnohí z jeho myšlienkovovo príbuzných už hlbšie vnikli do realizmu. Mikuláš Hartmann, na pr. vo svojom diele *Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis* (Berlin 1921), Kantovu pochybovačnosť už z hodnej čiastky premohol. Nie menej významné je veľké dielo Girgensohna *Der seelische Aufbau des religiösen Erlebens* (Leipzig 1921), ktoré pomocou experimentálnej metódy Külpeho aj v náboženskej psychológii privádza duchovné poznanie k novej sláve. Gróf Hermann Keyserling sa usiluje vo svojej darmstadskej *Schule der Weisheit* jemu ešte dosť temný metafyzický smysel života nielen hlbšie pochopiť, ale aj čím vernejšie uskutočniť. Všeobecne môžeme s Konštantínom Oesterreichom, ktorý prerobil štvrtý sväzok Ueberwegov, *Grundriss der Geschichte der Philosophie*, smelo povedať; „Nová metafyzika na celom svete — nielen v Nemecku — je dualistická a teistická, kým monistický panteizmus sa prestal šíriť“ (12. Auflage, Berlin 1923, IV. 314). Ako viedla práca dvoch tisícročí filozofické smery vždy bližšie k tomuto cieľu, ukazuje nám Erich Przywara

v jednom z najzaujímavejších oddielov svojej knihy *Gottgeheimnis der Welt* (München 1923). Bez dostačného dôvodu, ako to s príkladnou jasnosťou Theo Wulf (*Einsteins Relativitätstheorie*, Innsbruck 1921) ukázal, sa časom veľmi hlasne tvrdilo, že, vraj, Einsteinove odkrytia otriasly mocným základom metafyziky. V druhom sväzku Ueberwegovho *Grundrissu*, počnúc od 10. vydania, stará scholastická filozofia, vďaka výborným odborným znalostiam Mateja Baumgartnera, začína ukazovať svoje tak dlho ukryté bohatstvo. Konstantín Oesterreich, pravda, vo štvrtom sväzku toho diela (12. Aufl., S. 628) ešte vždy nerozumie zvláštnemu rázu tejto filozofie — nesprávne je, že ona ako filozofia „v hlavných metafyzických otázkach nedovoľuje samému mysleniu rozhodovať“ — ale práce novších jej predstaviteľov sú predsa len tu, ako i všade, lepšie ocenené ako prv. A kto by bol pred niekoľkými desiatkami rokov pomyslel, že nekatolícke univerzity, ako sorbonneská, amsterdamská, londýnska, harvardovská, založia katedry pre scholastickú filozofiu?

Presvedčenie o potrebe mravného a náboženského smýšľania pre život štátu sa prejavuje tak v rozličných pokusoch vzkriesiť prirodzený zákon ako i v nepočetných spisoch o Spoločnosti národov a vo všeobecnom pokojovom hnutí. A ak v bolševizme vidíme či už bezohľadných tyranov, čo všetko cirkevné barbarsky prenasledujú, a či idealistických rojkov, ktorí sa dobrodružným prekrúcaním pojmov usilujú znesvätiť elementárnu túžbu zástupov po duševnom oslobodení, tak vtedy aj toto bude jedným dôkazom veľkej moci náboženstva. Keď r. 1920 išlo o to, aby sa vytlačilo povinné vyučovanie náboženstva z vyučovacieho plánu nemeckých škôl, 114 profesorov berlínskej univerzity, medzi ktorými bolo iba 12 bohoslovcov, vyslovilo „najenergickejší protest“ a osvedčilo sa, že vyučovaniu náboženstva treba „ostať stre-

dobodom všetkého školského vyučovania, ak nemá ináč s ním vyschnúť aj materská pôda všetkého opravdivého pestovania vedy, umenia a ľudovúchovy.“ Vážnosť pápežova, ešte i v mekatolíckych štátoch, od stáročí nebola tak veľká ako dnes.

Teda ani najpovrchnejší súčasník nemôže tvrdiť, že je nemoderné hovoriť o náboženských otázkach. Konečne hlbší ľudia, čo veľmi dobre poznajú častú zmenu duchovných prúdov, beztak málo na to dbajú, čo je práve teraz najnovšou módou. Nie to je dôležité, ale či náboženstvo môže ešte zadosť urobiť oprávneným nárokom i dneška a uspokojiť aj svätú túžbu dnešnej doby.

Keďže výsledky jednotlivých vied určujú vyšší duchovný život vzdelaného ľudstva, preto sa pýta, aby sme pozorovali náboženský obraz sveta predovšetkým v pomere k nim. To robí pôvodca Večerov v druhom večeri a názory, ku ktorým naša stolová spoločnosť dochodí, byly odtedy už veľa ráz potvrdené.

V prírodných vedách už nijaký náboženstvu neprajný materializmus nenachodí trvalej opory. Kritika, ktorú Karol von Baer už 1876 namieril proti darvinistickej teorii náhody, bola koncom minulého storočia zasa obnovená, ktorú Ján Reinke zosilnil a Erich Wasmann, Oskar Hertwig, a najmä Ján Driesch k víťazstvu priviedli. Že organické rody bytostí vznikly vývojom z iných, sa so vždy väčšou istotou poznávalo, ale v otázke o rozmeroch a o pôsobiacich silách tohoto vývoja veda priniesla prepiatym očakávaniam darvinistov ťažké sklamanie, a o tom, že by sa celkom isté výsledky učenia o vývoji neshodovaly s náboženstvom, nemôže byť ani reči. So stanoviska katolíckej dogmatiky to ukazuje Alojz Schmitt vo svojej knihe *Katolicismus und Entwicklungsgedanke* (Paderborn 1923). Množstvá vydání Haeck(e)lov-

ho, filozofmi a prírodospytcami tak odsúdeného diela, *Welträtse*l, dokazujú alebo neznalosť naozajstného stavu vedy, alebo nedostatočný pocit zodpovednosti. Konečne akurátne skúmania nám dosvedčujú, že za ohromné pokroky prírodných vied práve v XIX. storočí nám treba byť vďačnými zväčša tým mužom, čo verili v Boha a z ktorých oveľa viacej, ako sa to prv myslelo, boli presvedčení katolíci. Obširne doklady na to nám podáva vo Freiburgu od 1903 viac ráz vydaná kniha *Das Christentum und die Vertreter der neueren Naturwissenschaft* od Alojza Knellera, alebo i 1920 v Paríži vyšlé dvojsväzkové dielo Antonína Eymieu *La part des croyants dans les progrès de la science au 19e siècle*.

O mnohých pre náboženstvo a najmä pre kresťanstvo veľmi osožných výsledkoch dejepisných vied bude ešte reč vo štvrtom večeri. Veľký krik o bábelo-biblickom spore s hanbou zatíchol. Nové nálezy asyriologov a skúmačov papyrov podopierajú mnohé údaje Sv. Písma, ktorým sa dlho nedôverovalo, a učia nás, že veľa vecí len preto bolo tak záhadných, lebo sme nepoznali spôsob starovýchodného opisovania.

Na teistický obrat vo filozofii som už vo svojich poznámkach k prvému večeru upozornil. Len čo sa pochop Boha, rozdielného od sveta a nad ním svojou všemožnosťou vládnúceho, až do koncov poriadne premyslí, nemôže hneď nezmiznúť i hlavná prekážka vedeckého uznania zjaveného náboženstva a zásadné odmietanie nadprirodzených udalostí. Spôsob, akým sa dosiaľ zaobchádzalo s biblickými opismi zázrakov, že sa totiž alebo pochybovalo o pravosti tekstu, hoci bola dobre dokázaná, alebo sa prekrútil jeho smysel, hoci bol až prijasný, teda tento spôsob, ako sa to všeobecne uznalo, priviedol veci až k nemožnému stavu. Už roku 1906 Albert Schweitzer poukázal vo svojom diele *Vom Reimarus zu Wre-*

de svojim liberálnym kolegom na daromnosť ich dlhoročnej námahy, napísať život Ježišov bez zázrakov a vyhlásil im, že ten Ježiš, ktorého racionalizmus namaľoval, liberalizmus oživil a moderná teológia s dejepisnou vedou priodely, je nesmyslom. Podobne súdil r. 1918 v oslavnom spise kopenhagskej univerzity profesor Fridrich Torm (*Forskningen over Jesu Liv*, 98). Keď Eduard Meyer, slávny pôvodca dejín staroveku, začal, vychodiac zo svojich prežitých racionalistických predpokladov, skúmať evanjelia, bolo treba znieť, že jeho berlínsky kolega, Karol Ľudovít Schmidt, v časopise, ani najmenej nie pravovernom, *Christliche Welt* (1921 č. 7.), uverejnil veľmi ostrú kritiku ako „protest vedy“. Zjavené náboženstvo sa nezakladá na tej nekritickej viere v zázraky, ktorú máva hodná čiastka ľudstva tak v Cirkvi ako aj mimo nej v každej dobe. Ide iba o pohotovosť prijať za zázrak s istotou, zodpovedajúcou danému stavu veci, dostatočne dokázanú udalosť, ktorá sa rozumne nemôže pokladať za výsledok prirodzených síl a ktorú môžeme pochopiť len ako nadprirodzené zasiahnutie Boha. Ak by sa azda proti tomuto skromnému logickému požiadavku búriť chcel pocit duchovnej neodvislosti, naozaj vedecký rozum si hneď pripomenie, že bez okolkov všetko prijať hotová pokora je najväčšou chválou ozajstného učenca, čo hľadá pravdu. *Tänka fritt är stort, men tänka rätt är större.* — „Slobodne myslieť je veľká vec, ale správne myslieť je ešte väčšia!“ — je zlatými literami napísané v predsieni upsalskej univerzity.

Otázku, o ktorej sa hovorí v treťom večeri, nám vyjasnil nie natoľko pokrok vedy, ako skôr, a to strašným spôsobom, svetová vojna a jej následky. Spokojné uváženie nám nepochybne ukáže, že nieto

nijakého protirečenia medzi bytnosťou Božou a dopustením utrpenia a hriechu v stvorení.

Aké obrovské množstvo bolesti si ľudstvo zapríčiňuje, to nám ohromujúcou mocou dokazujú novšie pozorovania pôvodu pustošiacich nákaz, akurátnejšie preskúmanie biologickej dedičnosti a nie na ostatnom mieste aj ukrutné názorové poučenie o živelných silách v živote národov, ktoré nám dali roky vojny a povojnové časy. Pravda, pre nerozumnú žiadostivosť zem je primallá, ale, že by pri rozumnom spôsobe života nebolo na nej dosť miesta pre každého, to ešte dosiaľ nik nedokázal, Pavel Mombert hovorí vo svojej náuke o zaľudnení (v súbornom, od Maxa Webera začatom diele *Grundriss der Sozialökonomik*, 2. Aufl., Tübingen 1923, 2. Abt. I. 101 f.): „Už sa, pravda, častejšie probovalo odhadnúť hranice, po ktoré môže zem rozšíriť svoju schopnosť svet živiť, aby sa potom takto určil najvyšší počet ľudí, čo by na nej mohol žiť; ale ohromné rozdiely, ku ktorým sa pri vypočítaní dochodí, ukazujú, ako málo je v skutočnosti možné dačo s týmto robiť“. Neznáme ani vo vesmíre uložené možnosti zadovážiť si výživu v budúcnosti, ani nevieme, či by sa ľudská rozmnožovacia schopnosť mohla sama od seba stupňovať až po neobmedzený počet obyvateľstva na zemi.

Aby sme mohli rozumieť ľudské utrpenie, na to je veľmi vážny jeho súvis s hriechom. Keby Boh nechal zlo bez každého trestu, nuž by ono rástlo až do nekonečna. Ale akože sa opováži človek, už vyrastlý z detinstva, tvrdiť, že trpí viac, ako si to zaslúžil hriechami proti nekonečnej velebnosti, svätosti a добрote Pána Boha, alebo že tá mravná očista, v ktorej mu utrpenie chce pomôcť, je nie hodná takej ceny? Istotne, trpia aj nevinné deti. Ale či trpia bez viny ich predkov alebo dospelých — a či je Boh povinný svojím neprestajným zázračným zasahovaním zamedzovať prirodzené následky ľudskej nedbanlivosti a

hriešnosti? Keby však daktó chcel povedať, že Boh mal voliť taký svetový poriadok, v ktorom by nikto nebol zneužíval svoju slobodu na zlé, že by sa tak nik nebol stal nešťastným, to by takto celkom zkažil pojem Boha. Tak by sa totiž tvrdilo, že Boh nemal stvoriť taký svet, ako je náš, lebo stvorenia, obdarené slobodnou vôľou, nechcú vyhýbať hriechu. Teda slobodná vôľa samého Boha by bola obmedzená ľudskou prevrátenosťou! Nie, utrpenie celkom logicky nasleduje z hriechu a hriech je ovocím slobodnej vôle človeka, tak že nik nemôže Boha obviňovať, že je ukrutný. Pravda, s presnou logikou sa tu ešte málo môže dosiahnuť, pokým sa neuspokojí aj srdce. Preto sa celkom správne prihovárajú utešené výklady tohoto večera tak srdcu, ako i rozumu. Tak je to aj vo výbornej knihe Ota Zimmermanna *Warum Schuld u. Schmerz?* (3. Aufl., Freiburg 1924), ktorá vznikla z hlbokého precitania bolestí dnešných čias.

Veľmi súca je poznámka koncom tretieho večera, že katolík nemá nijakej dogmatickej istoty o tom, či v duševnom premožení zla, ktoré je v uskutočnení kresťanských zásad, spojí sa raz tu na zemi celé ľudstvo v jedno šťastlivé kráľovstvo Božie. Naopak, katolícki dogmatici a exegeti vravia, že všetky texty Starého a Nového Zákona, ktoré sa uvádzajú na dokázanie tejto mienky, môžu byť celkom dobre, alebo ešte azda aj lepšie v inom smysle srozumené a že nechýbia ani také texty Sv. Písma, z ktorých sa oveľa lepšie dá uzatvárať, že iba na druhom svete bude kráľovstvo Kristovo a jeho víťazstvo nad utrpením a hriechom všeobecne uznané.

Rozhovor štvrtého večera si všíma zjavov rozličných náboženstiev v dejinách. Prítom sa prichodí k celej hromade dôvodov pre zvláštne postavenie kresťanstva a tieto, hoci už samé v sebe sú naozaj zá-

važné, predsa výkladmi ďalších večerov ešte podstatne získavajú na svojej presvedčivej sile. Veď vlastne i to, čo bolo povedané v poznámkach k prvým dvom večerom, o vzraste náboženstva v posledných desaťročiach, hovorí hlavne v prospech kresťanstva.

Vývody pastora Devillea o prazačiatkoch náboženstva by dnes už trochu inakšie znely, ale jeho celkový úsudok je ešte i dnes správny. Bez dostatočného podkladu sa vymaľoval začiatočný stav ľudstva ako bezduché vegetovanie. Je pravda, ešte sme nie celkom istí, či nás slávne pygmejské výskumy Viliama Schmidta (*Die Stellung der Pygmäen völker in der Entwicklungsgeschichte des Menschen*, Stuttgart 1910) už zaviedly na vedecky celkom pevnú pôdu. Jednako tento istý učenec menuje vo svojom diele *Menschheitswege zum Gotterkennen* (München 1923, 21—37) veľa kolegov-odborníkov, ktorí sa ako on presvedčili, že možno aj u najprimitívnejších ľudí zistiť prekvapujúco dokonalý pochop o Bohu. Schmidtov mladší spolupracovník Viliam Koppers pomocou presných výskumov (*Unter Feuerland-Indianern*, Stuttgart 1924) dokázal, že pomaly vyhýňajúci Yagania v Južnej Amerike, ktorí boli predtým za beznáboženských Kanibalov pokladaní, v skutočnosti sú monoteistmi. Keď v mnohých iných prípadoch, najmä kde ide o pôvodné náboženstvo starých vzdelačných národov, jeden skúmateľ hovorí o monoteizme, a druhý to zavrhuje, tak tomu na vine nie je vždy nedostatočná jasnosť (starožitných) pamiatok, ale často iba rozličný filozofický spôsob, akým sa obaja vyslovujú. Berlínsky sinolog, Viliam Grube, hovorí na pr. vo svojich prednáškach *Religion und Kultus der Chinesen* (Leipzig 1910, 31), že v najstarších písomných pamiatkach najvyššie božstvo má naozaj panujúcu, ba povedal by som, monarchickú hodnosť v kruhu božstiev“. A potom pokračuje: „Jed-

nako však tu nemožno hovoriť o monoteizme, ba ani nie s V. v. Straussom o teizme, pretože sa aj ostatné božstvá, hoci len na viac-menej podradenom mieste, zúčastňujú na riadení všesveta a ľudských osudov“. Či sa uctievanie takýchto „podradených“ bytostí, ešte aj keď ich, čo sa všeobecne nerobieva, „božstvami“ nazveme, nedá do súhlasu uviesť s naozajstným monoteizmom? Lev Wieger, ktorý s priznaným mu zdarom vyše jedného ľudského veku pracoval na tom istom poli ako Grube, hovorí ešte v poslednom shrnutí svojich skúmaní (*La Chine à travers les âges*, Shanghai 1920): „To bol teizmus“ (str. 15), a to „teizmus, ktorý možno i monoteizmom nazvať“ (str. 37). Ba ešte aj keby voľakto s Richardom Laschom (v súbornom, Jurajom Buschanom vydanom diele *Illustrierte Völkerkunde*, Stuttgart 1922, I. 40) myslel, že „prípady primitívneho monoteizmu“ potrebujú čiastočne nové preskúmanie a že budú konečne tiež patriť ako pôvod reči a rodiny k oným nerozlúštiteľným záhadám dejín vzdelanosti — tak predsa len tým istým uznáva, že teraz už viac neobstoja donedávne tvrdenia o nízkom náboženskom stave praľudí.

Celkom tak sa ukázaly nedostatočne dokázanými aj pokusy oslabiť zvláštne postavenie kresťanstva porovnaniami z dejín náboženstva. Najmä skúmatelia budhizmu si tu priveľa dovolili. Roku 1884 uvádzal Rudolf Seydel 51 prípadov, údajne podozrivých podobností medzi Novým Zákonom a budhistickými textami. Asi o dvadsať rokov po Seydlovi snížil Van den Bergh van Eysinga tento počet na sedem a zasa o niekoľko rokov neskoršie myslel Garbe, že možno dokázať len štyri prevzaté biblické miesta z budhistických prameňov. Naozaj však ako veľmi málo možno dokázať, to nám ukáže poučný spis Jána Haasa *Das Scherflein der Witwe und seine Entsprechung im Tripitaka* (Veröffentli-

chungen des Forschungsinstituts für vergleichende Religionsgeschichte an der Universität Leipzig, Nr. 5, Leipzig 1922). S podivuhodnou učenosťou a pomocou početných odborníkov zvláštnych odvetví vedy, ktoré sú pri tomto skúmaní potrebné, oddáva sa už staručký riaditeľ slávneho leipzigskeho Inštitútu preštudovaniu všetkých podrobností paralely, ktorá jeho zdaním (str. 8) a zdaním Van den Bergha van Eysinga patrí k „prvotriednym paralelám.“ No, dochodí len k pravdepodobnému prevzatiu z budhizmu (str. 75 a 79). Prof. Windisch z Leidenu mu na to píše, že, hoci on osobne nič nemôže namietaf proti takej odvislosti, jednako po prečítaní všetkých dôkazov je ešte nie presvedčený, lebo je „možnosť náhodou celkom tak zamýšľaného vzniku“ nie vylúčená (str. 171). Rozvlekľý budhistický tekst, o ktorý tu ide, celkom je známy len z čínskeho a na dodatok, i dosť voľného“ (str. 108) prekladu z V. storočia po Kr. (str. 172). Pôvodca sanskritského originálu písal r. 100 alebo azda i 200 po Kr. (str. 56), tak že už i len preto stojí na slabých nohách mienka, ako by Marek a Lukáš, evanjelisti, boli upotrebili čo sa u neho alebo už pred ním rozprávalo. Ký div potom, že človeku prichodí byť v dejinách náboženstva vôbec obozretnejším. Aj taká etnologická auktorita, ako je Félix v. Luschan (*Zusammenhänge und Konvergenz*, Wien 1918, 5 f.) dôrazne pripomína, že sú rozpravy, ktoré sú rozšírené po celom svete, a pri tom nik ani nemyslí, a to správne, na kraj ich spoločného pôvodu. Keď sa pokročilo v srovnaní literárnej formy Starého a Nového Zákona, veľa vecí, ktoré chceli pokladať za odvislosť v samom predmete, bolo konečne tiež možné vysvetliť ako odvislosť iba v samotnom spôsobe opisovania. Istotne, medzi kresťanstvom a inými náboženstvami sú aj vecné odvislosti a to na oboch stranách, a práve v tomto večeri sa vysvetľuje, prečo to ani ináč nemôže byť. Ale hneď sa tam upozorňuje aj

na podstatné rozdiely, ktoré vysvitajú najmä z vnútorného významu podobných podrobností a z ich vzťahu k celku. Na istom veľmi známom príklade to objasňuje Alfonz Steinmann (*Die Jungfrauengeburt und die vergleichende Religionsgeschichte*, Paderborn 1919). Prehľad celého tohoto oboru nám podáva Bernard Bartmann (*Dogma u. Religionsgeschichte*, Paderborn 1922).

Keď ide o porovnanie vplyvu kresťanstva na národy s vplyvom iných náboženstiev, treba, samozrejme, všetko odložiť, čo sa môže pripísať rozdielom rasy, podnebia alebo dávneho stavu svetskej vzdelanosti tých národov. Preto bude predovšetkým treba, ako to aj naša stolová spoločnosť robí, preskúmať, s akým výsledkom a pri akých prekážkach dané náboženstvo prejavuje a rozvíja svoju vnútornú životnú silu a s akým dôrazom môže jej učenie a sriadenie vplývať na opravdivé „obrátene“, t. j. na presvedčené a činné oddanie sa náboženskému a mravnému ideálu. A tak teda z tretieho večera vieme — to, čo svetová vojna strašným spôsobom potvrdila — že najmä štátne vzťahy medzi jednotlivými národmi sú ešte veľmi málo kresťanským duchom preniknuté. Kresťanstvo má tu uskutočniť ešte vždy veľkú časťku svojej úlohy; ale ako to rozhovory tohoto večera ukazujú, už ono svoju náboženskú a mravnú prevahu i jasne dokázalo. Z oboch všesvetových náboženstiev, čo sú ešte okrem neho, izlam prevzal najlepšiu časťku svojho učenia zo Starého a N. Zákona; a nakoľko zas je správny, často spomínaný úsudok Oldenberga (*Buddha*, 12. Aufl., Stuttgart 1923, 335 f.), že budhistická láska k ľuďom, čo do svojej vnútornej sily ďaleko zaostáva za kresťanskou láskou k bližnému, to dokazuje osvedčenie jedného z najslávnejších budhistických učencov východnej Ázie. Junjiro Takakusu hovorí v istom článku, uverejnenom v *Japan Timese* (č. 8925, Tokio 12. júla 1925), o činnosti budhistov v Japonsku,

že odkedy cisársky dvor a vláda prevzaly starosť o chorých, o siroty atď., zmizla dávna dobročinnosť budhistov. A potom doslovne píše toto: „Zavedenie kresťanstva a jeho mnohostranná činnosť lásky k bližnému zobudily ich (budhistov) z dlhého spánku a povzbudily znovu k podobným podujatiam“.

Ale zvláštne postavenie kresťanstva medzi náboženstvami sa predsa len najjasnejšie ukazuje v osobe jeho zakladateľa, ktorú osvetľuje piaty večer. Treba nám nechať, aby celý jej zjav pôsobil na nás, a nečakať, že, keď porozumieme jej bytnosti, už hneď budeme môcť pochopiť aj každú podrobnosť, o ktorej evanjelisti píšú. Skúmatelia sa budú azda ešte dlho daromne namáhať rozlúštiť rozličné záhadné podrobnosti, ale podstatné črty podania sú dnes neúnavnou kritickou prácou ostatných desaťročí potvrdené ešte istejšie ako prv. Už v poznámkach k druhému večeru sa pripomenulo, že márne sú námahy odstrániť zázračnosť zo života Ježišovho. Hlavne na tomto úskalí sa liberálna teológia natoľko celkom rozdrvila, že Wrede, Hamack, Jülicher, Lipsius, Schweitzer a iní jej predstavitelia celkom otvorene hovoria o samovoľnosti, beznádejnom zmätku, hroznom sklamaní a o smutnom bankrote. Tým je spolu trafený aj modernizmus. Lebo veď čo katolícka cirkev na ňom odsudzuje, nie je iba prevzatie liberálno-protestantských myšlienok, ktoré konečne, ako to *Programma dei Modernisti* čiastočne aj výslovne uznáva, pochádzajú od Huma, Kanta, Schleiermachers, Ritschla a Spencera. Celkom správne vraví Hamack (*Lehrbuch der Dogmengeschichte*, 4. Aufl., Tübingen 1909) o modernistoch: „Vôbec by neboli, keby nebolo bývalo v XVI. storočí reformácie“ (III. 764), a: „Hoci sa aj spierajú, predsa len patria k nám“ (I. 47). Tieto spomenuté a tiež, aspoň nie lepšie odôvodnené, eschatologické, psychiatrické a mytologické pokusy vysvet-

lité osobnosti. Ježišovu podrobuje dvojsväzkové dielo Hilarína Feldera *Jesus Christus* (3. Aufl., Paderborn 1923) hlbokú a spolu aj dôkladne vybudovanú kritiku, hoci táto kritika, ako ani duchaplné kratšie podanie veci od Augustína Reatza (*Jesus Christus. Sein Leben, seine Lehre und sein Werk*, 2. Aufl., Freiburg 1925), nie dosť jasne osvetľujú práve tie najhlavnejšie formy stále sa meniaceho spôsobu podávania tej záhady. Inak to nemá tak veľkého významu, lebo ešte vždy platí rada Harnackova: „Jednoduchý čitateľ Biblie nech len i ďalej tak číta evanjelia, ako ich dosiaľ čítal; keďže ich konečne aj sám kritik nemôže ináč čítať. Čo tamten pokladá za ich jadro a ťažisko, to treba aj tomuto za také uznať“ (*Reden und Aufsätze*, Giessen 1906, II. 17).

Že máme v evanjeliách prvotriedne spoľahlivé žriedla dejín, o tom dnes už nijaký vážnejší odborník nepochybuje. Isteže, historická cena evanjelia sv. Jána od začiatku XIX. storočia bola ešte stále napádaná. No, jeden z učencov, účastníkov toho boja, Oto Schmiedel, vyznáva — a to si hodno povšimnúť — že tento boj bol preto taký prudký, lebo je spojený s ním „spolu aj boj za božstvo Kristovo“ (*Die Hauptprobleme der Leben - Jesu - Forschung*, 2. Aufl., Tübingen 1906, 17). Kto je slobodný od nevedeckého strachu pred dostatočne dokázanými nadprirodnými faktami, nebude môcť neuznať závažnosť dôkazov, ktorými na pr. M. Lepin (*La valeur historique du quatrième Évangile*, 2 sväz., Paríž 1910) dokazuje historickú vieryhodnosť Jánových opisov. Ostatne tento istý učenec už aj prv s tou istou dôkladnosťou podal dôkaz vo svojej knihe *Jésus Messie et Fils de Dieu, d'après les Évangiles synoptiques* (3. vyd., Paríž 1906), že božstvo Kristovo celkom iste vysvitá aj z troch iných evanjelií. Napokon aj sami takí liberálni skú-

matelia ako Bousset, Ján Weiss a Kalthoff sa vyslovili, medzi obrazom Krista vo štvrtom evanjeliu a medzi obrazom v iných troch niet podstatného rozdielu. Ba Loofs (*Wer war Jesus Christus?* Halle 1916, 74) nachodí u Jána často ešte „lepšie informácie“ ako u synoptikov.

Len neslobodno nikdy zabúdať, že všetky evanjelia sú príležitostnými spismi, v ktorých pôvodcovia to opisujú, čo už cez celé jedno pokolenie, ak nie aj dlhšie, bolo predmetom viery prvotných kresťanských cirkví. Právom prízvukuje Karol Adam vo svojej tübingenskej inauguračnej reči (*Glaube und Glaubenswissenschaft im Katholizismus*, 2. Aufl., Rottenburg 1923, 39), že „iba vecný cirkevný duch spoločenský, z ktorého vznikly evanjelia“, umožňuje rozlúštiť túto ináč priťažkú úlohu: „z roztratených rozvalín a vrství evanjeliového podania dokonale pochopiť a zostaviť pôvodný obraz Kristov a prvotné kresťanstvo“. Aj Peter Batiffol (*Orpheus et l'Évangile*, Paris 1910, 199) upozornil na nevyhnutnosť cirkevného svedectva pre úplné srozumieanie evanjeliových textov a v tomto smysle chápal slová, ktoré sv. Augustín istému manichejcovi povedal: „Neveril by som evanjeliu, keby ma nenútila k tomu vážnosť katolíckej cirkvi“ (*Contra epistolam fundamenti* 5.) Preto úvahy piateho večera podstatne doplňuje a potvrdzuje šiesty večer.

V šiestom večeri sa najprv hovorí o upadajúcej kultúre kat. národov. Keď sa katolíkom táto výčitka robí, skoro vždy ide o veci, čo úzko súvisia s hospodárskym blahobytom. Ale, že v posledných storočiach čisto alebo väčšinou protestantské národy boly hospodársky silnejšie, to nemožno len tak náboženstvu pripisovať. Rasa a bydlisko rozhodujú tu práve tak ako vo vytvorení rozdielnej kultúry medzi protestantmi a katolíkmi v samom Nemecku, kde o-

krem toho politika štátu bola vždy náchyľnejšia protestantom. A jednako, ako je to všeobecne známa vec, aj sami protestanti, čo do hospodárskeho vplyvu a duchovnej kultúry pomerne ďaleko zaostávajú za Židmi. Preto právom hovorí Harnack vo svojich prednáškach o podstate kresťanstva, že už aj ten raní náboženstvo, čo posudzuje jeho hodnotu podľa jeho výkonov pre ciele svetskej vzdelanosti. A na napomenutie Gustáva Schmollera by bolo treba aj pamätať, že „veľkými kultúrnymi národmi, veľkými dobami a veľkými ľuďmi“ sú tí, čo „si s väčšou silou ako iní stávajú do služby veľkých mravných ideí ľudstva“, teda „na hospodárskom poli tí, čo vedia spravodlivejšie ustanovizne vybojovať a uskutočniť“ (*Zur Sozial- und Gewerbepolitik der Gegenwart*, Leipzig 1890, 246). V tomto ohľade sa katolíckej cirkvi, ani podľa úsudku protestantov, netreba obávať nijakého porovnania. Na pr. Karol Sell, profesor z Bonnu ju vyhlasuje „za vyznanie, čo najväčšmi žičí robotníkom“ a chváli ju, že ona vôbec „s väčšou slobodou a širším rozhľadom sa chytá do riešenia takzv. sociálnych problémov“ ako „oveľa väčšmi súkromnoprávneho smeru protestantizmus“ (*Katolizismus und Protestantismus*, Leipzig 1908, 187).

V našej spoločnosti Španiel, Don Pardoval, s radosťou, vlastnou jeho národu, privádza všetko k najhlbším, a preto i k najjednoduchším, dôvodom. Preto je zpočiatku divné počuť, že by protestantizmus mal len preto ďalej trvať, lebo odstúpil od svojich bytnostných zásad. V skutočnosti tu spoluúčinkovalo veľa iných vecí. Ale predsa nik nebude môcť zapierať, že neraz, keď bol protestantizmus v krízach, iba priblíženie sa ku katolicizmu ho zachránilo. Ako už Luther a najmä Melancton, keď im hrozilo dogmatické roztriešenie, sa vracali ku katolíckej myšlienke, k cirkevnému určaniu vyznania viery, tak sa pýtal v jubilejnom vydaní časopisu *Süddeutsche Monatshefte*

v 400. výročí reformácie (október 1917, 42) Ján Lau-
erer, hľadiac s údivom na „prvotriednu organizačnú
zásadu“ katolicizmu: „Ale čože bude môcť zachrániť
luteranizmus pred smrtonosným upadnutím do sek-
társtva, pomôcť mu k somknutosti a tak k činnosti,
ak nie jednotnosť vo vyznaní a učení?“ Aj „Sväz cir-
kví“ Nemeckej ríše, medzinárodná „Konferencia pre
vieru a cirkevný poriadok“ a úsilie Söderblomove o
sjednotenie pochodia z potreby istého záväzného pra-
vidla viery. Ako by sa však mohol tento nedostatok
podľa protestantskej zásady odstrániť, ťažko povedať
veď je, ako hovorí Ján Kübel v spomínanom už člán-
ku časopisu *Süddeutsche Monatshefte* (str. 120), „pri-
rodzeným následkom pôvodu protestantizmu, zavr-
hnutia akejkoľvek vonkajšej učiacej auktority.“ A u-
važovania iného protestanta, vestfalského generálne-
ho superintendenta Zöllnera, ktoré uverejnil v máji
1924 v časopise *Evangelisch-Lutherische Kirchenzei-
tung*, dochodia celkom ako naša stolová spoločnosť k
záveru: „Jediné, čo sa dosiahlo, je to, že v evanjelic-
kej cirkvi pomaly už nik nebude vedieť, čo je už te-
raz vlastne a naozaj evanjelium.“

Podobne je veľa protestantských výpovedí, čo
potvrzujú, že Lutherova mienka o ospravedlnení sa-
mou vierou veľmi nepriaznive vplývala na mravný
život a že praktické úsilie, odstrániť tieto následky,
boly pokladané za návrat ku katolíckym názorom.
Pravda, oproti ponosám Lutherovým na súvis medzi
jeho učením o ospravedlnení a úpadkom mravov
(Hartmann Grisar, *Luther*, 3. Aufl. Freiburg 1923, II.
550) byly postavené iné jeho výroky, kde sa vidí, ako
by učil, že človek pre istotu svojej spásy, ktorú mu
dáva viera, sa celkom prirodzene cíti poháňaným k
dobrým skutkom. Ale, ako to Jozef Mausbach (*Die
katholische Moral und ihre Gegner*, 5. Aufl., Köln
1921, 155f.) dokazuje, nemožno toto vysvetľovanie len
tak hladko umiestiť v systéme myšlienok Luthero-

vých. Jednako dejepisne je isté, že sa najšťastnejšie pokusy obnoviť kresťanský život v protestantizme najčastejšie robily podľa celkom iných zásad. Vždy, keď sa pietizmus slovom alebo činom usiloval pozdvihnúť upadlú vážnosť dobrých skutkov, stretol sa s výčitkou, že chce katolíčiť. Tak to bolo okolo roku 1700 (Gerard Uhlhorn, *Die christliche Liebestätigkeit*, 2. Aufl., Stuttgart 1895, 653), tak sa viedlo v XIX. storočí zakladateľom ženskej diakonie v Bavorsku (*Allgemeine deutsche Biographie*, XIX 119) a v Alsasku (J. B. Kissling, *Der deutsche Protestantismus 1817 bis 1917*, Münster 1917, I. 278).

Ako vieme, toto určenie cirkevného učenia a žiadanie dobrých skutkov sú nie jediným príkladom na to, že sa protestantizmus vrátil ku katolíckym myšlienkam. Želaniam, vysvetliteľným čiastočne z vplyvu romantiky nemeckých protestantov, čo by chceli mať hierarchické sriadenie, súkromnú spoveď, omšu, uctievanie svätých a p. venuje Kissling v práve spomínanom diele osobitnú kapitolu (I. 285—310). Trvalejšie výsledky malo v tom istom čase oxfordské hnutie v Anglicku. V oboch krajinách tieto úsilia ešte aj posiaľ trvajú. Robert Hugh Benson, konvertita, syn anglikánskeho arcibiskupa z Canterbury, povedal v októbri 1907 v istej svojej liverpolskej prednáške, že ako anglikán spovedával po svojich misijných kázňach obyčajne viac ako teraz, keď je katolíckym kňazom. Farár Busch napísal po svojej ceste po katolíckom Schwarzwalde vo wiesbadenskom časopise *Evangelisches Gemeindeblatt* (1912, č. 44) toto: „Treba nám nielen určitej hodiny k pobožnostiam, ale aj prostriedkov k nim. Potrebujeme náboženské znázornenie, obraz, kríž, dóm, ba, nedbám, aj kňazské rúcho a mystockú polotmu, toto aspoň pre masy. So starším anglickým ritualizmom od 1918 závodí, najmä tiež v prispôbení sa ku katolíckej forme bohoslužieb, nemecký sväz, zv. „Hochkirchliche Vereinigung.“

Trvalá schopnosť katolíckej Cirkvi viesť ľudí vysoko nad obyčajnú výšku šľachetného charakteru, ku hrdinskej svätosti, vysvitá celkom jasne z výsledkov úradného skúmania, ktoré vykonáva Kongregácia obradov, a to tak presne, že to často u laikov až podiv vzbudzuje. Podľa toho bolo krátko pred vojnou medzi katolíckmi, čo boli od začiatku XIX. storočia pomreli, viac tisíc mučeníkov a asi 160 iných malo odôvodnený výhľad na blahorečenie. Už vtedy bolo blahoslavených a svätých z tej istej doby 144 mučeníkov a 11 iných (Konstantín Kempf, *Die Heiligkeit der Kirche im 19. Jahrhundert*, 4. Aufl., Einsiedeln 1914). Aj Harnack píše na konci svojej učebnice *Lehrbuch der Dogmengeschichte* (4. Aufl., Tübingen 1909, III. 905), že katolícka cirkev „stále a stále rodí svätých“, že „uzdĺ nízke ľudstvo a pritom i útlým svedomiam podáva, čo chcú, a vie im dokázať svoj naprírodzený pôvod.“

Pritom sa nik nebude diviť, ba tomu ešte aj vážnejšie smýšľajúci nekatolíci veľmi dobre rozumejú, že je veľa tak v minulosti, ako aj v prítomnosti neutešených a oplakaniahodných vecí, ako sa to veľmi ľahko môže stať vo spoločnosti ľudí. K menám zvlášť vynikajúcich konvertitov, ktoré Španiel našej spoločnosti spomína, možno dodať, ako to ukazuje na pr. Kissling v spomenutom už, prísne podľa prameňov soštanom diele (I. 131 ff. 366 ff. II. 207 ff.), z cirkevných dejín Nemecka ešte hodne iných, pri ktorých je nad slnko jasnejšie, že nijaké mimonáboženské pohnútky ich neviedly prestúpiť na katolícku vieru. Práve toto skúmanie pohnútok, ktoré zjavne patrí k podstate ocenenia zmeny náboženstva, je veľmi zanedbané v spise E. Kochsa, odmenenom na súbehu Evanjelického sväzu, *Übertritte auf der römisch-katholischen zur evangelischen Kirche im Deutschland während des 19. Jahrhunderts* (Leipzig 1903). Ale predsa náš Španiel právom nechce tvrdiť, že by katolík ne-

mohol nikdy z presvedčenia prestúpiť na inú vieru. Aj teológovia Vatikánskeho snemu výslovne vypovedali, že nijako nechceli odsúdiť tých vážených kat. dogmatikov, čo už v dobe reformácie učili, že taký čestný omyl je pri nedostatočnom prehĺbení dôkazov možný (Th. Granderath, *Constitutiones dogmaticae Concilii Vaticani*, Freiburg 1892, 60).

Po otrasoch svetovej vojny si duchovný pohyb ku katolíckej Cirkvi hľadal nové formy. V Nemecku založil P. Gisbert Menge O. F. M. Spolok Winfrieda, ktorého cieľom je práca a modlitba za jednotu vo viere. Anglicko dalo už viac ráz podnet k spoločným rozhovorom vedúcich anglikánov s katolíkmi, ktorí sa pod predsedníctvom kardinála Merciera shromaždili v Mechelne. Kolínsky privátny docent, Pavel Honigsheim, sa pokúsil v článku o kríze vzdelanosti v Nemecku (I. sv. *Schriften des Forschungsinstituts für Sozialwissenschaft in Köln*, vyd. L. v. Wiese, Mníchov 1922) silné konverzijné hnutie trochu prisumárne pripísať nedostatku vnútornej opory, ktorý nedostatok prednešné pomery sa tak bolestne pociťuje. Ako, vraj, teraz potreba vnútorného pokoja ženie človeka ku katolicizmu, tak zasa v iných pomeroch celkom tak náhodou sa môže stať pietistom, alebo bolševikom. Aj marburgský profesor, Hermelink, je vo svojom už spomínanom diele toho názoru, že „auktoritatívny vodca“, ktorého nemá na seba samého ponechaný protestant, priťahuje „ľudí, čo niečo takého potrebujú.“ Ale ešte okrem toho Hermelink vidí veľkú príťažlivú moc kat. cirkvi v tom, že oproti atomizujúcej, „osobnej kultúre“ protestantizmu stavia „náboženský pocit spoločnosti tak v kulte ako aj v charitatívnych organizáciach“ a namiesto protestantského subjektívneho precítania (Erlebnis!) podáva „objektívnu formu pravdy.“ Ďalší dôvod podal Hermelinkov liberálno-protestantský kolega Martin Rade, keď v novembri 1924 vo svojom časopise *Christliche Welt* v istej polemike s E-

vanjelickým sväzom napísal, že terajšia moc pápežova „je predovšetkým v tom, že svedomie dnešného ľudstva nachádza viac vážnosti a hĺbky v činoch a slovách pápežových ako v činoch a slovách vedúcich kruhov nemeckého protestantizmu.“

Vieme, že v Nemecku už od viacej rokov prechodí viac katolíkov ku protestantom ako protestantov ku katolíkom. Ale, ako to štatistik Herman A. Krose vo svojom diele *Kirchliches Handbuch* často prizvukuje, podľa tohoto rozdielu v číslach nemožno posúdiť vnútornú hodnotu vyznania. Ved' diasporové kraje katolíkov sú dva razy tak veľké ako protestantské a okrem toho diasporoví katolíci žijú zväčša v postaveniach oveľa závislejších ako diasporoví protestanti, preto je jasné, že dôvody hosp. a spoločenské, najmä pri miešaných manželstvách, oveľa častejšie nútia zmeniť svoje náboženstvo katolíkov ako protestantov. Pritom si treba všimnúť ešte dve skutočnosti, t. j. že protináboženskou propagandou za vystupovanie z cirkvi protestantizmus skoro desať ráz viac ztratil ako katolicizmus a že od 1910 až do 1923 na 100 katolíkov, čo sa stali protestantmi, počet protestantov, ktorí prešli ku katolíkom, vzrástol zo 60 na 76 (Krose und Sauren, *Kirchliches Handbuch für das katholische Deutschland* XII. Freiburg 1925, 464 f.) Jednako však z týchto pre katolíkov priaznivejších výpočtov nemožno tak rozhodne uzatvárať na príťažlivosť katolíckej cirkvi ako z účasti vzdelaných kruhov na obráteniach sa na katolícku vieru v Skandinávii a v Anglicku. Od roku 1850, keď bola v Anglicku znovuzriadená katolícka hierarchia, prešlo do katolíckej Cirkvi z oxfordskej univerzity vyše 600 protestantov, z cambridskej okolo 400, z protestantského duchovenstva asi 650, z dôstojníkov asi 460, zo šľachty okolo 450.*

* Pre Ameriku by sa mohli udať ešte väčšie čísllice. (Pozn. poľsk. prekladateľa).

So slavianskou vrúcnosťou bráni Siemionow v siedmom večeri nepopierateľné hodnoty srdca, ktoré ukrývajú v sebe od Ríma odtrhnuté kresťanské cirkvi Východu. Ale ďalší rozhovor mu ukazuje, že rímsko katolícka Cirkev vie úplne vyhovieť duševnej nálade tak východných ako aj západných národov. Čím je kresťanskému Východu to srastenie so svojou liturgiou, rozumieme ešte lepšie, odkedy nám benediktíni, v Nemecku najmä rozsiahlou činnosťou opáta Ildefonza Herwegena (z Maria-Laachu, znovuodkryli ducha a dejiny našej latinskej liturgie.

Národnej myšlienke v náboženstve, o ktorej právom a neprávom najmä po svetovej vojne sa tak často náružive dohadovalo, venoval Oto Zimmermann, dôkladnú štúdiu (*Soll die Religion national sein?*, Freiburg 1916). Je pravda, rozvoj, ktorý závisel nie tak od Cirkvi ako skôr od všeobecného toku európskej kultúry, umožnil dosiaľ latinským národom najmocnejší vplyv na životnú formu katolícku. Hoci je toto nie v každom ohľade škodlivé, predsa to môže katolíka, ako to aj z Newmanovej knižky *Apologia pro vita sua* vysvitá, z veľa príčin aj bolieť. Ako je známe, pre germánske národy sa už robia zmeny, a že Rím je hotoví vyhovieť aj vlastnostiam slavianskych národov, toho dôkazom sú velehradské unionistické sjazdy, na ktoré sa vždy viac účastníkov schodí tak z Východu ako aj zo Západu. Nad úpadkom cirkevného života v Rusku už cez celé XIX. stor. žiaľilo, počnúc od slávnych listov Čadaajových, až po Vladimíra Solovieva, ktorý sa vo svojom po francúzsky napísanom spise *La Russie et l'Église universelle* (Paris 1899), neobyčajne presvedčivo vyslovil, že ruskej cirkvi, keby bola bez hlavy štátu, by iba zhynúť prichodilo.

Otázka pápežstva, ktorá sa nám takto ponúka, sa môže i exegeticky rozobrať. Vedecké rukováti katolíckej dogmatiky, ako na pr. veľmi dôkladné a aj lai-

kom ľahko prístupné dielo Bernarda Bartmanna *Lehrbuch der Dogmatik* (6. Aufl., Freiburg 1923), jasne ukazujú, že námietky proti pápežskej ustanovizni Kristovej sa čiastočne samé rušia a že tie, čo ešte zbývajú, sa dajú veľmi ľahko odbiť výbornými obranami. Takéto veci tu pretriasať by nebolo veľmi súce. V úvode P. Morawski prisľúbil svojim čitateľom že ich nebude viesť dlhou cestou sústavnej apologie. Kto túto hľadá, najde osvedčené, vedecky isté a spolu aj zaujímavé smernice v súbornom, od Essera a Mausbacha vydanom diele *Religion, Christentum, Kirche*, alebo v kratšej knihe Františka Sawického *Die Wahrheit des Christentums*. Všetko, čo v týchto siedmich večeroch svedčí o pravdivosti katolíckej Cirkvi, hovorí aj o nevyhnutnosti uznať pápežstvo, čo je dogmou tej cirkvi, a ako to siedmy večer ukazuje, jej vnútorne nevyhnutne potrebnou dogmou.

Keď Peter Batiffol vo svojej knihe *L' Église naissante et le catholicisme* (Paris 1908; nemecký preklad: „Urkirche und Katholizismus“ von F. X. Seppelt, Kempten 1910) podal dôkaz, že sa už na kresťanstve v evanjeliách dajú rozoznať základné línie katolíckej Cirkvi, napísal Harnack vo svojom *Theologische Literaturzeitung* (1909, č. 2), že je to celkom správne. Len, vraj, kresťanstvo apoštolských čias sa už oddialilo od kresťanstva Kristovoho. A toto vzdialovanie sa, vraj, vždy zväčšovalo, ale predsa, vraj, zo začiatku bolo také malé, že môže byť voľakto metodicky dobrým historikom, a jednako to nespozoruje. Ale keď vraj, človek hlbšie vnikne, jasne uvidí, že Cirkev v prvých dvoch storočiach, „hoci si aj kontinuitu zachovávala“, predsa sa asi každých tridsať rokov „podstatne“ zmenila. A čože sú Harnackovi a jemu podobným tieto „podstatné“ zmeny? Vo svojej záverečnej knihe o Marcionovi (2. Aufl., Leipzig 1924) chce s jednej strany odôvodniť, že tá od časov apoštolských „katolícka cirkev v II. storočí prevzala od Marciona zákla-

dné myšlienky zriadenia, s druhej strany však nepokladá za nemožné, čo hovorí, t. j. že zas naopak Marcion na „všecirkevnej starostlivosti“ rímskej cirkevnej obce „poznal a naučil sa, čo je potrebné k budove Cirkvi.“ Či sa teda Cirkev zmenila, keď to, čo sa už predtým na nej mohlo spozorovať, nápadmi Marcionovými donútená, dôkladnejšie preskúmala a, upotrebiac jeho techniku, pravda, obídúc pritom jeho bludy, výraznejšie určila? To je nič iné, ako životný prejav dogmatického pokroku, podstatná vlastnosť katolíckej cirkvi. To je ten organický vývoj semena podľa zákonov, ktoré sám Kristus vložil do jeho zárodku. Preto sa dnešná katolícka cirkev líši od starokresťanskej celkom tak, ako zrelé steblo pšenice od drobného pšeničného zrna. Ale pritom je toto zrno podstatne to isté ako rastlina, čo sa z neho vyvinula, a má celkom inú bytnosť ako zrno raže, hoci mu je oveľa podobnejšie, ako to bolo v šiestom večeri neobyčajne názorne vyrozprávané, aby vysvetlil rozdiel medzi spôsobom, akým túto vec chápajú katolíci a protestanti.

Harnack a jeho priatelia by hneď prestali nechcieť vidieť v tých uznaných katolíckych rysoch evanjelií Kristovo kresťanstvo, keby chceli bez zásadného zavrhovania nadprirodzených udalostí čítať tieto knihy. Ako Harnack, tak myslí aj obyčajne od neho odvislý Fridrich Heiler, že historického Ježiša iba veriace cirkevne obce zrobili božským zakladateľom cirkvi, ale potom ešte dodáva: „Historik a psycholog tu stojí pred záhadou, ktorú ani najsmelšie domienky nevládu rozlúštiť.“ (*Der Katholizismus. Seine Idee und seine Erscheinung*, München 1923, 44). Karol Adam (*Das Wesen des Katholizismus*, Augsburg 1924) nás môže presvedčiť, nakoľko v celku prevrátený obraz katolicizmu nám Heiler namaľoval. Uvedené slová sú iba inakšou formou priznania, že je nemožné chápať založenie Cirkvi len ako číru vieru, a nie aj

ako skutočnú udalosť. Že tento strach pred nadprirodzenosťou vôbec nemá vedeckého základu, ukázaly nám to rozhovory druhého a piateho večera. A nie tak spokojná veda, ako skôr rozhodná vôľa znie zo slov Harnackových, keď hovorí: „Sme nezvratne presvedčení... že... zázraky sú nemožné“ a neveríme, ani to nikdy nebudeme veriť, že by sa bola mohla búrka na mori samým slovom utíšiť“ (*Das Wesen des Christentums*, 50. Taus., Leipzig 1903, 17 f.) o

Ale i keby bol dakto hotový, prijať zázračné udalosti, nakoľko sú dostatočnými svedectvami podopreté, metodicky by predsa len zrobil osudnú chybu, keby chcel mať na pr. dogmaticko-historické ťažkosti v náuke o sviatostiach silou mocou dogmaticko-historicky vyvrátené, alebo chronologické námietky proti biblickým údajom tiež len chronologicky. Prírodzene toto sú vedecké úlohy budúcnosti, ale od ich rozlúštenia nemôže závisieť, či sa nám prichodí rozhodnúť za pravdivosť katolíckej cirkvi, alebo nie. Len dve veci sú potrebné: aby nebolo nijakého celkom jasného dôkazu proti dajakej záväznej pravde viery a aby človek vieryhodnosť katolíckeho náboženstva, nech je to už akýmkoľvek spôsobom, iste poznal. A katolík právom pokladá tieto obe požiadavky za splnené. Dosiaľ sa ešte nikdy nepodarilo vede dokázať nepravdivosť ktoréhokoľvek Cirkvou definitívne určeného článku viery, hoci Vatikánsky snem výslovne prijal pôvodný význam všetkých definovaných článkov viery. Ba naopak — vede už neraz prichodilo po prudkých bojoch uznať, že určité výroky, ktoré boly ako na pr. vo veci Galileiho, mýlne, hoc aj neboly od Cirkvi za neomylné vyhlásené, jednako boly v mnohých iných prípadoch celkom správne, takže Harnack takéto svedectvo vydáva katolíckej cirkvi: „Popri toľkých chybách a prenáhľeniach v napredovaní moderných je jej hamovanie niekedy aj požehnaním“ (na uv. m. 154) Netreba, aby sa druhá požiadavka, t. j. dôkaz viery-

hodnosti katolíckeho náboženstva, vyzkúšala na všetkých jednotlivých dogmách — veď tak málo ľudí by malo na to nadania, času a chuti! — ale len čo sa nám v našich uvažovaniach, ako to robí naša stolová spoločnosť, alebo už akokoľvek ináč, ukáže katolícka cirkev ako celok pravdivým náboženstvom, už sme aj dosiahli svoj cieľ. Lebo, keďže pravdivé náboženstvo nemôže zaväzovať k nepravdivým článkom viery, ručí nám toto presvedčenie o pravdivosti katolíckej cirkvi aj za pravdivosť jej dogmí. Dôkazy pre jednotlivé články učenia nechýbajú a môžu byť psychologicky užitočné, ale logicky nie sú potrebné. A keď je aj „obetou rozumu“ zrieknuť sa ich, tak jednako len nie je to nečestná obeť, ale čestné prispôsobenie našich želaní k našej možnosti, teda mravný čin.

Katolícka cirkev už skoro 2000 rokov aj popri svojich vysokých požiadavkách mravného zákona a nedostatočných metódach svojho šírenia, aj popri krvavých prenasledovaniach a byrokratických utlačovaniach mnohých štátov, popri nesčíselných napádaniach jej učenia a vnútorného zosvetárčenia a rozmazania tak u laikov, ako aj u duchovenstva až po to najvyššie — ešte vždy stojí, nezahynula, hoci sa to už tak často očakávalo a predpovedalo. Ba naopak, ona ešte aj popri týchto — keď sa spolu vezmú — bezpríkladných prekážkach medzi rozličnými rasami a na rozličných stupňoch kultúry natoľko sa rozšírila, a v každom storočí vydala toľký počet hrdinsky svätých mužských a ženských každého stavu, že človek nemôže neuznať jej vyvýšenosť nad všetky iné náboženstvá tak čo do jej vnútornej, ako aj vonkajšej životnej sily. No, že by sa bol akýsi na omyle vybudovaný systém v dejinách tak skvele osvedčil ako nijaký iný, alebo že by Boh bol v náboženstve, teda v najsvätejšom povznesení zemského života k Nemu, dovolil nie pravde, ale bludu tak slávne triumfovať, to si ani pomyslieť nemož-

no. A táto istota len tým väčšmi rastie v srdci katolíka, čím dlhšie a nepredpojatejšie hľadí do seba a okolo seba, čím vernejšie sa pridržiava slova Kristovho, že ten pozná pravdivosť jeho náuky, kto bude podľa nej žiť (Ján 7, 17) a tiež čím vrúcnejšie prosí Boha, Otca svetla, o svetlo a silu v tejto otázke, zo všetkých najväznejšej. A takto uprostred úfanlivého povznášania sa a malomyseľného potkýnania, o samote a medzi svetom, skrze čestnú pokoru a trpezlivú lásku vždy väčšmi sa stane účastným tej blažiacej plnosti životnej, čo býva údelom naozaj katolíckeho človeka a ktorú tak hlbokomyseľne a tak veľmi precítene opísal Peter Lippert vo svojom diele *Das Wesen des katholischen Menschen* (München 1923).*

* Slovenský preklad tohoto diela od Ferka Skyčáka „*Podstata katolíckeho človeka*“ vydal r. 1932 Spolok Sv. Vojtecha.

OBSAH

	Strana
<i>Slovo vydavateľstva (poľského) k ôsmemu vydaniu</i>	7
<i>Úvod pôvodcov</i>	9
PRVÝ VEČER.	
<i>Náboženské otázky a dnešné ľudstvo</i>	11
DRUHÝ VEČER.	
<i>Dnešná veda a náboženstvo .</i>	37
TRETÍ VEČER.	
<i>Boh a zlo vo svete</i>	62
ŠTVRTÝ VEČER.	
<i>Kresťanstvo a iné náboženstvá</i>	89
PIATY VEČER.	
<i>Kristus</i>	116
ŠIESTY VEČER.	
<i>Katolicizmus a protestantizmus .</i>	149
SIEDMY VEČER.	
<i>Katolícka a národná cirkev .</i>	188
DODATOK.	
<i>(Kritické poznámky P. J. Overmansa S. J.)</i>	227

Slovaca versio operis „Wieczory nad Lemanem” (Večery nad Ženevským jazerom) confecta per P. Sanislaum Weis-Nägel, S. J.

IMPRIMI POTEST.

Tyrnaviae, 7. septembris, 1932.

Rud. Mikuš, S. J.
praep. VProvinciae Slov.